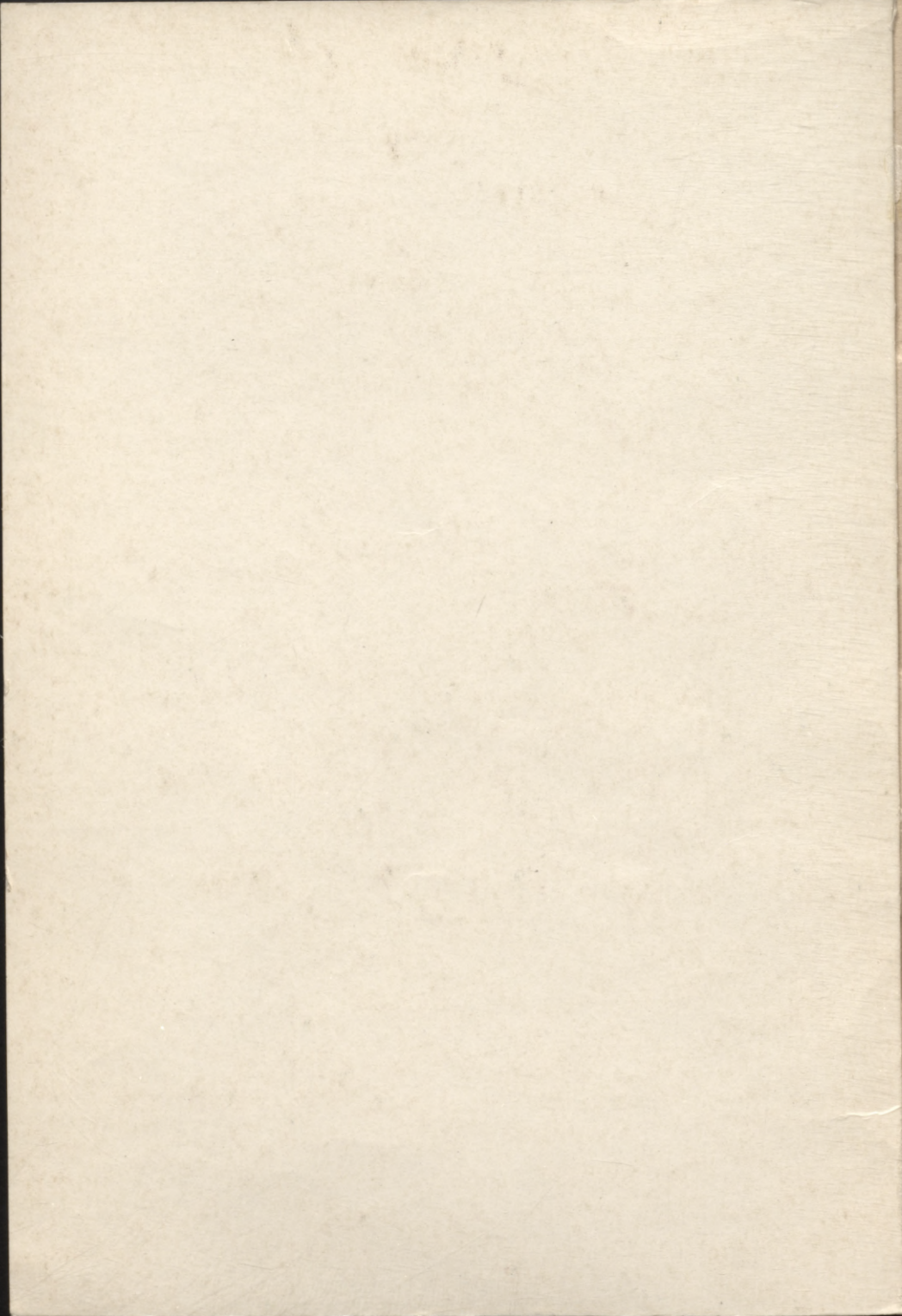

Brastiņu
Ernests

**Mūsu dievestības
tūkstošgadīgā
apkarošana**

~~94-3~~
315

L
2

Brastiņu Ernests

AKC. K - 112

MŪSU DIEVESTĪBAS TŪKSTOŠGADĪGĀ APKAROŠANA

JUNDA

RIGA 1994

Teksts publicēts pēc Brastiņu Ernesta grāmatas
«Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana», ko 1936. gadā
laidusi klajā izdevniecība «Labiētis».

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTEKA

94-7.326

0304080881

Brastiņš E.

Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana / M. Auna ievads,
A. Mičuļa komentāri, par autoru. — R.: Junda, 1994. — 104 lpp.
ISBN 9984-01-007-4

Šis darbs veltīts baltu tautu — latviešu, lietuviešu, senprūšu — gadsimtiem ilgajai sīvajai cīņai par savu vietu zem saules, par savu garīgo vērtību un savas būtības saglabāšanu. Senprūšu liktenis šai nežēlīgajā cīņā palicis kā draudīgs brīdinājums citām tautām arī mūsdienās. Apcerējumā izmantoti maz zināmi vēstures fakti, sniegti fragmenti no senām hronikām, jezuītu ziņojumiem, baznīcu vizitācijām u. c. tekstiem. Grāmatu bagātina vēsturnieka M. Auna ievadvārdi, A. Mičuļa komentāri un sniegtais pārskats par E. Brastiņa dzīvi un darbu. Šis kasmīgi uzrakstītais apcerējums tiks lasītājam pavisam citām acīm paraudzīties uz baltu tautu vēsturi un vietu pasaules tautu saimē.

Vāka noformējumā izmantota V. Vimbas glezna
«Kauja pie Saules».

ISBN 9984-01-007-4

© Muntis Auns, ievads, 1994
© Āndris Mičulis, komentāri, par autoru, 1994

IEVADA VIETĀ

1936. gadā iznāca Ernesta Brastiņa darbs «Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana», kurā atainota kristietības ieviešana un senās dievestības iznīdēšana baltu zemēs. Šodien lasītājam tiek piedāvāts šis grāmatas atkārtots izdevums.

E. Brastiņš (1892—1942) pēc izglītības bija gleznotājs, mācījās Štiglica mākslas skolā Pēterburgā, taču dzīvi interesējās arī par vēsturi. Starp viņa rakstiem gan šai jomā, gan etnogrāfijā, kultūrā, dievturībā izceļams četršējumu izdevums «Latvijas pilskalni» (1923—1928). Galvenokārt šī unikālā senvietu apsekošanas, uzmērošanas un aprakstišanas darba dēļ, kam Latvijas vēstures pētniecībā ierādāma paliekoša vieta, E. Brastiņa vārds pēckara gados netika nodots pilnīgā aizmirstībā, lai arī viņš kā latvietības paudējs, kā Latvijas dievturu sadraudzes dibinātājs un dižvadonis tika apveltīts melnākajiem epitetiem.

«Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana» nebūtu uzlūkojama par patstāvīgu pētījumu, taču grāmatai savdabību piešķir tai atlasītie fakti, kas mūsdienu lasītājam joprojām maz zināmi un, tā kā trūkst populārzinātnisku izdevumu par vēsturi, izraisīs neapšaubāmu interesi. Pusgadsimta laikā kopš grāmatas pirmā iespaiduma veikti jauni pētījumi, mainījies dažu parādību vērtējums, tādēļ jauniespiedumam būtu nepieciešams kaut neliels komentārs.

Pirmām kārtām jāpiemin etnoģenēzes jautājumi. Dažādu nozaru, īpaši antropoloģijas, sasniegumi visai radikāli groza priekšstatus par baltu un indoeiropiešu etnoģenēzi. Līdzšinējā baltu salīdzinoši mierīgās jeb autohtonās attīstības ideja nav sevi attaisnojusi; jārēķinās ar izteiktiem dažādu cilšu migrācijas un mijiedarbības procesiem senatnē, kur Baltijai nebūt nav ierādāma indoeiropiešu jeb āriešu **pirmdzimtenes** vieta. Baltocentrisma (gan teritoriālā, gan etniskā nozīmē) koncepcija radījusi ne vienu vien maldu, no kā izriet arī E. Brastiņa idealizētais baltu un baltu kultūras vērtējums. Tā kā baltu etniskā vēsture, izrādās, bijusi

visai komplicēta, tad diezgan strīdīga ir arī tēze par viņu dievestību kā pasaulē kaut ko gluži neparastu un nebojātu (13. lpp.). Kaut arī nav noliedzams, ka baltu kultūrā saglabājies sens indoeiropiešu mitoloģijas slānis, tomēr jāņem vērā ne mazāk vērtīgais materiāls gan austrumslāvu zemēs (te, protams, parādās arī tur senāk dzīvojušo baltu kultūras relikti), gan Balkānos un citur. Tikai kontekstā ar to var mēģināt restaurēt mūsu priekšteču pasaules uzskata ainu, kurpretī vairumā gadījumu mūsu priekšstati baltās galvenokārt uz studijām pašu folklorā, kas ir tikai veseluma fragments. Šodien grūti novērtēt, cik lielā mērā baltu mitoloģija saglabājusi senākos priekšstatus neskartus, cik tā bijusi mainīga vai arī kristietības ietekmēta.

Pasaules tautu materiāla ignorēšanu E. Brastiņam, protams, pārmet nav pamata. Šinī gadījumā gribējās vienīgi pievērst uzmanību viņa pieņemtajai baltocentrisma idejai, lai lasītājs varētu dot savu vērtējumu atsevišķiem izteikumiem par baltu kultūru (21., 22. lpp. u. c.). Teiktais nebūt nenozīmē, ka baltu vieta pasaules vēsturē būtu jānoliecina, taču to kultūras spēks vai vājums vērtējams vienīgi precīzā faktu salīdzinājumā. Atbalstot E. Brastiņa uzskatu (sk. 21. lpp.), tiešām ir izteikta doma par baltu ietekmi, piemēram, Novgorodas juveliermākslas attīstībā, Sabiedriskā ziņā arī kurši zināmā laika posmā ierindojami slaveno vikingu pulkā. Tai pašā laikā neapstrīdama ir kaimiņtautu ietekme, dažādu izstrādājumu ievadums vai formu aizguvums baltu kultūrā, un, ja arheoloģiskais materiāls 10. gs. uzrāda augstus sasniegumus Baltijā, tad E. Brastiņa salīdzinājums ar slāvu un ģermāņu zemēm, šķiet, attiecināms uz kapulauku materiālu, bet te jāņem vērā tās apbedīšanas tradīcijas, kādas bija kristiešiem.

Mazāk būtiskas uz šī fona ir atsevišķas neprecizitātes, var būt arī atšķirīgs viena vai otra fakta skaidrojums. Tā, visai apšaubāms, ka vietējie iedzīvotāji būtu pirms vācu agresijas saukuši savu zemi par Māras zemi (20.—21. lpp.). Nevar pievienoties arī bīskapa Meinharda vērtējumam, kurš it kā gribējis izplatīt kristietību bez ieročiem (33. lpp.), — Latviešu Indriķa hronikā skaidri norādīts uz viņa centieniem organizēt krusta karu pret Baltiju. Lasītājs, jādomā, kritiski vērtēs dažus skaitļus — 100 000 izceļojušos zengauļus (zengauļu kopskaits 13. gs. tag. Latvijas teritorijā tiek vērtēts ap 25 000), 240 000 Žalgires kaujas dalībniekus (ticamāks skaitlis ir 50—60 tūkst.).

E. Brastiņš nav konsekvents rakstīto avotu analizē. Tā, uzskatot, ka kristietība bez sevišķas pretestības 10. gs. nonāk līdz Baltijai, kur atsitas kā pret klints salu (23. lpp.), netiek ņemts vērā, ka arī, piemēram, latgaļi, ja tic hroniku ziņām, 13. gs. nepretojās kristīšanai. Te, protams, saskatāma kristietības vairāk vai mazāk

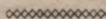
formāla pieņemšana. Bet arī Krievzeme taču tika kristīta vairāk kārt jau kopš 866. gs., sastopot ievērojamu pretestību, bet galīgā oficiālā iekļaušanās kristīto zemju saimē 988.—989. g. vēl neaptvēra visu Krievzemi un tāpat sākotnēji saistāma ar formālu aktu. Pamatota ir autora kritiskā attieksme pret viduslaiku avotiem baltu mitoloģijā. Tai pašā laikā kā neapstrīdamas tiek pieņemtas agrinākās ziņas par baltiem, kaut gan tajās vairāk ir leģendāra nekā droša materiāla.

Vietām neskaidribas var rasties sakarā ar nekonsekvenci īpašvārdu atveidošanā. Tā, sembju vietā atrodam zānzemiešus, Semba saukta par Zānzemi, Zamzemi, Zāniju, jātvīngi — jātvīni, Bizantija — Bicante u. tml. To var izskaidrot ar vēl neizveidojušos valodas tradīciju un neizstrādāto terminoloģiju (vēstures un vēsturiskās ģeogrāfijas terminoloģija gan nav līdz galam izstrādāta vēl šodien). Šī iemesla pēc jaunizdevumā ieviestas korekcijas atbilstoši mūsdienu prasībām.

Minētās iebildes un piezīmes tomēr attiecas uz nelielu E. Brastiņa darba daļu, atsevišķiem viņa izteikumiem, kuru tuvāka iztīrīšana nav bijusi autora uzdevums. Kopumā grāmata sniedz skaidru pārskatu par Baltijas (Latvijas, Lietuvas, Prūsijas) politisko vēsturi un no tās izrietošo svešo varu cīņu pret seno baltu reliģiju un pasaules izpratni. Protams, katram ir tiesības pieņemt vai nepieņemt tā vai cita fakta interpretāciju, bet, neapšaubāmi, ar lielu interesi var lasīt dažādu gadsimtu autoru sniegtās ziņas — jezuītu hroniku un ziņojumu, baznīcu vizitāciju u. c. tekstus. Lasītājs gūs priekšstatu arī par mums maz pazīstamo lietuviešu, prūšu un jātvīngu vēsturi. Lai gan E. Brastiņš saka, ka viņa darbs būšot baigs stāsts baltu vēsturē, jāteic, ka autors kristietības ieviešanu ataino diezgan saudzīgi, kaut kopumā kristīgās baznīcas uzvaras gājiens pasaulē un Baltijā ievērojamā mērā ir ieroču vēsture. Šim baigajam stāstam, jau saistībā ar pavisam citiem spēkiem, ir turpinājums arī pēckara vēsturē. Par spīti kristietības vai citu strāvojumu dažāda veida apoloģētikai, arī pagānismam — dievturībai, mitoloģiskajam pasaules uzskatam — ir līdzvērtīgas tiesības uz eksistenci, ko savas dzīves laikā ir aizstāvējis E. Brastiņš.

Dažādi ir ceļi uz patiesību. Cilvēks, Pasaule, Dievs. Uz to visu atbildes varam atrast mūsu senču gudrībā, ko baltu tautas nosargājušas tūkstošgadīgā spītā.

M. Auns

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

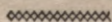
PRIEKSVARDI

Šis apcerējums būs īss stāsts par kādu dīvainu notikumu cilvēces vēsturē. Patiesi, šis notikums pieder cilvēces vēsturei, kaut gan viņa vidū stāv latviešu tauta. Visi tie galvenie spēki, kas cēlušies augšup cilvēci, ir dalību ņēmuši vai nu mūsu dievestības izveidošanā, vai arī viņas apkarošanā. Cilvēces notikums viņš ir arī sava ilguma dēļ, jo tūkstoš gadu ir nozīmīgs laiks tikai dažu tūkstošu gadu garajā cilvēces vēsturē.

Šā notikuma priekšlaiki bijuši ārkārtīgi svarīgi visas cilvēces attīstības gaitai, un, domājams, jo svarīgi būs arī viņa pēclaiki. Protams, tas tā būs tikai tad, ja latvieši dziļi apzināsies savu īsto misiju cilvēcē un centīsies to piepildīt.

Šis būs stāsts par dīvainu notikumu, kas sava neparastuma dēļ pilnā mērā pelnījis šādu apzīmējumu. Vai tas nav dīvaini, ka kāda maza tauta, kas mīt pašā Eiropas vidū, tūkstoš gadus bez apstājas cīnās neba slavas, mantas vai dzīvības dēļ, bet gan savas dievtības labad? Šai cīņā pret svešas ticības uzmācību viņa zaudē ne vien milzumu asiņu, asaru un sviedru, bet arī savu brīvību, valsti, zemi un turību, taču savu dievestību nepamet.

Šis būs baigs stāsts. No šaušalām mūs paglābs tikai stāsta īsumā sarauktais veids. Neviens taču neizturētu, ja tam būtu jāredz, kā cieš, mokās un mirst tie neskaitāmi daudzie ļaudis, kurus sadragā tūkstoš gadu cietsirdīgā cīņā. Bet katru latviski jūtošu un domājošu cilvēku arī šī īsā stāstījuma saceltie pārdzīvojumi un pārdomas grib aicināt uz īpašu nostāšanos attiecībā uz reliģiskām lietām mūsu zemē. Jēl ļaujieties šim aicinājumam, krietnie latvieši!

BALTI I & TUKSTOTI
 PIRMS M.E. * NEURI
 --- BALTI XII G. SIMTENT M.E.

BALTI XII G. MĒ.
 1- PRŪŠI (A-SEMBI,
 B-NATANGI, C-BARTI,
 D-VĀRMEI, E-PAGUDI,
 F-PAMEDI, G-SASKI)
 2- (RIETUMIGALINDI
 3- SUDĀVI-ĪATVINGI
 4- NAORAVI 5- SKALVEI 6- KURSĪ
 7- ŽEMAIŠĪ 8- ZEMGAĻI 9- LATGAĻI
 10- SĒĻI 11- AUGŠTAIŠĪ 12- LIETUVĪ
 13- (AUSTRUM)GALINDI X-BALTU SALINĀS PARTAUTOTO BALTU ZEMES

BALTI I & TUKSTOTI
 PIRMS M.E. * NEURI
 --- BALTI XII G. SIMTENT M.E.

I. MŪSU SENĀ DIEVESTĪBA

Lūdzu Dievu, lūdzu Laimu,
Abus divi līdzā lūdzu:
No Dieviņa veselības,
No Laimiņas laba mūža.

Daina 25753

Lai īsteni izprastu to vareno cīņu, kas pirms tūkstoš gadiem iesākās starp mūsu seno dievestību un viņas apkarotājiem, nākas kaut arī īsu brītiņu aplūkot šīs dievestības saturu un viņas turētājus latviešus.

Jaatzīst, ka nekad nav bijis vieglāk kā tagad pateikt, kas īsti ir savā kodolā mūsu senā dievestība. Mūsu gadsimtenī pasaule un viņas vēsture ir kļuvušas ļoti pārskatāmas. Šī pārredzēšana laikā un izplatībā atļauj saskatīt, ar ko kāda reliģija vai ticējumi savā saturā un veidā atšķirušies no citiem. Salīdzinošās zinātnes te daudz līdzējušas arī latviešu dievestības izprašanai.

Agrāk domāja, ka Eiropas sentautu reliģiskās apziņas izskaidrošanai pietiek ar tā saukto mitoloģiju, ko kādreiz izgudroja filologi, lai izprastu antīko dzeju. Mitologi toreiz teica, ka sentautu reliģija līdz kristīgās ticības pieņemšanai bijusi tikai mitoloģija, t. i., teiksmaini ieskatī par dabu un viņas parādībām. Ar šādu pieeju mēģināja izprast arī tos materiālus, ko sniedza visjaunākā no vēstures zinātnēm — folklorā, jo viņas materiāli bija pilni ar dzeju, teiksmām, ticējumiem un burvībām. Pa vecam paradumam mitologi piebalsoja arī teoloģijai un raudzījās uz katru pagānību kā uz pareizās dievatziņas novirzienu, kas izpaudies vientiesīgā Dieva radīto lietu dievināšanā. Bet taisni folkloras dati satricināja šādu mitoloģiju, lai viņas vietā liktu daudzžuburainu ticējumu, ieskatu, ierašu un teiksmu sistēmu, ko var apzīmēt tikai ar vārdu «dievestība».

Mūsdienu atziņa nu ir tāda, ka visi tautas sacerējumi jeb garantas izriet no šās senās dievestības vai stāv ar to ciešos sakaros. Visai bieži paši šie sacerējumi ir dievestības pieminekļi, no kuriem izlobāma vienīgi istā patiesība par to, kas bijusi kādas tautas dievticība priekškristīgos laikos. Apraksti, ko atstājuši par pa-

gānu reliģijām ceļotāji, misionāri un hronisti, labojami un paplašināmi ar tām atziņām, ko par savu dievestību liecinājusi pati tauta savās garamantās.

Vienā ziņā mēs esam laimīga tauta. Labāk nekā kura citā tauta mēs esam saglabājuši tos tautas sacerējumus, ko varam dēvēt par savas dievestības pieminekļiem. Mūsu daļa satur desmitiem tūkstošu dziesmu par Dievu, dievībām un dievestību. Nav nemaz domājams, ka šai pārbagātā materiālā izrūktu kaut kas, kas mūsu dievestībai bijis kaut cik nozīmīgs, jo nav tādas dzīves puses, par kuru dainas nerunātu. Šis apstāklis iztaisno visus tos greizos ieskatus, spriedumus un nevalodas, kas tūkstoš gados krājušies pāri latviešu dievestībai. Latvju dainās ietvertais reliģiskais materiāls ir it kā spēcīgs staru metējs, kas apgaismo latviešu tautas sendzīvi līdz pat viņas dzelmēm. Sai pašā gaismā top arī redzams, kādā radniecībā stāv citas indoeiropiešu tautu reliģiskās sistēmas ar mūsu seno dievestību. Izrādās, ka vecākās indoeiropiešu senreliģijas sastāvdaļas uzglabājušās dainu reliģijā gandrīz savā pirmatnējā veidā pa to laiku, kamēr pārējās indoeiropiešu, teiksim turpmāk vienkāršāk — āriešu, tautās tās ar laiku satumsušas, deformējušas un zaudējušas jēgu.

Ja nu katras reliģijas viducī mēdz atrasties Dievs vai dievības, kas var iejaukties cilvēka likteņos un dzīvē, tad tādas ir bijušas arī mūsu senai dievestībai. Bet šādu dievību, kas varējušas aizdabīgā kārtā kārtot cilvēka mūža un dabas norises, nekad nav bijis tik daudz, cik to bija iedomājušies līdzšinējie mitologi. Viņi katru dzejas personificējumu vai teiksmas antropomorfizējumu jau skaitīja par dievību. Tāpat dievību un dievu godā iekļuva dažādi simboli, zīmes un atribūti, kas šīm dievībām piederēja.

Tagad, kad mums pie rokas neskaitāmi mūsu senās dievestības pieminekļi, varam teikt, ka latvietis griežies ar lūgšanu ņemt daļību viņa dzīves un mūža veidošanā tikai pie trim dzejiski iztēlotām dievībām. Pirmais bijis Dievs, saukts arī par Debesu Tēvu, otrā Māra, saukta par Zemes Māti, un trešā Laima, saukta par Mūža Licēju. Vairāk neviens cits dzejas personificējums vai antropomorfizējums nav pielūgts. Dainas gan apdzied Pērkonu, Sauli, Meteni, Jumi u. d. citus svētku personificējumus un dabas parādības, bet nekad šajās dziesmās nav minēts vārdiņš «lūgt». Šis vārds lietots, tikai dziedot un runājot par Dievu, Māru un trim Laimām. Lūgšana ir pazīme, kas noder par mērogu latviešu dievību noteikšanai un viņu atsijāšanai no citāda veida teiksmu tēliem.¹

Pētījumi rāda, ka Dievs sākumā nozīmējis debesi, debess gaisu, nevielisko principu, Māra turpretī — vielisko, bet Laima — Dieva laidumu, likumu.

Ar Dievu kā nemateriālo pasaules principu, Māru kā matēriju un Laimu kā cēloņības personificējumu latvieši bijuši sakaros vismaz četros veidos: lūdzot, daudzinot, zintējot un ziedojo. Visām šīm teurgiskām darbībām, kas dažkārt varējušas izvērsties diezgan svinīgās izdarībās (ceremonijās un kultā), bijis pamatos ieskats, ka cilvēka garīgie spēki zināmos apstākļos var iejaukties Dieva un pasaules uzbūves mehānismā un var virzīt viņa norisi vēlamā virzienā. Latvietis pats sevi turējis par burvi, un to atzīnuši arī citi.

Tas apstākļi, ka zintēšanai, ziedojumiem vai citiem teurgiskiem līdzekļiem bijušas zināmas ierastas vai zīmīgas vietas, paviršu vērotāju prātā iztulkots par akmeņu, koku un ūdeņu pielūgšanu. Ja latvietis dziedāja par sauli, mēnesi un zvaigznēm, tad to iedaudzināja par debesu spīdekļu pielūdzēju. Kad viņš labi apgājās ar Zemes Mātei svētītiem dzīvniekiem — zalkti, krupi u. c., tad kristīgie mācītāji viņu padarīja par dzīvnieku dievinātāju. Tā sākās nevalodas, kas ar laiku sagandēja pasaules acis latviešu dievestību līdz nejēdzībai.

Katrai reliģiskai sistēmai pievienojas vēl ieskati par dvēseles dzīvi. Latvieši ticējuši, ka cilvēks ir trīskārtīgs, t. i., ka viņam ir augums, velis un dvēsele, pie kam velis un dvēsele turpina pastāvēt arī pēc nāves. Dvēsele, cilvēkam mirstot, nonāk pie Dieva, bet velis paliek sakaros ar Māru — Zemes Māti — Veļu Māti.

Pie reliģijas ārējiem veidiem, kā zināms, mēdz pieskaitīt arī svinīgās ierašas, kas parasti pavada godus un gadskārtas svētkus, tāpat arī teiksmas un teikas, kurās iztēlotas nebijušas lietas. Arī Dainu reliģijai netrūkst šādu sastāvdaļu, jo godību un svētku dziesmu ir tūkstošiem.

Visi minētie dainu reliģijas kodola elementi ir tik seni, ka ne vien viņu vārdus, bet arī saturu atrodam citās āriešu tautu senreligijās, piem., indiešu, grieķu, romiešu, slāvu un ģermāņu. Visām šīm sentautām ir kopīgs vārds Dievam: ind. «dēva», grieķ. «theos», rom. «diespiter», slāv. «djāvol», ģerm. «tiu».² Tas norāda, ka mūsu vārds Dievs nav kristīgos laikos valodā ieņests vārds. Arī Māras vārds un veidols saglabājušies Indijas tāmuļu³ reliģijā apbrīnojami līdzīgi mūsējiem.* Ar sagrozītu un aptumšotu nozīmi vecais vārds dzirdams arī slāvu valodā kā Morana, Marcāna** un ģerm. «Maar»***. Ir pierādīts, ka, arī ar

* Richard Frölich. Tamulische Volksreligion. — Leipzig, 1915. Šai tāmuļu mātišķai dievībai Mari svētītas ir čūskas, un attēlojumos tā ir kopā ar čūskām.

** Tā kā Mārai priekskristīgos laikos svinēts piektvakars, tad dažos krievu apvidos tā dēvēta arī par Pjatenka un Pjatņica (S. Maksimovs. Naše duverie. — «Nov», 1885, nr. 21).

*** E. Mosk. Germ. Mythol., 38. lpp.

cietiņ nosaukumiem apdēvētu, āriešu pirmtauta godājusi kādu zemes, auglības un sievietības dievību, kas arī ārpus āriešiem bijusi pazīstama kā Izīda, Astarte, Kibeļe*. Mūsu trijas Laimas grieķi pazīst kā trīs parces, rom. — «tria fata», ģermāņi kā trīs nornes — Urdri, Verdandi un Skuldi.

Salīdzinot mūsu dainu dievestību ar pārējo āriešu sentautu reliģiskiem piemiņekļiem, nākas atzīt, ka mēs esam uzglabājuši āriešu pirmtautas reliģiju, tāpat kā valodu, vispirmatnējākā un pilnīgākā veidā. Šo parādību mēdz izskaidrot ar to, ka mēs līdz ar savām radu tautām dzīvojam senā āriešu pirmdzimtenē⁴, no kurienes ap otro gadu tūkstoti priekš Kristus izceļojušas uz visām debesu pusēm citas āriskās ciltis un tautas.** Vairāk tūkstoš gadus dzīvojot šķirti no savas dzimtenes un citu tautu vidū, aizgājušo tautu senā reliģija pārveidojusies un sajaukusies ar citām. Vistīrākā veidā tai bijis iespējams saglabāties savā dzimtenē — baltu tautu apdzīvotos apvidos.

Tātad mēs, latvieši, varam saukt par savu to dievestību, kuras visvēlākās liecības saglabājušās latvju dainās. Šī dainu reliģija visus kristīgos laikus palikusi kristietības neietekmēta, atskaitot tikai dažus kristīgās ticības vārdus, kas ienākuši valodā un līdz ar to iekļuvuši arī dainās.

Mūsu dievestība ir pieredzējusi tos pašus laikmetus, ko pārdzīvojusi mūsu tauta. Pirmo no tiem mēs varam dēvēt par āriešu sentautas laikmetu no apm. 10 000. līdz 2000. g. pr. Kristus. Šai laikā Eiropā, šļūdoņa atbrīvotā zemē, attīstās jauna tauta ar augstu akmens kultūru⁵. Nodibinās arī īpaša dievestība, tāpat kā garīgā un vieliskā kultūra. Tā ir āriešu pirmtauta, kas toreiz ietvēra sevī arī tagadējos latviešus, protams, it kā pumpurā.

Ap otro gadu tūkstoti šai pirmtautai iesākās izceļošana un sadalīšanās, kas turpinās kādus 500 gadus. Uz austrumiem dodas senīndi un senpersi, uz dienvidiem izceļo trāķiešu, sengrieķu un vēlāko romnieku ciltis⁶. Uz rietumiem virzās galli un ģermāņi. Pirmdzimtenei vistuvāk paliek senslāvi, bet vecajās āriešu mājās turpina dzīvot tie paši ārieši, tikai tagad tos sauc jau par aistiem vai neiriem⁷.***

Aistu laikmetu, kas pastāvējis līdz pat Kristus laiku sākumam, raksturo bronzas kultūra, kuras centrs atrodas Prūsijā. Šim laikmetam beidzoties un dzelzs laikmetam sākoties, aistu sentauta ir

* Prof. Art. D r e w s. Marien-Mithus.

** E. Brastiņš. Latvija, viņas dzīve un kultūra. Sk. nodaļu «Āriešu jeb indoeiropiešu pirmtauta», 35. lpp.

*** Prof. P. S m i t s. Ievads baltu filoloģijā. — R., 1936.

sazarojusi daudzās ciltīs, kuras sastāda četras galvenās aistu valodas grupas, kas pazīstamas zem kopvārdiem prūši, jātvingi, leiši un latvieši.

Šai otrajā, t. i., aistu jeb senbaltu, laikmetā prūšiem, leišiem un mums, latviešiem, bijušas kopīgas visas tās pašas dievestības sastāvdaļas, kas agrāk. Par citām āriešu tautām to vairs nevar teikt. Dievu tāpat sauc leiši Dievas un prūši Daivas. Laima tai pašā vārdā saukta arī pie leišiem un prūšiem. Dieva Māti jeb Māru pie aistiem min 79. g. Tacits.* Aistu sentautas reliģija tikai sīkumos varbūt atšķirusies no agrākās āriešu pirmtautas dievestības.

Trešajā posmā, t. i., tajā, kad baltu tautas jau sadalījušās leišos, prūšos, latviešos u. c. tautās un ciltīs, senraksti piemin tos pašus dievestības pamatgabalus, ko daudz pilnīgākā veidā paūz-nule savāktās dainas.

Tādā kārtā var droši teikt, ka mūsu dievestības kodols ir āriešu pirmtautas radīts, aistu jeb baltu uzturēts un latviešu saglabāts.

Tai laikā, kad sākās baltu tautu piegriešana kristīgai ticībai, prūši, leiši, kurši un latgaļi vēl atradās dziļā savstarpējā kultūras, valodas un asins radniecībā. Arī reliģiskie ieskatī bija tik vienādi savā starpā un reizē tik atšķirīgi no apkārt esošām tautām — slāviem, ģermāņiem un ugrosomiem, ka mēs šo baltu tautu piekopto dievestību varam dēvēt par savu. Par savu to varam turēt pēc būtības, pēc izplatības un vēlākiem likteņiem.

Mūsu dievestība savā kodolā, veidā un likteņos ir kaut kas gluži neparasts pasaulē. Savā kodolā tā satur vislielākās dievestīgās atziņas neizplūdušā un nesabojātā veidā. Gars, Matērija un Cēlonība (kauzalitāte) te izteikti simbolos un greznā dzejas valodā, kas tomēr nav aizēnojusi pašu pamatjēgu. Tai pašā laikā senāriešu reliģiskie galvenumi indos, irāņos, slāvos, grieķos un ģermāņos pārveidojušies dažreiz pat līdz nepazīšanai. Kad kristīgā ticība sastapās ar grieķu, romiešu, slāvu un ģermāņu tautu reliģijām, tās bija jau tik tālu zaudējušas savu pirmatnējo jēgu un satvaru, ka kristīgā ticība varēja bez pūlēm tās aizvietot. Grieķu un romiešu daudzdievībā kristietība ierodas kā gaidīta, ilgi meklēta, gnostiķu minēta reforma. Tāpēc šīs tautas to uzņem aktīvi, dodamas atkal tālāk slāviem un ģermāņiem. Pēdējie uzņem kristietību sākumā pasīvi, neizrādot ne sevišķu pieķeršanās prieku, nedz arī karodami tai pretī. Reliģiskā vienaldzība pret savu dievestību te radusies tamdēļ, ka senā ticība šais tautās bija jau izkurtējusi vientiesīgā māpticībā.

* Tacitus. Germania, 45. lpp.

Vienīgi balti kristīgās ticības uzmākšanos uzņem naidīgi. Kristīgā ticība šais apgabalos vēl bija nevajadzīga, jo pilnos ziedos senā skaidrībā un augstumā stāvēja no āriešu pirmtautas un aistu sentautas mantotā dievestība, kas no pirmā acu uzmetiena bija daudz skaidrāka un gudrāka nekā mistiskā mācība par nokauto pravieti un cilvēku pestītāju.

Taisni šī baltu tautu aktīvā nostāšanās pretī kristietībai dara visas baltu tautas par reliģiskiem brāļiem, par kuriem mēs, latvieši, varam teikt: mūsu dievestības tūkstošgadīgās aizstāvēšanas brāļi.

Seno aistu jeb, kā pie mums iesākts teikt, baltu iespaids ar apkārtējām tautām bijis tik liels, ka poļiem, krieviem, gotiem un somu tautām Baltija bija kultūras un reliģijas centrs. No šejienes izveda uz visām pusēm ieročus, rotaslietas un paraugus.* Brēmenes Ādams (11. gs.), kas pazina baltu zemes, liecina, ka Prūsijas virspilsēta Iedāņi, pie Vislas grīvas, bijusi tai laikā vislielākā un iedzīvotājiem bagātākā pilsēta, kas visā Eiropā ievērojama ar savu bagātību. Dainas arī atceras šos laikus, daudzkārt pieminēdamas Prūšu zemi un Danskavu**.

Kā īpatns, sevī noslēdzies kultūras centrs stāv nekustīgi un mierīgi baltu sentauta pārējo sentautu vidū. Tā atgaiņājas pret ārējiem uzbrukumiem, izturas miermīlīgi pret svešiniekiem, bet paliek atturīga, pašpeticīga un lepna iepretī citām tautām.

Balti netaisa vēsturi, ja par vēsturi dēvē pārmaiņas, kas notiek kādā parādībā.

Tie negrozīli un neatlaidīgi glabā savas reiz nodibinātās garīgās un materiālās tradīcijas un sargā savu reiz iedzīvoto zemi. Valoda, ierašas, reliģija negrozītas tiek pārmantotas no paaudzes uz paaudzi un turētas godā. Vēsturē tās tiek ierautas ne savas vainas dēļ. Bet, kad tas bija noticis, tās parādās vēsturē nesalīdzināmi cildenas un varonīgas visās likstās.

Baltu miermīlīgās un kulturāli līdzsvarotās tautas top drīz vien vēsturiskas aprakstīšanas priekšmets, kad tām uzduras kristīgās ticības kūdītas citas apkārtējās tautas. Kristīgās idejas vārdā uzbrūk visa Eiropa, bet āriskās dievestības vārdā aizstāvas balti. Var teikt, ka iesākās divu reliģisku ideju tūkstošgadīga cīņa.

* Ljubor Niderle. *Bit i kulturni drevnih slavjan.* — Praha, 1924.

** Gdańska (Danciga). — Red.

2. KRISTIGĀ TICIBA

«Un, ja Kristus nav augšāmcēlies, tad mūsu sludināšana ir veltīga un jūsu ticība arīdžan veltīga.»

Pāvils korintiešiem, I gr., 15:14

Isumā paguvām aplūkot to dievestību, kuru kristīgā ticība, sākot ar desmito gadsimtu, izraugās par savu apkarošanas priekšmetu. Salīdzināšanas labad tikpat īsi aplūkosim arī kristīgo ticību, pieiedami tai kā neieinteresēti un vēsi vēsturnieki.

Kristīgā teoloģijā kā zinātnē mūsu dienās valda vēsturiskā pētīšanas metode, kas nav patikama dogmatiski nocietinātiem prātiem. Taču šīs metodes darbu neviens nevar apturēt un viņas atziņumus nav iespējams grozīt. Šī metode brīžam rāda kristīgās ticības izcelšanos, saturu un izplatīšanos citādā ainavā, nekā dažam labam kristietim to patiktos redzēt. Bet, kā jau sākumā minēts, nekad nav bijis vieglāk kā mūsu dienās noteikt kādas reliģijas būtību, jo mūsu vēstures un ģeogrāfijas zināšanas padarījušas pārskatāmas daudzas līdz tam tumšas lietas.

Kristīgās ticības kodolā ir ticēšana, ka reiz pasaulē dzīvojis Jēzus, saukts Kristus, Dieva un Marijas dēls, kas sūtīts atpestīt cilvēci no iedzimtā grēka un nāves, kur to bija ieģrūdis pirmais cilvēks Ādams. Tiem, kas Jēzum tic, viņš var caur priesteriem piedot visādus grēkus un solījis arī pastārā dienā viņus atkal uzmodināt no miroņiem, jo šādu iespējamību pats pierādījis, augšāmcēloties uz uzbraucot debesīs atpakaļ pie Dieva, kas viņu sūtījis zemes virsū.

Ar šo ticību Dieva dēlam Jēzum cieši saistīta arī kristīgā morāle. Lai cilvēks būtu bezgrēcīgs, ir jāvārdzina grēcīgā miesa, kurā caur Ādamu ir iedzimušas visādas ļaunas kāriņas, jāmil visi cilvēki, jāizturas pazemīgi un paklausīgi. Par to debesu valstībā viņu ieskaitīs svēto pulkā, kuriem klāsies labāki nekā citiem. Šī morāle bija gluži jauna mācība, kas stāvēja pilnīgā pretstatā Romas augstāko aprindu ieskatiem un dzīvei. Mazāk jauna bija mācība par dievību, kas mirst un atkal augšāmcēļas. Arī mācība par vidutāju jeb starpnieku starp Dievu un cilvēkiem, kā arī pestīšanu no nāves un velna varas bija plaši pazīstama zemēs ap Vidusjūru jau ilgi pirms kristīgās ticības sākumiem. Bet šīs priekš-kristīgās reliģijas nesolīja nevienu cilvēku uzmodināt no miroņiem. Un, lūk, šis jaunais solījums deva kristīgai ticībai jo lielas priekšrocības un līdz ar to milzīgu izplatīšanās spēku. Kuram gan nepatika pēc nāves atkal miesā uzcelties, lai svētlaimībā dzīvotu tālāk?

Par kristīgās ticības avotu tiek turēts evaņģēlijs jeb Kristus četrkārtīgs dzīves apraksts, kam pievienoti viņa mācekļu raksti. Jaunākie pētījumi par Jaunās Derības rakstiem atklāj viņu diezgan savādo izcelšanos, par ko būs runa vēlāk.

Lai izprastu kristīgās ticības izcelšanos, nākas izsekot kristīgās morāles, Kristus tēla un kristīgās baznīcas tapšanas gaitām, jo no šādām sastāvdaļām Romas valsts īpatnos apstākļos radās mācība, kuras sekas toreiz neviens vēl neapzinājās.

Kristīgais dzīvošanas veids vispirms sastopams Palestīnas ezejiešu draudzēs. Viss šo priekškristīgo draudžu locekļiem bija kopīgs, un tie nav turējuši nekādus īpašumus. Merežkovskis ezejiešu izcelšanos ved sakaros ar Krētas salas senajiem kultiem.* Protams, šais draudzēs vēl nepazīna trīspadsmitā apustuļa Pāvila teoriju par iedzimto grēku un miesas augšāmcelšanos.

Evaņģēlijos atrodamais kristīgās ticības varoņa Jēzus Kristus dzīves apraksts ir sacerējums, kas izcēlies ne agrāk par 68. gadu Marka variantā. Pārējie apraksti ir jaunāki. Notikumi un nostāsti, no kuriem savirknēti šie dzīves apraksti, ir ņemti pa lielākai daļai no citiem tai laikā zināmiem sacerējumiem. Pirmā vietā šeit liekami aizguvumi no indiešu teiksmainā Džisnu Krišnas⁸ un Budas legendām un mācībām.

Krišnaisms bija pilnos ziedos jau 7. gs. priekš Kristus un pastāv vēl tagad starp citām Indijas reliģijas sistēmām. Vēl šodien misionāriem Indijā turienieši bieži sakt: «Jūs sludināt Kristu, bet mums jau ir Krišna!»** Patiesi, krišnaismam ir tik daudz līdzīgu vietu ar kristiānismu, ka aizguvumi nav vairs noliedzami. Krišna tāpat kā Kristus piedzimst kūtī 25. dec., viņu pielūdza gani, to meklē nokaut ķēniņš Matura un līdzīgi Hērodam liek nokaut visus puisēnus. Krišna piedod grēkus, uzmodina miroņus, dziedē neveselos. Arī viņa mācībā, kas atrodama grāmatā «Bhagavadgīta», pārāk daudz vietās ir uzkrītošas paralēles ar evaņģēlijiem. Viņš ir ļaužu pestītājs, māca mīlestību un atsacīšanos, ir Dieva dēls un cilvēka dēls reizē.

Vēl vairāk aizgūts kristiānisms no budisma. Pēc prof. Zeideļa, no 28 Mat. ev. nodaļām tikai 22. un 24. nodaļa esot brīva no aizgūtām vietām. Līdzīga aina redzama arī citos evaņģ. Piem., līdzība par sējēju stāvot iekš Samjūta-nikāja 42, 7; līdzība par uzticētiem podiem ir kādā džainu⁹ tekstā; Kristus nokāpšana ellē, kas aprakstīta I Pētera grām., pilnīgi saskan ar Budas nonākšanu ellē, tāpat arī Budas un Kristus kārdināšana ir līdzīga.

* D. Merežkovskij. Atlantida — Evropa. — Bielgrad, 1930.

** Wilhelm Dilger. Krishna oder Christus? Eine religionsgeschichtliche Parallele. — Basel, 1904.

Šāda aizgūšana bijusi iespējama tamdēļ, ka Aleksandrijā, toreizējā pasaules pilsētā uz Āzijas robežām, pastāvēja diezgan ievērojama indiešu kolonija. Turpat bija arī plaša bibliotēka, kura vairāk reizes tiek nodedzināta un atkal atjaunota. Otra, mazāka grāmatu krātuve, ko nodibināja Ptolemajs, atradās Serapeimā un pastāvēja vēl līdz Teodoriha Lielā laikiem.

Daudz kristietība parādā arī Mitras kultam, galvenā kārtā kultā, mistikā un hierarhijā. Sis gaismas dievības dzimtene ir Mezopotāmija, bet vēlāk to uzņēma Zaratustras reliģija savā sistēmā.* Mitra, tāpat kā Kristus, ir vidutājs starp neredzamo Dievu un cilvēkiem un pasaules radītāja Ahuras Mazdas emanācija. Mitraismā ir atpēstīšanas, mūžīgas dzīvošanas, paradīzes un elles idejas. No šejienes kristietība aizgūst eņģeļus, misticismu un daudzas kulta parašas u. d. c.

Mitraisms bija Romas valstī visizplatītākā reliģija, ko piekopa karavīri un valdnieki. Pirmos kristietības laikos kristīgai ticībai nākas izturēt grūtu sacensību ar mitraismu, jo abām reliģijām bija daudz kopīga. Bet, tā kā Mitras reliģija gāja uz vienu roku ar Romas valsti, bet kristietība gāja toreiz un visos laikos pret valsti, tad līdz ar Romas valsts sabrukšanu, kas bija pa lielai daļai kristietības nopelns, bija jāiznīkst arī mitraismam. Vēl piektā gadsimtā Mitras kulta bija atrodams Alpu ielejās, Vogēzos un šur tur arī Romā. Mitraisms izdzīvoja, bet kristietība paņēma no tā sakramentus, pastaro tiesu, elli u. c. sastāvdaļas.

Nav pierādāms, ka cilvēks Kristus jebkad būtu dzīvojis.** Viņš bijis tāds pats Dievs, kas mirst un augšāmceļas, kā daudzi citi, piem., Osīrijs, Adonīds, Sandons. Kristīgās baznīcas īstais noorganizētājs bija rabīns Pāvils no Tarsas pilsētas Mazāzijas Kilikijā. Kristu viņš nebija nekad redzējis, bet viņam nenācās sludināt neko nedzirdētu, jo bērībā viņš pats bija piedalījies Sandona augšāmcelšanās greznajās svinībās. Arī pārējie kristīgās ticības elementi, no kuriem dažus jau minējām, bija Romas valstī viscaur pazīstami. Pāvilam piekrit tas nopelns, ka, nostājoties uz savas žīdu Bībeles leģendas, kas pauž par pirmā cilvēka grēkos krišanu, viņš prata tai piesaistīt otru leģendu par bezgrēcīgo un nemirstīgo Dieva dēlu.

No šīm abām teiksmām Pāvils ceļ jaunu reliģiju: nāvē un grēkā iekritusī cilvēce, ticībā saistīdamās ar Dieva dēlu Kristu, cer atbrīvoties no grēkiem un iegūt zaudēto nemirstību.

* Dr. Theodor Kluge. Der Mithrakult, seine Anfänge, Entwicklungsgeschichte und seine Denkmäler. — Leipzig, 1911.

** Prof. Art. Drews. Die Leugnung der Geschichtlichkeit Jesu in Vergangenheit und Gegenwart. — 1926.

Tā kā līdz pat mūsu dienām cilvēce ir ticējusi teiksmām un, otrkārt, ticējusi arī tam, pēc kā tā visvairāk alkusi, — tad ar to arī izskaidrojama kristīgās ticības izplatīšanās. Labi ņemot, neviena cita reliģija gan nav izplatījusies tik lēnītēm kā kristietība. Šai ziņā neapšaubāmi ātrākus panākumus guvis budisms un islāms.

Par evaņģēliju izcelšanos mūsu pazīstamais vēsturnieks prof. Roberts Vipers saka šādus vārdus: «Apbrīnojami savā meistarībā sludinātāji un rakstnieki, dziļi psihologi un siržu zinātāji radīja tautas mācītāja un cilvēces Pestītāja Krustā sistā tēlu. Šī ideālā personība uzreiz kļuva nesalīdzināmi tuvāka vienkāršam cilvēkam, vispār cilvēces masai nekā spidošie patvaldnieki... Kas tad ir kristietība no vēsturiskā viedokļa? Tā ir lielā atjaunošana pēc lielā sabrukuma. Tas ir — mēģinājums atjaunot reliģiju un patriarhālo iekārtu... Šī laikmeta atjaunotāji atstājuši mums apbrīnojami spēcīgus literatūras ražojumus. Četras mazas grāmatīņas, kuras sauc par evaņģēliju, — līdz pat šai baltai dienai nav zaudējušas savu iespaidu uz cilvēku prātiem... Sacerētāji noslēpa savu vārdu. Izgāja baumas, ka evaņģēlijs ir nemākslots pusizglītoto ļaužu — zvejnieku un namdaru — stāsts. Lai cik aizraujoša būtu šī teika, mēs tai tomēr nevaram ticēt. Mēs skaidri redzam, ka autori ir no inteligences zieda; viņu sacerējumi kā pēc izdomas, tā arī izveduma ir pieskaitāmi pie literatūras ražojumu brīnuma darbiem.»*

Kristīgā ticība sāka turēt sevi par vienīgo īsto reliģiju pasaulē un pastāvīgi tiecās apkarot visas citas. Vispirms tā uzsāka cīņu ar Romas valsti valdošo mitraismu. Neiecietības dēļ vēlāk tika grautas citu reliģiju svētnīcas, daudzīti tēli un krāšņi kulta priekšmeti. 391. g. kristieši, arhibīskapa Teofila uzmodināti, nodedzina Aleksandrijas bibliotēku, kur sadeg daudzī tūkstoši retu grāmatu. Šai bibliotēkā kristītie bija smēlušies mācības savu svēto rakstu sastādīšanai, kas nodrošināja kristietības tālāko pastāvēšanu.

Tālāka kristietības izplatīšanās un izveidošanās mums visiem pazīstama no baznīcas vēsturēm. Nepietiekoši tur tiek aprādīti tikai tie aizguvumi, kurus katoļu baznīca sākumā pārņēma no pagāniskām reliģijām. Tā, piem., krusta zīme, sveces, daudzi svēto vārdi un svētki ir vēlāko gadsimteņu aizguvumi. Vispār katoļu ticība bija sākumā spējīga daudz ko pielāgot sev un arī pati pielāgoties.

Vēsturnieki noskaidrojuši arī to, kā izcēlusies katoliskā baznīca. Sākumā pastāvējušas Kristus ticīgās draudzes, kas bijušas dažādas atkarībā no tautības, vietas, lieluma, turības, vajadzībām un ieskatiem. Dažādos novirzienus kristietības izpratnē vēlāk sauca

* Prof. Rob. Vipers. *Inteligences vēsturiskā loma*. — Burtņieks, 1927, nr. 3.

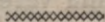
par ķecerību un nežēlīgi apkaroja. Sākumā tas tā nebija un kristietības straumes plūda brīvi, savā starpā neizlīdzināti.

Pāvestībai, kurai vēlāk ir tik milzīga vara pasaulē, sākumi meklējami 2. gadsimtā. Sai laikā Romas draudzes bīskaps top pāvests tamdēļ, ka pasaules lielpilsētas Romas draudzes spēks un lielums tai deva arī zināmu vadošu autoritāti citu draudžu starpā, kas vēlāk pārgāja arī uz viņas bīskapu. Pāvestības sākums nav nekāds apustuļa Pētera iestādījums, kā to pauž katoļu baznīca. Pēteris nekad nav bijis Romas draudzes dibinātājs, nedz arī kādreiz bijis viņas bīskaps.*

Ķeizars Decijs ap 250. g. izteicies, ka viņš Romā labāk paciestu otru ķeizaru nekā Romas bīskapu. Tas norāda, ka jau šai laikā pāvesta vara bijusi ievērojami liela. Galīgi šī vara nostiprinās 5. gs., kad Leons Lielais pauž domu, ka Romas baznīca ir arī Romas valsts un Romas pāvests visas pasaules valdnieks.

Visu aprādīto un vēl daudzu citu elementu kopā sakušana radīja kristīgo ticību un kristīgo baznīcu. Jūdaisms un parsisms noteica viņas saturu un formas, budisms un krišnaisms aizdeva tai savus mītus un svētās grāmatas pamatus. Šādi radusies ticība izplatās samērā lēnām un tikai tūkstoš gadu pēc savas izcelšanās sastopas ar baltu tautām.

Vēsture rāda, ka Eiropa kristianizējas trijos cēlienos. Vispirms kristietība izplatās Romas valsts pilsētās. Pēc tam viņa sāk iespieties lauciniekos jeb pagānos. «Paganus» tai laikā nozīmēja laucinieku, zemnieku. Beidzot kristietība iespiežas barbaros jeb neromiešos. Ārpus šiem trijiem kristietības izplatīšanās cēlieniem stāv viss tas, kas notiek baltu tautās tūkstoš gadu laikā, sākot ar desmito gadsimtu.

3. DESMITAIS GADSIMTS

«Mūs it visus šai valstī... pārvalda kopīgs likums un viena dzīves kārtība...»

Prūši Adalbertam 997. gadā

Sai desmitā gadsimtā iesākas mūsu dievestības apkarošana no kristīgās baznīcas puses. Tā visādos veidos un paveidos turpinās apaļus tūkstoš gadus, t. i., līdz pat šim laikam, kas pieder jau div-

* Adolf Harnack. Aus Wissenschaft und Leben, I Bd. «Die Entstehung des Papstums», 211. lpp.

desmitam gadsimtam. Tikko tūkstoš gadu vecā kristīgā ticība, no dienviediem plūzdama, nonāk līdz baltu sliekšņiem un naidīgi nostājas iepretim vismaz desmitreiz vecākai dievestībai. Labi ņemot, mazbērns te iesāka naidu ar savu sentēvu, to vairs nepazīdams, jo, kā noskaidrojām, kristietību radīja krišnaisms, budisms, parsisms, kas paši bija cēlušies no āriešu pirmrelīģijas. Tas ir traģiskākais notikums cilvēces gara vēsturē, un šis traģēdijas norise vilkās ilgi un baigi.

Apkarošana, kas šai laikā iesākās, tūkstoš gadu ilgi noris pa lielākai daļai divējādi, proti, ar varu un ar nevalodu. Zobins un niecināšana vienlīdz asiem asmeņiem kapāja to labāko, ko baltu tautas bija kā dārgumu glabājušas. Vara un nevaloda visdažādākos veidos izlietotas mūsu senrelīģijas nobeigšanai. Raksturīgi, ka līdz tam laikam, kamēr uzbrucēji vēl nav galīgi ieņēmuši savas cīņas vietas, par baltiem tiek runātas tikai labas valodas. Sveštautieši savos aprakstos liecina, ka balti jeb aisti ir cilvēcīga, mīrmīlīga, strādīga un dievbijīga tauta. Jau gotu mūks Jordāns savā 551. g. izdotā hronikā min aistu mīrmīlību: «pavisam mīrmīlīga ļaužu cilts» (*pacatum hominum genus omnino*); un Tacīts — viņu pacietību, strādīgumu. Apkarošanas sākuma laikā Brēmenes Adams tur zānzemiešus jeb prūšus (*Sembi* vēl *Pruzzi*) par stingriem pagāniem, bet ļoti labsirdīgiem cilvēkiem (*homines humanissimi*), kuriem esot ļoti daudz krietnu un slavējamu īpašību un ierašu; viņi žēlsirdīgi palīdzot nelaimīgiem, parādot līdzjūtību trūkuma cietējiem, esot viesmīlīgi pret svešiniekiem, tikai viena vaina viņiem piemētot, proti, viņi negribot pieņemt kristīgo ticību un nekad neatļaujot svešiniekam tuvoties savām svētbīzēm un avotiem. Simts gadus vēlāk to pašu zina liecināt Helmholds (ap 1150. g.): «Vēl daudz slavējama varētu teikt par šās tautas tikumiem, ja vien tiem būtu kristīga ticība» (*Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberunt solam fidem Christi*). Bet jau tad, kad vācu krustneši siro pa prūšu zemi, hronists Dusburs par viņiem saka: «Šīs ļaunās tautas vidū...» utt. Kristiešu smago zobenu vēzienus turpmāk pavada naida uzkurta mēlnesība, aprunāšana un nevaloda. Piepeši tikumiski krietnie aisti top ļauni, neganti, nekrietni un bezdievīgi. Kristīgā Eiropā izplatītas, šīs nevalodas sacel dabīgu sašutumam un svētu dziņu šo briesmīgo tautu iznīdēt no zemes virsas. Visai raksturīgi, ka pilnīgi noklusētaš cēlās baltiešu dievības Dievs, Zemes Māte un Laima, bet senraksti melš tikai par elkiem un dievekļiem. Dievmāti pie aistiem min jau Tacīts I. gadsimtenī, kad kristieši vēl mitinājās Romas katakombās, bet to nepiemin vairs nekad katoļu mūki, kas paši vēlāk šo dievmātes kultu uzņem savā baznīcā. Vienīgi Mātes zemes jeb Māras zemes nosaukumu izkaulē no pāvesta mūsu sen-

dzimtenei, kad pasludināts krusta karš pret viņas iedzīvotājiem, jo tā šo zemi jau saukuši tie, kas viņā dzīvojuši. Māras vārds parādās atkal tikai 17. gs. sākumā Jezuitu hronikā, latgaļu izloksnē kā Mo(r)šele, bet Laimu un Dēklu sāk pieminēt vēl tikai 17. gs. Einhorn. Turpretī Dievs, kas godā turēts no pašiem āriešu pirm-laikiem un kura vārdu savos katķismos pārņem kristīgie mācītāji, tiek nosaukts par latviešu senu piederumu tikai vēl 18. gs. Hupe-la rakstos. Lūk, cik pavisā vai tiši vienpusīga bijusi pasaules in-formēšana par patieso baltu reliģiju viņas apkaršanas laikos.

Desmitā gadsimtenī latvieši un leiši dzīvojuši turpat, kur tie dzīvo vēl tagad, bet prūšu un jātvingu zemēs tagad dzīvo viņu uzvarētāji, kas ieņēmuši to zemes. Senā, mūsu dainās daudzkārt pieminētā «Prūšu zeme» un «Sāmu zeme» ir tagadējā Vācijas Ritprūsija (Ostpreussen)*. Jātvingu zemē, kas ieņēmusi kādreizējās Grodņas guberņas rietumdaļu, Suvalku gub. dienvidus un daļu no Lamžas un Ļubļinas gar Bugas upi, tagad apdzīvo un valda poļi. Šīs abas zemes ir uzlūkojamas par divu cildenāko baltu tautu kapenēm. Vispirmā savas varonības un nelokāmības dēļ aizgāja bojā savā zemē jātvingu tauta, par kuru pat viņas ienaidnieki poļi teikuši, ka jātvingi nekad neesot bēguši, vienalga, vai tie kauju zaudējuši vai uzvaru guvuši.

Jātvingi saukti arī citos vārdos. Biezāk piedaudzētais pavārds ir geti un polakši (Pollaxiani). Kāds cits pavārds šiem jātvingiem bijis arī sudāvi. To apliecina kāds Sigismunda senraksts no 1420. g., kur teikts, ka sudāvu zeme tiekot saukta arī par jātvingu zemi (terram vocatam Suderlant alias Jetwen). Bet arī pirms tam jau 13. gs. sākumā Krakovas bīskaps Kadlubeks rakstījis, ka polakši esot jātvingu jeb prūšu cilts (Sunt Pollaxiani, Getharum seu Prussorum gens atrocissima).

Desmitā gadsimtā baltu zemes atradušās visai augstā kultūras stāvoklī. Sabiedriskā, saimnieciskā un politiskā iekārta balstījās uz gadu tūkstošos izkoptām un stingrām tradīcijām. Ne vien reliģija, tikumība un māksla, bet arī iedzīve, saimniecība un turība bijusi teicamā stāvoklī. Arī valsts un viņas aizsardzība, pilis un karamāksla, un organizācija nestāvējusi zemāk par saviem kaimiņiem. Nav nekāda iemesla domāt, ka baltu tautu iekšējā un ārējā kultūra stāvētu kaut kādā ziņā zemāk par citām tautām. Gluži otrādi, arheoloģiskie izrakumi un pētījumi rāda tik augstu civilizāciju un tik izkoptas un bagātas mantas, kādas tai laikā nav nekur citur ārpus baltu zemēm. Slāvu un ģermāņu zemēm šīs mantības bijušas ne vien paraugi, bet arī pirkšanas priekšmeti.** Pa-

* Tag. Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabals. — Red.

** Dr. Wilhelm Gaerte. Urgeschichte Ostpreussens. — Königsberg, 1929.

saulē vēl nebija ne grieķu, nedz romiešu, ne arī viņu kultūras, kad baltos bija jau nodibinājušās tās kultūras un civilizācijas tradīcijas, kas desmitā gadsimtā sasniegušas savus ziedu laikus. Šai laikā baltu tautām bija it viss, kas vien vajadzīgs pārtikušai mājas dzīvei, labai zemes kopšanai un karu vešanai savas zemes aizsardzības dēļ.

Romietis Plīnijs pauž, ka aisti tuvu un tālu no apkārtējām tautām uzlūkotī par reliģijas turētājiem. Gribētos teikt, ka aisti bijuši kopš pašiem āriešu pirmtautas laikiem visu apkārtējo zemju reliģiskais centrs. Tikai tā ir izskaidrojamas tās milzīgās garamantu bagātības, ko latvieši atstājuši savam folkloras arhīvam.

To, ka arī garīgā ziņā šai laikā balti bija paturējuši kultūras centra slavu, liecina tas, ka pie mūsu senču gudrajiem un vīcējiem (vīkšējiem, vīciem) pēc padomiem griezušies ļaudis no tālām zemēm. Novgorodas pirmā bīskapa Joakima hronika vēsta, ka turienes valdnieks Gostomīsls sūtījis sūtņus uz Zemgali pie latviešu burvjiem un zilniekiem iztaujāt tos par saviem pēcniekiem. Brēmenes Ādams ap to pašu laiku raksta par kuršiem, ka visas mājas esot pilnas ar zintniekiem un zilniekiem un ka no visām pasaules malām turp nākot likteņus izzināt, visvairāk no Spānijas un Grieķijas (Auram abi plurimum, equi optimi; divinis auguribus atque nigromanticis omnes domus plenae sunt. A toto orbe ibi responsa petuntur, maxime ab Hispanis et Graecis). Tai laikā zintēšana un zilēšana skaitījās pie visaugstākām zināšanām pasaulē. Un šīs prasmes slava jau priekškristus laikos bija nonākusi līdz grieķiem, kā to uzzinām no Hērodota, kas saka par neiriem, kurus prof. Smitis pierāda par baltiem: «Liekas, ka šie ļaudis ir burvji. Skiti un hellēņi, kas dzīvo skitu zemē, stāsta, ka katrs neirs katru gadu kādas dienas paliekot par vilku un tad atkal pieņemot savu agrāko izskatu. Es gan to neticu, bet viņi tomēr to stāsta un ir gatavi apzvērēt.» Šis mākslas dēļ, kā vēlāk redzēsīm, vēl 17. un 18. gadsimtā ļaudis Vidzemē un Kurzemē notiesā, un ir mācītāji, kas gatavi apzvērēt to pašu.

Minētās Brēmenes Ādama raksta vietas lieku reizi apliecina to, ka baltu zemes tai laikā bijušas izslavētas par bagātām. «Tur ir daudz zelta un labi zirgi.» Aiz šā iemesla sirotāji, laupītāji un kara laimes meklētāji pastāvīgi tikojuši pēc baltu zemēm. Tā desmitā gadsimta sākumā, ap 925. g., norvēģu jūras laupītājs Egils ar lielāku pulku dalībnieku ieradies Kurzemē. Vispirms tas 14 dienas esot tirgojies ar jūrmalniekiem, bet tad sadalījis savus ļaudis mazākos pulciņos un visi devušies zemes iekšienē, kur izlaupījuši ciemus un apkāvuši iedzīvotājus. Laupītāji beidzot sagūstīti un ieslodzīti kādā lielā ēkā, kur tie atraduši kazu ādas maisu, pilnu ar

sudrabu. Gūstniekus atbrīvojuši viņu biedri, kas pa tam piesteigušies, un sirotāji aizmukuši ar sudrabu un citām mantām.

Tamlīdzīgi sirojumi pa baltu zemēm nebija nekas neparasts arī agrāk un arī vēlāk neatstāja nekādas paliekamas sekas uz baltu zemju patstāvību. Daudz draudošāki, zīmējoties uz mūsu seno dievestību, bija lielie valdnieku organizētie karagājieni, piem., 983. g. Vladimira gājiens pret jātvingiem. Uzvaras gadījumā šādi karagājieni pakļautu uzvarētos kristīgiem valdniekiem, jo nav jāaizmirst, ka desmitā gadsimtā visa Eiropa, izņemot tikai baltus, bija pieņēmusi kristīgo ticību.

Kristīgās ticības vilnis viegli un bez sevišķām pretišķībām atplūst pa zemju zemēm līdz baltu tautām. Bet 10. gs. tās plūdums atmetas pret baltu zemēm kā pret klints salu. Poļi, jātvingu un leišu kaimiņi, pieņem kristīgo ticību no čehiem 966. gadā. Dīvdesmit divus gadus vēlāk, 988. g., to labprātīgi pieņem no Bizantijas arī krievu kņazs Vladimirs Svētais un liek kristīt visu Krievzemi. Tā nu arī leišu un latviešu austrumu kaimiņi kļūst kristieši. Ģermāņu ciltis kristīgo ticību pieņem cita aiz citas tūlīt pēc tam, kad kristietība bija izcīnījusi savu atzīšanu Romas valstī. Līdz pat 8. gs. vācu pagānisms sadzīvo ar tādu kristietību, kas atzīst vienādā mērā ģermāņu sendievības un Jēzu Kristu. Daudzi svētie un svētki izceļas šai laikā uz pagānisko teiksmu un ierašu pamatiem. Ja Romas katolisms savā laikā tapa garīgi un politiski dižens, tad tamdēļ, ka ģermāņi vēlāk tam atdeva savus spēkus.

Devītā gadsimtā sakarā ar laimīgo karagājienu uz kuršu Apuli 853. g. pāriet kristietībā arī zviedri. Tādā kārtā notika, ka desmitā gadsimtā balti bija jau no visām pusēm kristietības ielenkti.

Šai laikā Eiropā valda tā sauktie viduslaiki. Viss, kas šim laikmetam raksturīgs, ir tad savā visaugstākā pakāpē. Prātniecībā, teoloģijā, kultā un mākslā kristīgā ticība šai laikā sasniegusi savas virsotnes. Apkārtējās tautas pa daļai pašas bija noārdījušas veco simbolisko pagānību, kas bija saglabājusies vēl no āriešu pirmlaikiem. Tiesa, šī pagānība bija zaudējusi savu agrāko jēgu un sašķobijusies savā sistēmā un iekārtā. Jo tālāk kāda zeme stāvēja no baltu apgabaliem, jo vairāk viņas dievestība bija zaudējusi no savas pilnestības. Nav tamdēļ jābrīnās, ka apkārtējās tautas tik viegli atsacījušās no savām senreligijām un pievienojušās katoļu baznīcai.

Pati katoļu baznīca šai laikā sāk šķelties grieķu un romiešu daļās, kas galīgā veidā notiek 1054. g. Krievijas kņazi un tiem padošie apgabali pāriet grieķu katoļu kristietībā. Tas zīmējas arī uz Polockas un Pliskavas kņazistēm, kurām bija sakari ar mūsu Vidzemi un Latgali, taču krievi vēl daudz neuzbāzās latviešiem ar savu jauniegūto kristietību, tos vairāk interesēja nodevas un mesli.

Taču blakus šim nav izslēgta arī pareizticības propaganda vienā vai otrā mīrmīlīgā veidā.

Daudz rosīgāk uzstājās kristietības ievēšanas ziņā pārējās kristīgās kaimiņzemes. Desmitā gs. beigās no visām malām tās sūta savus garīdzniekus, lai atgrieztu baltus pie kristīgās ticības. Ar to nodarbojas pat samērā attālas zemes, kā, piem., Norvēģija. Brēmenes Ādams raksta, ka ap 1000. g. kāds norvēģu karalis Olafs uzturējies Lietuvā un tur esot izplatījis kristīgo ticību.

Tomēr vislielāko rosmi šai ziņā izrāda baltu kaimiņi poļi. Otrais poļu kristīgais ķēniņš Boļeslavs Drošais, kuram izdodas apvienot visas poļu ciltiņas vienā valstī un iekarot Morāviju, Ļubičus un piejūras slāvus, dodas gar Vislas upi, lai iekarotu arī prūšus un piegrieztu kristīgai ticībai. Taču šiem pūliņiem nebijis nekādu panākumu.

Lielu uztraukumu visā katoliskā Eiropā sacēla Prāgas arhibīskapa Adalberta nogalināšana Prūsijā, kad tas, Boļeslava uzmuudināts, devies turpu sludināt kristīgo ticību. Ar šo notikumu Prūsija top par daudz pieminētu zemi. Piebilstams, ka taisni šai brīdī izzūd no vēstures senrakstiem aistu nosaukums un viņa vietā stājas Adalberta dzīves aprakstītāju lietotais prūšu vārds. Šī 997. gadā prūšos nomaitātā misionāra dzīvi un nāvi apraksta abats Kanaparijs (Canaparius) 999. g., kāds nezināms Meserica klostera mūks — 1000. g. un arhibīskaps Brūns Bonifacijs 1004. g. Šie apraksti stipri atšķiras viens no otra, taču sniedz daudzas ziņas par prūšu stingro reliģiju un dzīvi.

Abats Kanaparijs raksta, ka 996. g. Prāgas bīskaps Adalberts ar diviem pavadoņiem Gaudenciju un Benediktu nonākuši Gnēzenē pie poļu ķēniņa Boļeslava I un izteikuši savu vēlēšanos atgriezt pagānus pie kristīgās ticības. Viņš bija nodomājis doties pie lutičiem, kādas vendu cilts prūšu kaimiņos¹⁰, jo prāfis viņu vālodu. Bet Boļeslavs to pierunājis doties labāk uz prūšiem, un turp tas arī dodas, lai «uzvarētu prūšu dievus un dievekļus». No Dancigas, kas tai laikā piederēja poļiem, viņš, kādu trīsdesmit poļu karavīru pavadīts, aizbraucis uz prūšu piekrasti. Tur poļu kuģis izsēdinājis Adalbertu un abus viņa pavadoņus uz kādas piekrastes saliņas un atgriezies mājup. Drīz krastmalas iedzīvotāji svešiniekus pamanījuši un atbraukuši laivās pie salas, lai tos padzītu. Adalberts pie tam dabūjis ar airi tādu belzienu, ka Dāvida dziesmu grāmata, kuru tas patlaban lasījis, tam izkritusi no rokām. Beidzot tie tomēr nonākuši zemes iekšienē. Viesmīlīgs prūsis to novedis kādā pilsētiņā, kur bijis daudz ļaužu. Tie apstājuši misionārus un sākuši tos iztaujāt. Bet Adalberts, kuram minētais prūsis bijis par tulku, sācis viņiem tūdaļ sludināt dievvārdus, uzmuudinādams «atmest kurlus un mēmos dievekļus» (simulacra surda et muta). Bet prūši tapuši nikni un draudējuši savu dievību

zaimotāju nonāvēt, ja tas tūdaļ neatstāšot viņu zemi. Tie sacījuši: «Mūs it visus šai valstī, kuras ieejā mēs esam, pārvalda kopīgs likums un viena dzīves kārtība; bet jūs, kam citādi un sveši likumi, ja nešķirsaties šinī naktī, rit pazaudēsiet galvu» (Nobis et toto huic regno, cuius nos fauces sumus, communis lex imperat et unus ordo vivendi; vos vero, qui estis alterius et ignotae legis, nisi hac nocte discedatis, in crastinum decapitabimini). Tad prūši iesēdinājuši viņus laivā un aizveduši tos atpakaļ uz saliņu, kur tie bija pirmāk izkāpuši. Bet tam prūsīm, kas svešiniekus bija atvedis, tie teikuši: «Tu esi pelnījis, ka tevi nogalina, tavu māju nodedzina, sievu un bērnus pārdod!» — Kristīgie misionāri pa tam pārdomājuši, ko darīt, un nolēmuši doties gar krastmalu pie vendiem. Kādā pļavā nonākuši, tie nolikušies gulēt, bet te šiem uzbrucis prūšu jātnieku pulciņš, ko vadījis kāds Siko. Prūši sasējuši visus trīs misionārus, noveduši kādā pakalnītē, kur nodūruši Adalbertu. Pēcāk viņam nogriezuši galvu, ko uzdūruši uz mieta. Ķermenim pielikuši sargus, lai to varētu pārdot poļu ķēniņam, kas Adalbertu šurpu sūtījis. Benediktu un Gaudenciju prūši atlaiduši sveikus un veselus mājās. Tie arī atnesuši bēdu vēsti poļu ķēniņam, kas arī izpircis Adalberta liķi.

Šis un citi vēlākie sv. Adalberta dzīves aprakstītāji izplatīja visā kristīgā Eiropā pirmās nevalodas par prūšu dievestību. Kanaparijs runā par «Pruzziae deos et idola» un «simulacra surda et muta». Tālu kādā Itālijas klosterī mājjošais mūks Kanaparijs trūcīgās ziņas par Adalberta misionēšu ceļojumu ir daiļrunīgi izpušķojis ar parastiem kristiešu priekšstatiem par pagānu antropomorfiskiem dievkiem, kādus tas redzējis pie romiešiem un grieķiem. Šis patiesībai neatbilstošās ziņas par baltu dievestības elkiem un dievkiem top ar laiku par tik dziļi iedvesmētu kristīgo ļaužu domāšanas sastāvdaļu, ka pat jaunākā laikā to neizdodas izskaust no dažu zinātnieku galvām.

Otrs aprakstītājs arhibīskaps Brūns Bonifacijs gan nerunā par dievkiem, bet liek moceklim Adalbertam aicināt pagānus, «lai atmet bezdievīgās parašas un atsakās no pazudināšanas ceļa un visām nešķīstībām» (ut deponatis sacrilegos ritus, abrenunciantes mortiferas vias cum inmundiciis cunctis).

Šī desmitā gadsimta nebaltā dienā iesāktā divu dievestību cīņa ar laiku top aizvien asiņaināka. Svētā Adalberta asinis bija tikai pirmās lāses tai asinsupē, kas pēc viņa pārplūdināja prūšu, leišu un latviešu zemes. Svētā fanātismā vieni uzbruka aizgūta Dieva vārdā, un otri aizstāvējās, pašu Dieva iedvesmoti. Otrreiz pasaule vairs nepieredzēs to, ko pieredzēja mūsu senči, un nevienu Dievu nekad sirdīgāk neaizstāvēs kā āriešu balto Debestēvu.

4. VIENPADSMITĀIS GADSIMTS

«Tiešām vēl tagad, kad visi citi jau ir mūsējie, viņi vienīgie nelaiž tuvoties birzēm un avotiem, apgalvodami, ka kristiešu tuvošanās tos apgānot.»

Brēmenes Adams par kuršiem 1075. g.

Tūkstošā gadā daudzi kristieši gaidīja Jēzus otrreizējo atnākšanu un Dieva valstības iestāšanos zemes virsū. Milzīgi līdzekļi tika dāvāti dievnamu celšanai un klosteru iekārtošanai. Cita aiz citas pret debesīm pacēlās aprbrīnojamas katedrāles. Bet Dieva valstības gaidītāji pievilās, un Kristus otrreiz nenāca zemes virsū pie saviem cienītājiem. Tūkstoš gadus rūdītā un organizētā Kristus baznīca turpināja pati saviem spēkiem jau iesākto baltu zemju atgriešanas darbu. Kristīgie ķēniņi un garīdznieki nedod vairs miera miermīlīgajām baltu tautām. Tām nākas atgaiņāties pret visām debesu pusēm no uzmācīgiem sludinātājiem un laupītājiem karapulkiem. Ļaudis piedzima un nomira Baltijā kā karavīri. Viņu kapi ir ieroču piekrauti pilnāk kā jebkad.

Un, ja baltiem simtiem gadu vēlāk izņem šos ieročus no rokām un neļauj tos līdzī dot arī mūžības ceļā, tad tas notika tās pašas vainas dēļ, kas raksturīga mums vēl šodien. Šī mums iedabātā vaina ir s a v r u p ī b a, kas dzen mūs rīkoties un strādāt uz savu roku. Arābs Al Bekri šajā gadsimtā raksta par prūšiem šādus vārdus: «Polija saiet robežās ar rusiem un ziemeļos ar b r u s i e m, kas dzīvo pie jūras. Viņiem ir sava valoda, un viņi neprot kaimiņu tautu valodas. Viņi ir slaveni ar savu drosmi. Kad viņiem uzbrūk ienaidnieki, tad neviens negaida, lai tam pievienotos kāds biedrs, bet tikai iet uz priekšu, ne par ko nebēdādams, un cērt ar savu zobenu, kamēr mirst. Viņiem uzbrūk rusi no rietumiem ar saviem kuģiem.»*

Skandināvu (rusu) uzbrukumi Baltijas piekrastei patiesi notiek arī šajā, vienpadsmitā gadsimtā, jo dzīvie sakari starp Krieviju un Zviedriju turpinās līdz pat šī gadsimta vidum. Bez tam savai mantas un slavas iegūšanas dziņai tie varēja pievienot vēl gribu izplatīt kristīgo ticību. Kāds rūnu akmens no 11. gs. stāsta par vikingu vadoņa ceļojumu uz Konstantinopoli un atpakaļ. Mājup braucot, tas kopā ar saviem brāļiem izsirojis Vidzemi, bet pēc tam kritis karā uz Sāmsalas. Tai pašā laikā cits rūnu akmens, kas atrasts Zviedrijā uz Mēlarezera salas kapu kalna, vēsta, ka «Zig-rīdas vīrs Svens bieži ar vērtīgiem kuģiem braucis uz Zemgali, apkārt Tumisnisam».

* Citēts no prof. P. Smita «Ievada baltu filoloģijā».

Pēdējais vārds «Tumisnis» vēlākos rakstos sastopams kā «Domesnās», kas nozīmē tik daudz kā Baznīcas ragu (degunu). Sai vārdā tiek dēvēts Kolkas rags Kurzemē, kas norāda, ka jau 11. gs. uz tā stāvējusi baznīca. Tiešām, no Brēmenes Ādama dzirdam, ka Svens III Estridsons, Dānijas ķēniņš no 1047. līdz 1078. g., uzmu-
dinājis ar dāvanām kādu tirgoni uzcelt Kurzemē baznīcu. Ķēniņš pats to hronistam esot stāstījis, «priecādamies iekš tā Kunga». (Una ibi lin Curlandial nuc facta et Ecclessia, cujusdam studio negotiatoris, quem Rex Danorum multis ad hoc illexit muneribus. Ipse enim Rex gaudens in Domino recitavit mihi hanc cantilenam.) Šis apstāklis vismaz liecina to, ka kristietība mēģināta ievest arī miermīlīgā kārtā. Ilgāka nozīme, šķietas, uzceltai baznīcai nebūs bijusi, jo kristietībai naidīgā zemē tai drīzi bija jāiznīkst. Kad simts gadus vēlāk šie ierodas vācieši, tad tie vairs neatrod tur ne kristiešus, nedz arī kādu kristīgu baznīcu.

Šis pirmās, dāņu celtās baznīcas pamatus Vatsons savā laikā domājās uzgājis Irbes krastā, netālu no upes grīvas. Laužu nostāsti teiksmojot, ka tur senāk esot baznīca stāvējusi. Tomēr citu pierādījumu šai varbūtībai trūkst.

Tomēr tik miermīlīga ticības izplatīšana no dāņu puses pastāvējusi tikai īsu brīdi. Pirms un pēc tam mēs redzam dāņus ar ugu-
ni un zobenu staigājot pa baltu zemēm. Ķēniņš Knuds Lielais galīgi nostiprina kristīgo ticību Dānijā un pēc tam tiecas to izplatīt arī pie mums. Savā valdīšanas laikā (1016—1036) šis ķēniņš uzvar Angliju, daļu Vācijas un Norvēģiju. 1020. g. viņš gūst uzvaru, cīnoties ar prūšiem Zamzemē, un pieliek klāt saviem daudziem tituliem vēl vienu nosaukumu: Zārijas ķēniņš. Taču viņa vara pār prūšiem nebūs bijusi pastāvīga, jo jau 50 gadus vēlāk Svens Estridsons, tas pats, kas pabalstījis Kolkas raga baznīcas celšanu, atzīstas, ka «zembji neciešot nekādus svešus kungus».

Dānijas vēsturē tālāk lasām, ka viņu ķēniņš Knuds Svētais, ķēniņa Svena dēls, 1075. g. atkal gājis karot uz Kurzemi, bet ticis tur briesmīgi sakauts, jo kurši viņa karaspēku esot iedzinuši jūrā. Pēc tam viņš otreiz devies ar karaspēku uz Kurzemi, un viņa rokās esot kritis Piltenes apgabals. Dāņu karaspēku šai gājienā vadījis kāds karakungs Pilters, kas iekarotā apgabalā uzcēlis 1077. gadā baznīcu un pili, kas nosaukta viņa vārdā. Bet kurši neesot panesuši dāņu kundzību un tik ilgi mierā nelikušies, kamēr dāņiem bijis Kurzemi jāatstāj. Atriebdamies par šo dāņu nedarbu, kurši savukārt iebrukuši Dānijā un Gotlandē.

Par saviem pūliņiem Kurzemē izplatīt kristīgo ticību Knuds dabūjis Svētā pavārdu. Šis pavārds viņam gan palicis, bet no viņa karavīru Kurzemē ienestās kristietības gan nav atlicis ne-

kas un viņa uzceltai baznīcai nav bijusi nekāda nozīme. Ne svešu kundzību, nedz svešu ticību kurši nepieņem tāpat kā prūši. Viņa ticības izplatīšanas dedzībai bija atkal jāatdzīst. Saksis Gramatiķis raksta, ka šis ķēniņš gājis karot ar austrumiem ne tik daudz kara kāribas dēļ kā ticības izplatīšanas labad (Oriente bellum potius amplificandae religionis, quam explendae cupiditatis gratia totis viribus innovandam curabat).

Lāgiem baltiem nākas zobenu vicināt arī pret austrumiem, jo bija jāatgaiņājas pret krievu uzmākšanos. Latgale un Vidzeme gan necieš no krievu karaspēka, bet droši vien maksā meslus Pliskavai un Polockai un klausās pareizticīgo baznīcu zvanus. Pārējās baltu zemes pastāvīgi apdraud krievu karagājieni.

1006. gadā zemgaļiem nācies sakaut kādu krievu kņazu Vse-slaviču, nogalinot daudz tūkstošu karavīru.

1012. g. Svjatopolka dēls Jaroslavs esot gājis karagaitā uz jātvingiem un tos uzvarējis.

1040. g. Jaroslavs dodas uz «pagānu Lietuvu» un karo tur.

1044. g. viņš uzbrūk leišiem un pēc tam uz viņu zemes robežām ceļ pili Novgorodu.

1059. g. šis pats krievu kņazs esot kaujā uzvarējis galindus, kādu slavenu prūšu cilti.

Arī gar Daugavu — Jersikā un Koknesē — apmetas Polockai padoti kungi, kuru pilis mīt krievu garīdznieki. Šie garīdznieki nestāvēja gluži dikā, bet vervēja ļaudis savām baznīcām un vairoja svētos rakstus.

Nav mierā arī kristīgie dienvidu kaimiņi poļi. Svētā Adalberta slava nedod miera viņa dzīves aprakstītājam arhibīskapam Bonifacijam no Kverfurtes. Arī viņš dodas 1009. g. uz prūšiem meklēt sev svētu galu, Kristus mācību sludinot un pagānību izskaužot. Prūsijā viņš patiesi atrada ilgoto mocekļa un asinsliecinieka nāvi, pametot tur savu dzīvību. Neviens no viņa pavadoņiem vairs neatgriezās mājās, lai izstāstītu, kas īsti prūšos noticis. Vēlāk gan kāds akls klērs Viperts uzdodas par Brūna pavadoņi, kam prūši esot izdūruši acis, un kā klejojošs ubags pārstaigā Vāciju. Viņš stāstīja maz ticamas lietas par kādu prūšu ķēniņu Netimeru un viņa dievekļiem, kurus Brūns esot sadedzinājis, un ar Dieva brīnuma palīdzību tam izdevies atgriezt 300 pagānus un arī viņu ķēniņu. Bet tad kāds prūšu virsaitis esot dzinies misionāriem pakaļ un tos nogalinājis. Merceburgas bīskaps Tītmars par Brūnu 1017. g. raksta: «Brūns gāja uz Prūsiju, bet nevarēja nekā izdarīt; uz prūšu un uz rusu zemes robežām iedzīvotāji viņus vispirms brīdināja par draudošām briesmām, bet, kad tas sprediķoja arvienu tālāk, tie nokāva viņu līdz ar 18 pavado-

ņiem 14. febr. 1009. g. Viņu liķi palīka neaprakti; tikai vēlāk ķēniņš Boļeslavs, dabūjis zināt par Brūna nāvi, atpirka viņa un biedru liķus.»

Poļu ķēniņš Boļeslavs tad dodas ar karapulkiem uz prūšu zemēm, lai atriebtu tiem Adalberta un Brūna nāvi. Poļu vēstures avotī, cildinādami Boļeslava darbus, stāsta, cik briesmīgi viņš esot postījis Prūsijas novadus un esot pat piespiedis prūšus maksāt tam meslus (ap 1015. g.). Droši var sacīt, ka līdz ar Boļeslava nāvi 1025. g. tūdaļ būs izbeigusies arī poļu vara pār prūšiem. Pašā Polijā tagad iesākās visādas jukas un ķildas varas dēļ.

Ķildas un kari kristīto poļu un nekristīto kaimiņu starpā turpinājās visu gadsimteni. Poļi pūlas iegūt virsroku, bet prūši to nepieļauj, un laiku pa laikam viņu karapulki apmeklē arī poļus viņu mājās. Tikai ar lielām pūlēm poļi paspēj atgaiņāt saniknotos prūšus.

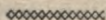
Taču Adalberta un Brūna bēdīgais gals nespēja atturēt kristīgo mūku sludināšanas kāri. Cits aiz cita tie dodas uz nekristīgo kaimiņu prūšu un leišu zemēm. Tur tiem neklājas labāk kā viņu priekštečiem. Gadsimtena beigās, ap 1098. g., dabū Lietuvā galu arī svētais Voitehs.

Šī gadsimtena beigās visā Rietumeiropā sākas kāda fanātiska reliģiska kustība. Klejojoši mūki sakūdīja Kristus ticīgos katoļus atņemt muhamedāņiem svēto pilsētu Jeruzālemi ar Kristus kapu. Pāvests 1095. g. pieteica turkiem karu, un milzīgi ļaužu bari devās uz Palestīnu. Viņi uzšuva savām drēbēm sarkanu krustu un saucās par krustnešiem, no kam arī šo karu un arī citus karus pret neticīgiem vēlāk dēvēja par krusta kariem. Pirmais krusta karš ilgst no 1096. līdz 1099. g., un šai laikā tiek ieņemta Antiohija un uzvarēta Jeruzāleme. Ieņemtā zemē nodibina Jeruzālemes ķēniisti, kas saucas par Dēla zemi. Šai zemē nodibinās garīgi ordeņi, saukti par templešiem, johanītiem u. c.

Mūsu zemēm šie notikumi ir ļoti svarīgi, jo taisni simts gadus vēlāk šie krusta karotāji, kuriem turkos vairs lāgā neveicās, vērās pret baltu tautām, cerēdami šeit iegūt labākus panākumus.

Tā pāiet divi gadsimti, bet kristīgai ticībai vēl joprojām nav ne mazāko panākumu āriskā Dieva un Māras zemē. Balti ir kurli pret mūkiem un bargi pret karavīriem. Bet tie nekādi nespēja karot pret tām baumām, ko par viņu dievestību šai gadsimtā izplatīja mūki. Jau Kanaparija pacelto nevalodu par prūšu elkiem, kā dzirdējām, turpināja Viperts. Tas bija kristiešiem patīkams domāšanas virziens, jo ar to it kā tika attaisnotas miermīlīgām baltu tautām nodarītās pārestības.

Vienpadsmitā gadsimta beigās visa katoliskā Eiropa kvēlo cīņas dedzībā un karojošā Kristus baznīca ir apbruņojusies līdz zobiem. Šai noskaņojumā vienpadsmitais gadsimts dod vietu divpadsmitajam, kristīgam gadsimtam.

5. DIVPADSMITĀIS GADSIMTS

«Tiem, kas ticību pieņēmuši, liec pie viņas turēties, bet citus to pieņemt aicini ar vārdiem, nevis ar sitieniem!»

Lībieši uz Bertoldu 1198. g.

Poļu un prūšu ticības karu savstarpīgie sīkie uzbrukumi atkārtojas arī 12. gs. tik bieži, ka nav nozīmes tos visus uzskaitīt. Tamdēļ pakavēsimies tikai pie Boļeslava IV karagājiena 1158. g. un prūšu tāda pat varena pretspara poļiem 1161. g.

1158. g. Boļeslavs IV atkal bija ielauzies Prūsijā postīdams un dedzinādams. Beidzot tas licis izsludināt, ka visai prūšu tautai jāpieņemot kristīgā ticība un jāpadodoties poļu varai. Kas pieņemšot kristīgo ticību, tam nekas ļauns nenotikšot, bet, kas turēšoties joprojām pie pagānības, tas pazaudēšot savu mantu un dzīvību. Pārspēku redzēdami, prūši padevās. Bet, tikko poļu ķēniņš ar savu karaspēku bija aizgājis, prūši tūdaļ padzinuši kristīgo priesterus un likuši saviem sūtņiem paziņot poļu ķēniņam, ka svešu ticību un ierāšas nepieņemšot, bet maksāšot tikai meslus. Bet drīz vien prūši padzinuši arī poļu ieliktos meslu vācējus un meslu vietā sākuši postīt un dedzināt pašu poļu novadus.

Tad izmuļķotais Boļeslavs nolēma uz visiem laikiem izrēķināties ar pagāniem prūšiem un gatavoja tiem varenu triecienu. Viņš sapulcināja 16 000 jātnieku, 10 000 kājnieku un 1161. g. pavasarī devās ar šo diženo karaspēku uz Prūsiju. Viņa nodoms un ciešāka apņemšanās bija izvajāt prūšus līdz pēdējam un pārvērst viņu zemi par postažu. Bet Boļeslava nodoms cieta tādu neveiksmi, ka poļi nekad vairs neuzdrošinājās prūšiem uzbrukt.

Nonācis Prūsijas zemē, Boļeslavs sadalījis savu milzīgo karaspēku vairākos pulkos, kas postīdami gājuši arvien dziļāk zemē iekšā. Par ceļvežiem poļu karaspēkam bijuši četri savējo padzīti prūšu labieši, kas solījušies poļu karaspēku novest caur mežiem un purviem prūšu ciematos. Bet, redzēdami svešinieku briesmu darbus

savā dzimtā zemē, viņi nolēmuši labāk gāzt poļus postā nekā ļaut iznīcināt savus tautiešus. Slepēni sazinājušies ar prūšiem, tie noveduši poļu karaspēku pa mežu takām līdz kādam muklājam, kas no tālienes izskatījies kā pļava. Gar muklāju vedis šaurs ceļš, pa kuru, neko ļaunu nedomādami, poļu priekšpulki devušies uz priekšu. Te gluži negaidīti no meža puses tiem uzbrucis prūšu karaspēks, kas tos tur slepus gaidījis. Poļu karaspēkā izcēlies apjukums, bet prūši no visām pusēm tiem metušies virsū. Kas mēģinājis bēgt, tas iestidzis muklājā, un visus pārējos prūši apkāvuši. Tikai ar mazu pulciņu Boļeslavs izglābies no nāves un bēgdams sasniedzis savas zemes robežas.

Šai kaujā poļi pazaudēja gandrīz visu savu lepno karaspēku, un pamatīgā prūšu uzvara tos iebiedēja uz ilgiem laikiem. Gandrīz visa poļu bruņniecība šai briesmīgajā kaujā bija iznīcināta. Gan atlikušie šad un tad mēģināja atriebt prūšiem savu radu un biedru nāvi, taču nekad vairs neiedrošinājās dziļāk doties šīs stūrgalvīgās tautas zemē. Arī visi vēlākie poļu pūliņi piedabūt prūšus pie kristīgās ticības palika gluži bez kādām sekmēm. Poļu nelaimīgo prūšu atgriešanas darbu nākošā gadsimtā turpina vācieši ar uguņi un zobenu.

Neuzdrošinādamies vairs uzsākt nopietnu karu pret prūšiem, poļi pēc nelaimīgās kaujas vērs savu kristīgās ticības izplatīšanas dziņu pret jātvingiem, saviem austrumu kaimiņiem. Šī baltu cilts bija stingra savā dievestībā un drošsirdīga karagaitās. Nogaidījis izdevību, poļu ķēniņš Kazimirs ar lielu karaspēku ielauzās jātvingu zemē. Bet, vairākas dienas sirodami, tie sastapuši tikai tukšus ciemus, jo iedzīvotāji bija paglābušies savās paslēptuvēs. Poļi sākuši bailoties, ka ienaidnieks tiem uzglūnot un negaidīti uzbrukšot. Tad ķēniņš tos uzmudinājis, teikdams, ka nule esot jācīnoties pret ticības ienaidniekiem un negantiem pagāniem. Tamdēļ vajagot paļauties vairāk uz evaņģēlija spēku nekā uz ieroču varu. Tad viņš licis izdalīt karaspēkam sv. vakariņu. Tā iedrošināti, poļi devušies tālāk un sākuši jo nikni postīt tukšās mājas un pilis. To manīdams, jātvingu valdnieks nonācis pie poļu ķēniņa un lūdzis mieru, teikdams, ka tas padodoties un gribot dot meslus. Kazimirs saņēmis meslus un līdzatvestos ķilniekus un gājis mājup. Bet jātvingi aizcirtuši poļiem ceļu un gādājuši, lai poļu karaspēks paliek bez uztura. Jātvingu ķilniekiem tad bijis jāmirst kā mocekļiem, bet jātvingi par to nebēdājuši, jo droši ticējuši, ka pēc nāves dzīvošot citu, labāku dzīvi. Tomēr šis jātvingu upuris bijis velētīgs. Poļi vēl lielākā niknumā postījuši it visu, ko bija cēlušas jātvingu rokas. Jātvingiem tomēr bijis jālūdz miers no Kazimira, lai paglābtu savu zemi. Šis miera piedāvājums bijis Kazimiram pa prātam, un, saņēmis no virsaišiem daudz mantu, tas steidzies

atstāt jātvingu zemi. Savus uzvaras svētkus pār jātvingiem svi-
not, Kazimirs piepeši nomiris. Domājams, līdz ar to izbeigusies
arī poļu vara pār uzvarētiem jātvingiem, jo Polijā atkal izcēlas
lielas jūkas un ķildas zemes vareno starpā.

Ne mazāk grūtas ciņas kā ar poļiem jātvingiem nācās izturēt
ar krieviem, kas dzīvoja tiem austrumos. Kara laime svārstījās
drīz vienā, drīz otrā pusē. Kristīto krievu un poļu starpā jātvingi
atradās kā starp diviem dzirnakmeņiem, kas tos arī beidzot sa-
mala. Šī tauta pirmā mira varoņa nāvē par savu dievestību.

Daudz miermīlīgākas attiecības nekā ar jātvingiem un leišiem
krieviem bija ar latgaļiem un latviešiem. Tie maksāja savus meslus
krievu kņaziem, bet pēdējie laiku pa laikam atsūtīja uz šiem ap-
gabaliem savus soģus, lai izspriestu tiesu un ievāktu pagastus. Šā-
da virsvaldība nebija grūta, un latgaļi to panesa, negribēdami dzī-
vot naidā ar milzīgo krievu tautu. Indriķis Latvietis piemin, ka
šai laikā daži latvieši bijuši jau pirms vāciem krievu kristīti. Kaut
gan Nestora hronika, kas uzrakstīta 12. gs. sākumā, piemin, ka
arī zemgaļi esot maksājuši meslus krievu kņaziem, tad tomēr šī
ziņa ir maz ticama. Kāds notikums šī 12. gs. sākumā rāda, ka zem-
gaļi ieturējuši citādas attiecības ar krieviem nekā viņu ziemeļu
kaimiņi latvieši. 1107. g. vairāki krievu kņazi apvieno savus kara-
pulkus un dodas kopīgā gājienā uz Zemgali. Bet zemgaļi šo labi
noorganizēto karaspēku tik briesmīgi sakauj, ka karalaukā paliek
9000 kritušo krievu. Pārējie tikai ar lielām pūlēm izbēguši nāvei.

1132. g. Metislavs gājis karot uz leišiem, bet bez kādiem panā-
kumiem.

12. gs. sākumā arī dāņos atkal pamostas tieksme paplašināt
kristīgās pasaules robežas, jo pāvests aicināt aicināja visas kristī-
tās tautas uz krusta karu pret neticīgiem. Tā kā dāņiem Svētā ze-
me likās par tālu esam, viņi izpelnījās grēku piedošanu un mū-
žīgo dzīvošanu, pūloties ap tepat tuvumā esošām baltu tautām.

Istu laupīšanas gājienu riko uz Kursu dāņu ķēniņš Knuds La-
vards (†1131). Kurši tiko atriebties un, lai to panāktu, tad kopā
ar igauņiem nocietinās Ēlandes salā Dānijas un Zviedrijas tuvu-
mā. Šī nocietinātā sala tiem noderēja par labu atbalstu turpmā-
kiem kariem un sirojumiem.

Lavarda dēls dāņu ķēniņš Valdemārs I (†1182) arī dodas karot
uz mūsu zemēm. Viņš 1161. g. ieņēmis Palangas pili un pēc tam
pašā Jāņu dienā esot sakāvis kuršus. To izdarījis, tas esot devies
dziļāk zemes iekšienē un «pa ceļam atstājis visādas savas varas
zīmes». Kurši, protams, no savas Ēlandes salas darīja to pašu
dāņu zemēs. Kuršu savaldīšanai viņš sūta uz Ēlandi 1171. g. savu
dēlu Kristapu un karavadoni Esbernu. Pēc visai nīknām kaujām,

kur krit pats Esberns, kurši spiesti atstāt savu atbalsta vietu Elandē, jo visi salas aizstāvētāji, kā hronists vēsta, esot krituši negantā kaujā.

Taču arī šoreiz, tāpat kā agrāk, dāņu pūlēm ievest kristietību baltos nebija nekādu panākumu. Baltu tautas jo sparīgi atgaiņāja visus kristīto uzbrukumus no jūras puses.

Daudz labāk nekā dāņiem veicās zviedriem Somijā. Zviedru ķēniņš Ēriks Svētais 1157. g. ieņēma Somiju un, daudz nekavēdamies, liek tos nokristīt kādam angļu bīskapam. Nu arī ziemeļos baltiem bija iespiedusies kristīgā ticība, un balti kļuva ielenkti gluži no visām pusēm.

Joprojām kurši nemitējās izrādīt savu naidu kristītiem aizjūras kaimiņiem. 1188. g. kāda kuršu flotile iebrauca zviedru Mēlara ezerā, izlaupa apkārtni un noposta slaveno tirdzniecības pilsētu Sigtunu. Zviedriem bija jāizlej daudz asiņu Kanuta IV vadībā, kamēr tiem izdevās atbrīvoties no nelūgtiem kuršiem. Šajā kuršu uzbrukumā kurši nokauja arī zviedru arhibīskapu Jāni.

To, ko pie mums nepanāca dāņu un zviedru karaspēks, to pamazām izdarīja vācu tirgotāji. Tie 12. gs. otrā pusē iesāka Daugavas grīvā tirgoties ar lībiešiem. Ikšķilē tie ierīko sev nometni un nodibina ar iedzīvotājiem draudzīgas attiecības. Drīz tie atved sev līdzī arī vācu mūku Meinhardu, kas sludināja lībjiem kristīgo ticību. Cik grūti šim lāga vīram klājies mūsu zemē, pauž Indriķa un Rīmju* hronikas. Lai varētu sludināt, tas lūdza atļauju Polockas kņazam. Tas norāda, ka krievi nav varējuši paši latviešus nokristīt un tamdēļ atļauj to izdarīt katoļiem.

Kādā līgumā paredzēts, ka livoni ik gadus arī turpmāk maksās meslus — vai nu paši, vai viņu vietā bīskaps.** Raksturīgi, ka, pēc seniem krievu rakstiem, arī Pliskavas Dzīvinošās Trīsvienības baznīcai tiek maksāti mesli. Vēlāk, uz to atsaukdami, Jānis Briesmīgais nodara lielu postu Vidzemei.

1184. g. Meinhards uzceļ Ikšķilē koka baznīciņu, un 1188. g. 1. oktobrī pāvests Klements III ieceļ Meinhardu par Ikšķiles draudzes bīskapu. Šis pacietīgais vīrs mirst 1196. g., neko daudz nepanācis, jo viņš savu atgriešanas darbu gribēja veikt Kristus garā, bez kādiem ieročiem. Viņa pēctecis Bertolds, kas gribēja izlietot krusta karotāju paņēmienus, krit drīz vien kaujā 1198. g., lībju šķēpu caurdurts. Trešais, 1199. gadā uz lībiešiem atsūtītais bīskaps Alberts rīkojās ne kā viņa priekšgājēji, dievbijīgais Meinhards un kareiviskais Bertolds, bet gan kā izgudrs un tālredzīgs valsts-

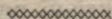
* Atskaņu hronika — vecākā Livonijas Atskaņu hronika, 13. gs. beigas. — Red.

** Indriķa hronika, XIV, 9.

vīrs, kura nodoms bija nodibināt Daugavas krastos kristīgu vācu valsti. Viņu atbalstīdams, pāvests Innocentijs III 1199. g. 5. okt. izdod bullu, ar kuru uzaicina Saksijas un Vestfāles Kristus ticīgos atbalstīt jaunielcelto bīskapu ticības karā pret Vidzemes pagāniem. Bullā teikts, ka šie barbari Dieva vietā turot «rupjus dzīvniekus, kuplus kokus, zaļu zāli, tīru ūdeni un nešķīstus garus». Tā, protams, bija ļauna nevaloda, ko šī bulla izplatīja par mūsu senčiem visā katoļu pasaulē.

Ar šo simts gadus pēc pirmā, pret turkiem vērsta krusta kara tika izsludināts krusta karš pret mūsu sentēviem. Tūdaļ tai pašā gadā vienā pašā Gotlandē pierakstījās Alberta karotājos kādī 500 krustneši. No Gotlandes Alberts dodas krusta karotājus vervēt uz Vāciju un 1200. gadā atgriežas Daugavā ar 23 kuģiem, kas krustnešu pilni. Viņu karogiem plandot, iesākas 13. kristīgais gadsimtenis, kas savu briesmu un baismu dēļ ir vienīgais tāds visā kristīgās baznīcas vēsturē.

Innocentija izdotā bulla ne vien atvēra ceļu visiem Eiropas dēku meklētājiem un noziedzniekiem uz mūsu zemi, bet izplatīja arī visā katoliskā Eiropā visaplamākās nevalodas par mūsu senču dievestību. Albertam no pašā pāvesta tika iedoti abi mūsu dievestības apkarošanas līdzekļi, un viņš patiesi tik veikli prata ar tiem rīkoties, ka vēl šodien to katoļu baznīca slavina par krietnu darbu.

6. TRISPADSMITĀIS GADSIMTS

«Brašie varoņi! Droši virsū vācu pulkiem!»

Namejs uz zemgaļiem 1279. g.

Pagājuši jau triji gadsimti, kopš sākusies baltu tautu dievestības apkarošana ar zobinu un vārdu. Daudz asiņu jau izliets, bet panākumi gluži niecīgi. Visā baltu zemē kristīti tikai daži lībieši un varbūt arī daži nabadzīgi latgaļi uz Pliskavas robežām. Viss lielais baltu tautu apgabals stāv, kā stāvējis, stingrs un uzticīgs savai sentēvu dievestībai. Dievs, Laima un Māra kā senāk staigā pa viņu druvām un sētām, veļi nāk rudenos sērst un mieloties pie dievaiņu galdiem, un karā kritušo dvēseles Dieva dēli nones baltā villainē tītas pašā Dieva paēnā.

Šim trīspadsmitam kristīgam gadsimtam pūrā ir daudz posta un nedieņu priekš abām karojošām pusēm. Pārāk dārgi karojošai Kristus baznīcai nākas maksāt par Kristus vīnakaļna paplašināšanas darbu. Daudz dārgu dārznieku dvēseles pāragri pievienojas svēto mocekļu paradīzes draudzei.

Veselu gadsimtu katoļu baznīca un viņas bruņinieki bija jau rūdijušies cīņās pret pagāniem Austrumu zemēs. Pašlaik tika rīkots uz turieni jau ceturtais krusta karš (1202—1204). Katoļu baznīca stāv savas pasaulīgās varas kalngalos, un tā attīsta vareņus savas varas orgānus. Viņa dibina jaunus mūku ordeņus — dominikāņus un franciskāņus. Palestīnā tiek nodibināti īpaši garīgi bruņinieku ordeņi cīņai pret neticīgiem, to starpā arī Vācu ordenis (ap 1190. g.). Pāvests Innocentijs iestāda arī inkvizīciju jeb mocīšanas iestādi ķeceru vajāšanai. Visi šie spēcīgie iestādījumi šīnī gadsimtā apvienojās kopīgam darbam pret mūsu dievestību.

Bīskaps Alberts, atgriezies no ārzemēm ar tur savervētiem krustnešiem Vidzemē, nopērk Daugavmalā no lībiešiem zemi un uzceļ tur sev un savējiem drošu mitni Rīgu. Tūdaļ nākošā gadā viņš pēc Palestīnas parauga iestāda šeit uz vietas garīgu bruņinieku ordeni. Šā ordeņa locekļi bija mūki un kareivji reizē, un tie dzīvoja tikai karam. Jauno ordeni, kuram nu bija jāsāk karot pret mūsu zemes dievestību, sauca par Kristus karapulka brāļu ordeni jeb vienkārši par Zobenbrāļu ordeni. Ordeņa brāļi solījās visu mūžu cīnīties pret pagāniem, neturēt mantu un paklausīt bīskapam.

Cetrpadsmit reizes bīskaps Alberts ar pāvesta bullu rokā devās uz Vāczemi vervēt biedrus savam Zobenbrāļu ordenim un krusta karotājus karaspēkam. Krustnešu netrūka, jo ar vienu nokalpotu gadu Alberta karaspēkā tie sev nodrošināja ne vien grēku atlaižas visam mūžam, bet arī mantu un slavu, laupot pa nekristīgo mājām.

Sekojoļ Alberta piemēram, arī prūšu galā tiek 1228. g. nodibināts īpašs Kristus bruņinieku ordenis, kura uzdevums bija karot ar prūšiem un leišiem. To nodibina poļu hercogs Konrads un prūšu bīskaps Krišjānis. Jaunais ordenis dabūja savā ricībā zemi Vislas labā krastā ar pilsētu Dobrinu. Šajā vārdā tad arī nosaucās ordenis, kas bija radīts kristīgās ticības uzspiešanai. Bet prūši tik nikni uzbruka šim ordenim, ka draudēja pārvērst tuksnesi visu Ziemeļpoliju. Tad poļi sauca palīgā Palestīnā dibināto Vācu ordeni, kas arī noveda galā Prūsijas iekarošanu.

Zobenbrāļu ordenim ar labu 1206. g. padodas Idumejas latvieši. 1207. gadā padoties piespiež sēļus, 1208. g. imerieši atzīst par labāku ļauties pieskaitīties kristiešiem, un 1214. g. to pašu dara Tālava, kas maksāja meslus krieviem. Iedzīvotāji tika apslacīti ar

svētītu ūdeni un dzivoja tālāk savu parasto dzīvi, jo priesteru bija pārāk maz un tie paši neprata vietējo iedzīvotāju valodu. Pastāvīgo igauņu un leišu uzbrukumu dēļ un krievu nodevu novārdzinātiem latviešiem nekas prātīgāks neatlika kā vārda pēc atzīt sevi par kristiešiem. Istenībā tie vēl ilgus gadsimtus palika uzticīgi savai sentēvu dievestībai, kuru piekopa gan slepeni, gan atklāti, kā tas redzams vēl vēlākos gadsimtos.

Glūzi citādi izturas pret karojošo Kristus baznīcu kurši un zemgaļi. Tie atdod savus novadus kristīgai baznīcai tikai pēc asiņainām kaujām. Aizgrābjošas ir zemgaļu vairāk kā simts gadus ilgās cīņas ar bīskapiem un ordeni par savu reliģisko un politisko brīvību. Mūsu vēsturnieks Biļkins, kas sīki izsekojis šai cīņu gaitai, saka: «Tā bija liela cīņa. Indriķis un Rīmju hronikas autors saka, ka ordeņa un bīskapu kareivji darījuši brīnumus, bet mums jāsaprot, ka zemgalieši darīja brīnumus, jo viņiem bija jācīnās pret karaspēku, kāds nebija Vakareiropas ķeizariem un ķēniņiem. Ienaidnieku kareivji, no mantas, ģimenes un tēvijas atsacījušies, dzīvoja tikai karam un vienīgi karam. Viņi bija dziļi krusta karu idejas apdvesti, idejas, kas bija dziļāka un plašāka par franču lielās revolūcijas idejām un kas cinītāju barus raidīja uz Siriju, Palestīnu, Ēģipti, Tūnisi, Portugāli, Ungāriju, Prūsiju, Libiju, Letgali, Igauniju, Kursu un Zemgali. Zemgaliešu ienaidniekus vadīja mestri un bīskapi, kas bija rūdījušies tā laika lielajā cīņā, kas noritēja starp pāvestu un laicīgiem valdniekiem. Un zaudēja zemgalieši cīņu vienīgi cīņas ilguma dēļ. Viņi varēja ienaidnieku sakaut, varēja atsist viņa uzbrukumus, bet cīņa ar to neizbeidzās. Atkal un atkal vēlās uz Zemgali jauni ienaidnieku karapulki, katra nokautā ienaidnieka vietā stājās citi, bet zemgaliešiem nebija šādas neizsīkstošas cilvēku rezerves. Cīņas ilgums, kā jau sacīju, viņus nomāca. Jebšu zemgalieši zaudēja, tad tomēr viņu cīņa bija ideālas varonības pilna. Tā bija varonība, kuras priekšā nobāl atēniešu varonība cīņā pret persiešiem.»*

Vēl 1299. gadā zemgaļi nebija glūzi padevušies un tiem bija savi kungi, kas nosūtīja sūtņus uz Rīgu sūdzēties bīskapam par ordeņa bruņinieku nelietībām. Kad bīskaps atbildējis, ka viņam nav iespējams ordeņa brāļus savaldīt, sūtņi tiek sūtīti uz pašu Romu. Lieta grozījās ap neģēlīgu zemgaļu labiešu apkaušanu kādās dzīrēs, kur tie bijuši ielūgti. Par zemgaļu nekrietno apkaušanu pāvests Klements V savā 1310. g. izlaistā bullā pārmet ordenim, ka tas izdeldējis arī kristītos zemgaļus, apkāvis viesībās labiešus un aizdzinis 100 000 cilvēku pie pagāniem leišiem.

* V. Biļkins. Zemgaliešu cīņas ar bīskapiem un ordeni, 71. lpp.

13. gadsimtam izejot, baltu tautu ziemeļu ciltis — latvji, sēļi, kurši un zemgaļi — bija atbrūņotas un cīņu ar ieročiem vairs nevarēja uzsākt. Kurši un zemgaļi tad pievienojās tai cīņai, kuru ierādīja gadsimta sākumā vidzemnieki: tā bija pasīvā pretošanās. Katoļu baznīca mācīja, bet latvieši neklausījās. Priesteri aicināja atmett seno dievestību, bet zemnieki stūrgalvīgi turējās pie sava.

Dienvidu frontē pret kristīgo ticību ne mazāk varonīgi kā zemgaļi cīnās ciltsbrāļi prūši. Gadsimta sākumā tur tikpat miermīlīgi kā Daugavmalā Meinhards kristīgo ticību sludina mūks Krišjānis. Šo nopelnu dēļ 1215. g. pāvests viņu iecēļ par Prūsijas bīskapu. Tā kā Krišjānis atgriešanas darbu darīja tikai pierunādams un uzmanīgi izvairījās no visa, kas varētu aizskart prūšu politiskās un tiesiskās lietas, tad viņš arī pasargājās no neatgriezto prūšu uzbrukumiem. Bet 1217. g. prūši iebrūk savu senseno ienaidnieku poļu novados — Kulmā, Mazovijā un Kujāvijā, sakauj šo zemju karapulkus, nodedzina pilis un izposta zemi. Apdraudēto zemju bīskapiem tika no pāvesta dotas tiesības krusta karam uz Austrumzemēm savervētos krustnešus, algojot ar grēkatlaižām, vērst pret prūšu pagāniem. Sākās reliģisks karš, kurā, protams, daudz cieta no prūšiem arī viņu dievestībai neuzticīgie tautieši.

Vispirms 1222. g. nāk karagaitās uz Prūsiju lielāks skaits poļu hercogu, bīskapu un magnātu ar saviem karapulkiem. Pāvests šā pasākuma vadīšanu uzlika līdz šim miermīlīgajam Krišjānim. Bet pēc šī karagājiena prūši no jauna ar uguni un zobenu piemeklē poļu novadus, un velti no tiem mēģina atpirkties ar mesliem. Nelīdzēja arī nodibinātais Dobrinas ordenis.

Nespēdams pats savas zemes robežas nosargāt, poļu hercogs Konrads griežas pēc palīdzības pie Vācu ordeņa Palestīnā, lai tas nāk šurpu un Dievam par godu atņem prūšu zemei pagānību. Ordeņa lielmestrs Hermanis no Zalcas uz to iegāja tikai tad, kad tam atļāva iekarotās zemēs dibināt neatkarīgu vācu valsti. Tad Vācu ordenis pārnāk uz Prūsiju, un 1230. g. Hermaņa Balkes vadībā notiek pirmais karagājiens uz prūšu zemēm.

Prūšu novadu iekarošana notiek vēl plānveidīgāk un pamatīgāk nekā Vidzemē. «Visa ticības karu mežonība bija vajā palaista. Ordenim, kam bija tieksmes izplesties pāri visiem pagāniem, visādi no pāvesta sasolīti labumi, daudzie krustnešu karapulki, vistim lielās idejas vara, kopā ar stingro organizāciju, teicamo kara mākslu un vienoto vadonību, nodrošināja bruņiniekiem uzvaru,» saka mitologs V. Manharts.*

Piecus gadus, no 1231. līdz 1236. g., ilgst karš par Pomezānijas novadu. Tad 1237. g. krīt Pogežānija. Nākošos gados spiesta orde-

* V. Manharts. Latviešu—prūšu mitoloģija. — R., 1936.

nim padoties stūrgalvīgā Vārme, Nātanga un Bārta.* Visās šais iekarotās zemēs tiek uzceltas stipras pilis, lai nodrošinātu iekarojumus. Visapkārt pilīm vēl ļaudis bija pagāni, un nedaudzie mūki neuzdrošinājās tālu atiet nost no pilīm.

Bet jau drīz, 1242. g., notiek vispārīga prūšu sacelšanās pret ienācējiem un ordenis pazaudē visus savus agrāko gadu ieguvumus. Pilis tiek noārdītas un iemītnieki padzīti vai nokauti. Atgūto brīvību prūši bauda 11 gadus, bet tad zemes iekarošana sākas atkal no jauna. Atkal 1253. g. krīt vācu rokās Galinda un Bārta, 1255. g. ar ķēniņa Otokara palīdzību tiek uzveikta Zāmiņa un beidzot arī Nadrava. Bet, tikko Otokars bija atgriezies savās mājās, nadraviešu un jātvingu karaspēks sakauj ordeni, tā kā 1256. g. saceļas arī zāmlandieši.

13. jūlijā 1260. g. pie Durbes ordeņa karaspēks tiek pamatīgi sakauts, un kurši saceļas, lai nomestu vācu jūgu. Šis Kurzemes notikums iekrīt Prūsijā kā uguns sausās skaidās. Iemeslu liesmām deva ordeņa fogta Volrada Mirabiļa briesmu darbs. Viņš bija ielūdzis sava apgabala labiešus Lencenburgā pie Kuršu Mares, netālu no Balgas, uz svētku mielastu. Kad visi bija sapulcējušies, viņš pats izgājis laukā un pili aizdedzinājis. Visi svētkos ielūgtie prūšu labieši sadeguši. Liesmas, kurās sadega prūšu labieši, pārsviedās uz citu prūšu sirdīm, un 20. sept. 1260. g. notiek klusībā noorganizēta sacelšanās Pogežānijā, Vārmē, Bārtā, Nātangā un Zāmiņā. Kristiešus apkāva un baznīcas nopostīja. 1261. g. janvārī nātangieši pilnīgi sakauj Indriķa Montes vadīto ordeņa karaspēku. Dienu vēlāk leiši iznīcina otru ordeņa karaspēku. Bet 1262. g. sprukās esošiem bruņiniekiem atsteidzas palīgā Rīgas ordeņa brāļi, un Karaļauču komturs ar tiem izposta Pabētes novadu pie Kuršu jomas, piespiežot kuršu atkritējus no jauna atzīt Kristu.

Pāvests šajā laikā visādi mudina savas baznīcas priekšpulkus nezaudēt dūšu. Atkal dominikāņu mūki sauc uz krusta karu pret prūšiem Vācijā, Dānijā un Bohēmijā. No visām malām steidzās karapulki ordenim palīgā. Prūšu pusē cīnījās leiši un sudāvieši (jātvingi). Sākās aizgrābjošas un šaušalīgas cīņas. Abas puses netaupīja ne mantu, nedz dzīvību un pastrādāja daudz apbrīno-

* Prūšu zemē bijuši šādi novadi (pirmavotu latinizētām formām seko iekavās K. Būgas [..] konstruētie austrumbaltiskie atbildumi): Pomesania (**Pa-mede**), Pogesania (**Pagude**), Warmia (**Vārme**, ar ko saskan pagasta vārds **Vārme** Kursā un lei. upes vārds **Varmē**), Notangia jeb Nātangia (**Nātanga**), Sambia (**Semba**, ar ko saskan **Semba** vārds Ēdoles pagastā; Brēmenes Ādams 1073. g. raksta, ka par «Semland» sauktu novadu apdzīvojuši «Semi vel Pruzzi»; [..]), Nadrowia jeb Nadrawia (**Nadrava** vai **Nadrava**), [..], Sudowia (**Sūduva**), Galindia (**Galinda**), Bartha (**Bārta**, ar ko saskan **Bārtas** vārds Kursā) [..]. (J. Endzelīns. Ievads baltu filoloģijā. — R., 1945, 40. lpp.) — Red.

jamu varoņdarbu. Bet vēsturnieki stāsta arī par tādiem briesmu darbiem, kas savā baigumā pārspēj visu, kas jebkad agrāk redzēts.

Uzvara svārstās drīz vienā, drīz otrā pusē, līdz 1269. g. beigās prūši savās cīņās jau bija nokļuvuši tuvu savam mērķim: uz baznīcu un piļu drupām tie varēja sākt atkal celt savu brīvības pili. Bet prūšiem nebija vienotas vadības lielajā karalaukā. Atsevišķās uzvaras tie nevarēja izmantot par labu lielai stratēģijai. Drīz tapa jūtams arī ieročus nest spējīgu vīru trūkums, jo pārāk daudzi bija kaujās krituši. Tamdēļ 1270. gadā, pēc milzīgas spēku piepūles, iestājās it kā atslābums prūšu rindās. Viens pēc otra bija kaujās krituši vai arī noslepkavoti viņu vadoņi un varoņi. Līdz nāvei nogurdinātās prūšu ciltis sāka atgaiņāties katra uz savu roku, kamēr ordenim pa to laiku arvien pieplūda no visas Eiropas jauni palīgspēki. Prūsija bija par tuvu Rietumiem, kur nekad nepietrūka karotāju, kas plūda šurpu bez gala. Tamdēļ viens prūšu novads pēc otra atkal sāk noliekt savas lepnās galvas Kristus baznīcas jūgā. Pirmā to dara Zāmija, tad Nātanga, Bārta un Vārme. Beidzot arī Pogežānija spiesta padoties bruņinieku un bīskapu kalpībai.

Dusburgs, kas rakstīja hroniku šai laikā, ar zināmu lepnumu saka, ka šai trīsdesmit piecus gadus ilgajā karā ticis izdēts neskaitāms daudzums pagānu.

Tagad visi ordeņa spēki varēja mesties virsū vēl brīvai Nadravai un Lietuvai. Pēc briesmīgiem asinsdarbiem padodas arī Nadrava, pie kam daļa nadraviešu aiziet uz Lietuvu. Daudz pūļu prasīja pēdējā prūšu novada Skalvas iegūšana, ko pievārē 1275. g.

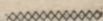
Tā beidzās otrais prūšu mēģinājums nomest svešinieku ticību un kundzību. Ļaužu tukšajos apgabalos tiek noņemti vācu kolonisti un gar leišu robežu ierīkota plata, neapdzīvota mežu josla. Atlikušos prūšos, kā hronisti liecina, vēl ilgi un sīkstī turas viņu valoda un dievestība.

Nākošos astoņos gados ordenis ved karus ar sudāviešiem jeb jātvingiem. Tos jau agrāk sīvi apkaroja abi viņu kristīgie kaimiņi — krievi un poļi. Tagad tiem metās virsū vēl vācieši. Ar pārcilvēcīgu varoņību jātvingi ilgu laiku atsit vācu milzīgā pārspēka uzbrukumus. Bet 1282. gadā Krakovas hercogs Lesceks nāk tos uzveikt un sastopas ar sudāviešiem kādā vietā starp Nemunu un Narevu. Sākas asiņaina kauja, kurā krit gandrīz vai visi jātvingu karavīri. Pēc šīs kaujas jātvingu zemes dienvidi (Podlahija) nonāk uz ilgiem laikiem poļu rokās, bet Sudāvija viena pati vairs nespēja ordenim pretoties. Pēdējais sudāviešu karavadonis Skurds pats izpostīja savu dzimto zemi, cik tālu vien varēja, un ar visiem saviem ļaudīm atkāpās uz Lietuvu, lai nekad vairs neatgrieztos savā skumjā dzimtenē.

«Te jātvīngiem bija beidzamais gals,» saka kāda tā laika poļu hronika. Tiešām, pēc visiem asiņainiem kariem, kas bija jāiztur varonīgajiem jātvīngiem, «varenā, stūrgalvīgā un karā norūdītā tauta», kā to dēvē Dusburgs, bija izdeldēta. Pēdējos iedzīvotājus mestrs Konrads pārceļ uz Zāmiju, proti, virsaiti Kantegerdi ar 1600 sudāviešiem un Jedetusu ar 1500 ļaudīm. Tukšajā jātvīngu zemē ieplūda poļu kolonisti, un šī tauta bija mirusi varoņu nāvē.

Tā 13. gs. asinīs noslikst baltu tautu valstis zemes nomalēs. Novārdzinātās latviešu un prūšu ciltis iet savas turpmākās gaitas kā nebrivas verdzenes. Viņu dievestība bija padzīta no savas goda vietas, bet nebija nekādā ziņā izdeldēta. Vēl ilgi tā bez ieročiem turas pretim bruņotiem kaklakungiem.

Taču aiz mežiem un purviem aizslēpusies vēl palika dzīva, šim nelaimīgām gadu simtenim beidzoties, pati baltu tautu serde Lietava. Uz turieni kā pēdējo glābiņu bija atkāpušies zemgaļi, prūši un jātvīngi. Tur vēl viņu senā dievestība joprojām bija valsts reliģija, un tur brīvi ļaudis vēl varēja zobinus cilāt par viņas aizstāvēšanu. Krustneši to zināja un tamdēļ visus savus spēkus vērsa uz šā pēdējā baltu dievestības cietokšņa pusi.

7. CĒTRPADSMITĀIS GADSIMTS

«Ja man būtu nodoms kristīties, tad es gribētu, lai mani labāk velns krista.»

Gedimins uz pāvesta sūtņiem 1323. g.

No ienaidnieku ieņemtās Zemgales, Prūsijas un Sudāvijas nāca norūdīti karavīri un stājās leišu kunigaišu karaspēkā. Ar tik lieliskiem karavīriem Lietava iekaro apkārtējās zemes tālu visapkārt un top varena lielvalsts, kurā pieciestas gan tiek arī iekaroto zemju reliģijas, bet par valsts reliģiju tūrēta mūsu senā dievestība. Bet vācu iekarošanas tieksmes nevarēja rimties, kamēr vēl pagānība tur bija dzīva un kamēr šī pagānu zeme bija ķilis starp abām ordeņvalstīm Livoniju un Prūsiju, kuras pārvaldīja viens lielmestrs. Lietavas Zemaitiju uzvarot, varētu savienoties abas ordeņvalsts daļas, kas līdz šim varēja sazināties tikai pa jūru, kad tā nebija aizsalusi.

Bet Žemaitijā 14. gadsimtā valdīja vareni kunigaiši Vitenis (1296—1315), Ģedimins (1316—1341), Aļģirds (1341—1377), beidzot Kēstutis un Jagailis (1377—1434). Leišu varu bija iesācis nostiprināt jau iepriekšējā gadsimtā Mindaugs, un viņa darbu turpināja Vitenis un Ģedimins. Tie apvienoja zem savas varas spēkus, ar kuriem varēja pretoties ienaidniekam, kas ar krustu un zobenu uzmācās Lietuvai. Tie ne vien apturēja bruņinieku virzišanos uz priekšu, bet arī paplašināja Lietavas robežas, pievienojot krievu apgabalus.

Vitenis un Ģedimins daudz karo pret ordeni. Viņu karaspēki ir lieli, labi noorganizēti un dodas tālu iekšā ienaidnieku zemē, aplenc pilsētas, lieto kara mašīnas. Leišu cietokšņi ir labi nocietināti un sekmīgi iztur bruņinieku aplenkšanu. Tikai ar viltu vai nodevību izdodas ieņemt leišu pilis. Tā 1301.—1307. gados Onkaimes un Putenikes pilis nodod viņu priekšnieki Draikis un Spudis.

1314. g. leišu karaspēks uzvar bruņiniekus pie Novgorodkas; 1318. g. tas ir ielauzies Prūsijā un posta vācu zemi; 1323. g. to redzam Igaunijā karojam ar bruņiniekiem, bet 1324. un 1326. g. viņš jau staigā pa Mazoviju un Brandenburgū. Tā visu laiku kaut kur cīnās leišu karapulki visu gadsimtu.

Leišiem nākas reizēm palīdzēt arī pašiem vāciešiem. Tā Vidzemē ordenis šai laikā cīnījās ar arhibīskapu un bīskapiem virsvaldības dēļ. Bīskaps reiz bija iedevis ordenim trešo daļu no iekarotām zemēm, un ordenis savukārt apsolījies vienmēr paklausīt bīskapam. Tagad viņš vairs nevēlējās paklausīt un gribēja dabūt savā varā arī bīskapu zemes. Šai ķildu laikā Rīgas pilsoņi un tirgotāji gribēja padarīt Rīgu par neatkarīgu pilsētu. Bet ordenis to negribēja pieļaut un uzcēla Daugavgrīvā cietoksni, kas atgriezta Rīgu no jūras. Tad saniknotie rīdzinieki noslēdza sabiedrību ar Lietuvu pret ordeni, un leiši bieži palīdzēja Rīgai.

1323. g. vasarā Rīgā izplatījās baumas, ka divi Rīgas rātskungi esot saņēmuši no Ģedimina vēstules, kurās viņš paziņojot, ka gribot pieņemt kristīgu ticību. Pāvests atsūtīja uz Rīgu savu sūtni, kas aizsūtīja pie Ģedimina garīdzniekus, lai tie pārliecinātos par leišu kunigaiša nodomu nopietnību. Tie atgriezās atpakaļ un ziņoja, ka pāvests laikam ticis maldināts ar neīstām vēstulēm un ka Ģedimins nemaz neesot domājis atstāt savu tēvu dievestību. Ģedimins teicis, ka viņš gribot pāvestu cienīt kā tēvu, jo viņš esot vecāks un tādus viņš cienot kā tēvus. Arī Rīgas arhibīskapu, kurš arīrdzan esot vecāks, viņš gribot cienīt. Tos, kuri viņam esot līdzīgi gados, viņi turot par brāļiem, bet jaunākos par dēliem. Tālāk viņš teicis: «Kristītie Dievu pielūdz pēc sava ieraduma, krievi pēc sava, poļi pēc sava, un arī mēs pielūdzam Dievu pēc mūsu paraduma. Bet mums visiem ir viens un tas pats Dievs. Ko jūs man stāstiet

par kristīgiem? Kur gan ir vairāk noziedzību, netaisnību, varmācību, samaitāšanas un mantkārības kā pie kristīgiem un it īpaši pie tiem, kas šķietas garīdznieki un krustneši esam?» Karalis jo bargiem vārdiem pats esot teicis, ka viņš negribot kristīties.

Garīdzniekus no Lietavas līdz Rīgai pavadīja kāds bajārs, kurš Rīgas garīdzniekiem un pilsoņiem pateica, ka: «Vēstulēs, kas tikušas rakstītas it kā Ģedimina vārdā, nekad ar viņa ziņu nebijis ziņots par viņa vēlēšanos likties kristīties; tādu ziņu viņš nekad neesot sūtījis ne pāvestam, nedz arī piekrastes pilsētām. Gluži otrādi: dižkunigaitis vienmēr esot vēlējis un vēloties vēl tagad palikt uzticīgs tai ticībai, kas bijusi viņu tēvu tēviem un kurā tie miruši.» To dzirdējuši, pāvesta sūtņi 1324. gada decembrī dodas atpakaļ pie pāvesta, bet bruņinieki uzsāk atkal savus karagājienus pret stūrgalvīgo Lietuvu. 1325. gadā tie iebrūk leišiem piederošā Polockas zemē, apcietina Ģedimina sūtņus un vienu no tiem pakar. Rīgas arhibīskaps par to izslēdz ordeni viņa bezdievīgo darbu dēļ no katoļu baznīcas. Ķildas un kari turpinās bez pārtraukuma. Ordenis cīnās ar bīskapiem un Rīgu, kurai palīdz Ģedimins. 1328. g. rīdzinieki noposta Daugavgrīvas cietoksni. Bet nākošā gadā liels ordeņbrāļu karaspēks sāk apdraudēt Rīgu. Pilsēta sūta pēc palīga pie Ģedimina, piedāvādama tam četrus Daugavmalas apcietinājumus. Tad Ģedimins ar lielu karaspēku pārceļas Daugavai un briesmīgi izposta ordeņa piederumus. Beidzot Rīgai tomēr bija jāpadodas, un 1330. g. līgumā viņai bija jāapsolās vairs nebiedroties ar pagānisko Lietuvu.

Lietavas kari ar ordeni vēl turpinās līdz 1338. g., kad noslēdz pamieru uz 10 gadiem. 1340. g. notiek plaša igauņu sacelšanās, kas atbalsojas arī nesen nomierinātā Zemgalē. Mirbahs raksta, ka «kādā arhīvā atrodamā hronika vēsta, ka zemgalieši un leiši sarūgtinājuši 1340. g. ordeņa mestra priekus par Jelgavas pils būvi un ka bezdievīgie ļaudis nodedzinājuši mazo, viņpus Drikses nesen uzcelto miestīņu. Pilī noslāpuši 600 vīru un daudz dūšīgu bruņinieku»*.

1341. g. ziemā Ģedimins krīt pie kāda vācu celta cietokšņa apsenkšanas, kur viņu trāpa jaunizgudrotā ieroča — šautenes lode. Septiņi Ģedimina dēli sadala leišu milzīgo valsti savā starpā. Piecus gadus tie valda katrs savā apgabalā bez kopīga dižkunigaiša.

Divi Ģedimina dēli — Alģirds un Ķēstutis — sekoja sava tēva paraugam. Alģirdam piederēja Augštaitija, bet Ķēstutim Zemaitija, un abi kunigaiši noslēdz ciešu savienību, lai atjaunotu Lieta-

* Mirbaha Vēstules par Kurzemes hercogu Jēkabu. — Jelgavā, 1899, XX vēst.

vas spēkus un novērstu briesmas, kas draudēja no vācu puses. Ap šo laiku Vācu ordenis Prūsijā bija atkal sataisījis cīņai ar leišiem un 1344. g. uzsāka karagājienus. Bet arī leišu karaspēks Aļģirda vadībā iebrūda Kurzēmē, ieņēma Tērveti, nodedzina Jelgavu, Adažus un Rīgas ārpuslīdus. Postīdams vācu zemi, tas nonāk līdz Siguldai. Te pie viņa atnāk kāds lībiešu vecākais (quidam Livo de senioribus) un piedāvā Aļģirdam palīdzību pret vāciešiem, sacīdams, ka esot savas tautas izvēlēts valdnieks. Aļģirds neieredzēja ļaužu vēlētos valdniekus un licis lībieši nogalināt, teikdams: «Zemniek, tu nebūsi šeit par karali!» Atstājis Vidzemes zemniekus, kuriem, kā dzirdam, vēl bijuši savi slepeni valdnieki (rex), savam liktenim, tas atkal atgriežas savā Zemaitijā.

Ķēstuti vācieši atrada nepārvaramu šķērslī saviem nodomiem. Viņš pussimt gadu atgaiņāja visstraujākos uzbrukumus savai dzimtai zemei. Cīņai ar Ķēstuti ordenis izšķieda savus labākos spēkus. Līdz pat mūža galam tas palika uzticīgs savai senču dievestībai, lai gan vairāk reizes to mēģināja ar dažādiem solījumiem pierunāt pāriet kristīgā ticībā gan pāvests, gan poļu ķēniņš Kazimirs. Reiz, kad Ķēstutis krīt gūstā, tad to atbrīvo pēc zvēresta, ka viņš turēšot mieru. Zvērestu viņš Polijas un Ungārijas karaļu klātbūtnē apstiprināja pa pagānu parašai, stāvēdams uz tikko nokauta vērša.

Reiz Ķēstutis ziņo vācu ķeizaram Kārlim IV, ka pieņemšot katoļu ticību, ja viņam atdošot visas baltu tautu zemes, kas tagad pieder ordenim, un pašu Vācu ordeni pārceļšot uz Krievijas stepēm aizstāvēt kristīgos pret nekristīgiem tatāriem. Protams, ķeizars to nevarēja pildīt, jo pieprasītās zemes piederot ordenim uz iekarošanas tiesībām un viņš nevarot tās atņemt. Uz to ticis atbildēts, ka kristīgie acīmredzot nerūpējoties vis par savu ticību, kā tie liekulīgi sakot, bet gan par pasaulīgu mantu iegūšanu un tādēļ viņš labāk gribot palikt pagānu ticībā.

Pēdējo reizi pāvests veltī mēģināja 1373. g. Ķēstuti atgriezt pie kristīgās ticības, bet viņš uz šo priekšlikumu nemaz neturēja par vajadzīgu atbildēt.

No 1345. g. līdz dižkunigaiša Aļģirda nāvei 1377. g. hronikās minēti no Prūsijas puses 70, bet no Vidzemes kādi 30 uzbrukumi Lietuvai. Katru ziemu Prūsijā mēdza sarīkot divus tādus uzbrukumus, bet dažreiz arī trijus vai četrus un pat astoņus vienā gadā. Paši uz savu roku vēl rīkojās tā saucamie sirotāju pulki (latrunculi, latrones). Gājieni uz leišiem bija palikuši par modi, un katram ordeņa vīram, kas gribēja iegūt bruņinieka kārtu, vajadzēja būt bijušam Lietuvā. Reliģiskā dedzība, kas sildīja rietumzemju augstmaņus un bruņiniekus vēl iepriekšējā gadsimtā, tagad bija

jau atsalusi. Viņas vietā uz Prūsiju vilka karotājus romantiska piedzīvojumu un dēku kāre.

Pagānus vairs nekristīja, bet pagānu ticību centās izdeldēt ar to, ka bez žēlastības apkāva vai aizveda verdzībā sagūstītos leišus. Tā, piem., 1329. g. ordeņa lielmestrs uzaicina uz «jautru pastaigāšanas» pa Zemaitiju čehu karali ar 18 000 karavīriem. Tie ieņem Medvagolas pili un sagūsta 3000 cilvēku. Sos ļaudis mestrs kā pagānus gribējis visus nokaut Dievam par godu, bet viņu no tā atrunājis čehu karalis, lūgdams tos visus nokristīt.

Cik zināms, no 1345. līdz 1377. g. leiši iebrūk 31 reizi Prūsijā un 11 reizes Vidzemē. Kēstutis, kurš varēja patiesībā balstīties tikai uz saviem žemaišiem, kā par brīnumu visās šais daudzās cīņās nebija atdevis ordenim nevienu pēdu leišu zemes, kaut gan ordinim kara mākslā piederēja pirmā vieta Eiropā.

Aļģirds pēc sevis par dižkunigaiti ieceļ savu vecāko dēlu Jagaili. Tas bija godkārīgs vīrs, kas drīz vien sanāca naidā ar savu tēvoci Kēstuti. Lai tiktu no viņa vaļā, Jagailis noslēdz ar Vācu ordeni slepenu līgumu pret veco Kēstuti, solidamies par palīdzību ordenim atdot Zemaitiju no jūras līdz Dubisai. Bet Kēstutis to laikā uzzina, uzbrūk Viļņai, sagūsta Jagaili un pats uzsēstas tronī. Jagailis apzvēr likties mierā, un Kēstutis to atlaiž brīvībā. Bet Jagailis netur zvērestu un atkal ved slepenas sarunas ar ordeni, lūgdams to palīgā. Bruņinieki arī paklausa un ar lielu karaspēku, kuram pievienojies arī Jagailis, 1382. g. ieņem Viļņu. Ar viltu Jagailis sagūsta Kēstuti un iesloga cietumā, kur to atrod nožņaugtu. Gan Jagailis liek savu tēvoci spoži apbedīt, sadedzinot pēc pagānu parašas, tomēr viņš nespēja aplūsināt tās balsis, kas to sauca par sava tēvoča slepkavu.

Briesmas no Vācu ordeņa puses auga aizvien lielākas, un Jagailis meklēja sev kādu stipru palīgu. Tādu viņš atrada Polijā. Cerēdams gūt daudz labuma, viņš apprec poļu princesi Jadvigu 1385. g. To darīdams, Jagailis solās «ar visiem saviem vēl nekristītiem brāļiem un radiem, ar visiem muižniekiem, ar visiem savas zemes augstas un zemas kārtas iedzīvotājiem pieņemt kristīgo katoļu ticību».

Ar šīm precībām Jagailis ieguva cīņā pret ordeni varenu palīgu, bet par to bija spiests pāriet katoļu ticībā. Godkārīgajam Jagailim viņa valsts un tronis bija vairāk vērts nekā sirds pārliecība, kuru tas jau dažu labu reizi bija pametis novārtā.

Kad Jagailis pēc kāzām bija apceļojis savas jaunās poļu zemes, viņš ar sievu atgriezās Lietuvā un 1387. g. izdod pavēli iznīcināt veco dievestību. So pavēli viņš atkārtu vēlreiz, uzaicinādams visus Lietavas pavalstniekus pieņemt katoļu ticību. Zemturiem, kas likās kristīties, viņš atstāja zemi par īpašumu, pilsētām, kas pieņēma

kristīgo ticību, viņš dāvāja plašas pašvaldības tiesības un zemniekus pielabināja pie kristības, dāvājot tiem baltus vadmaļas svārkus. Baltie svārkī leišiem tik ļoti patikuši, ka daži likušie divreiz kristīties, lai iegūtu divējus svārkus. Tā kā no Polijas atvestie garīdznieki nav prātuši leitiski, tad kristīšana notikusi visai pavirši. Tie sapulcējuši vīriešus un sievietes savrupos pulciņos, aplacījuši tos ar svētītu ūdeni un iedevuši visam pulkam vienu kopīgu vārdu. Tā īsā laikā nokristījuši 30 000 leišu.

Pirms šīs tautas kristīšanas tikusi izdzēsta svētuguns, kas kā Dieva simbols degusi Viļņā, nocirsti svētozoli ap svētvietām un nosisti zalkši, kas bija svētīti Zemes Mātei. Nekristīta palika tikai Zemaitija, uz kurieni arī esot devies pēdējais Viļņas vīkšējs jeb svētnieks. Tur senā dievestība vēl turējās ilgāku laiku.

Viļņā tagad iesēžas katoļu bīskaps un senās svētnīcas vietā tiek uzcelta katoļu baznīca. Ar šādu Jagaila soli ļoti cieta senā leišu dievticība, bet ne mazāk arī Vācu ordenis, šis dievticības nāvīgākais ienaidnieks. Leišu pagāņu vietā tam tagad bija jākaro jau ar kristīgu lielvalsti, kurā ietilpa arī poļi, kas nekad nebija lāgā ar ordeni sadzīvojuši, kaut gan paši to bija ataicinājuši šurpu.

Nosēzdamies Polijas tronī, Jagailis izlīga arī ar savu brālēnu Vītautu, nožņaugtā Kēstuta dēlu, kuram tas uztic Lietavas pārvaldīšanu, kronējot to par Lietavas dižkunigaiti. Kaut gan Vītauts reizē ar Jagaili bija spiests pieņemt kristīgo ticību, viņš tomēr neturēja labu prātu uz ordeņa vīriem, kas Karaļaučos bija noindējuši viņa kādreiz ķīlām atstātos dēlus Jāni un Juri. Viņš arī necentās izdēdēt sava tēva dievticību Zemaitijā, kas bija pati leišu tautas sirds un istais senās dievestības mitekļis. Seit arī senā pagānība turas visilgāk, neraugoties ne uz kādu apkarošanu no bruņinieku puses.

Bet šo Zemaitiju Vītautam neatlaidīgi atprasīja Vācu ordenis, jo to viņiem reiz bija apsolījis Jagailis un arī Vītauts, reiz cīnīdamies pret Jagaili, bija tam piekritis. Bet, kad bruņinieki gribēja šo apsolīto un ilgi kāroto zemi saņemt, viņi atmetās pret pretētību. Vācieši tamdēļ turpināja savus uzbrukumus Zemaitijai, kas, Vītauta vārdiem runājot, bija pārvērtušies no kristīgās ticības izplatīšanas gaitām par laupītāju uzbrukumiem, jo Lietava taču skaitījās kristīta. Sais ciņās ap vēl savos dziļumos pagānisko Zemaitiju beidzas 14. gadsimts. 1399. g. bruņinieki ienāk Zemaitijā ar lieliem spēkiem, mežonīgi izkauj ļaudis un daļu aizved vergos. Zemaīši beidzot padodas, dod ķīlas un meslus.

Tā pēc pieci simti gadiem izbeidzas valstiski vadīta un organizēta pretošanās kristīgās ticības apkarošanas gājienam. Pirmais apkarošanās un pretošanās cēliens ar to visumā bija izbeidzies. Pieci simti gadu pagāja, kamēr zemes gabals 500 kilometru caurmērā, no visām pusēm ielenkts, nolika savus ciņas ieročus. Iesākās

tikpat garš citādas apkarošanās un citādas atgaiņāšanās laikmets, kurā baznīca skaita baltu tautas par kristīgām, bet senā dievestība ir vēl savā saknē dzīva un zaļo joprojām savās tautās. Ar asmeni šī dievestība vairs nevarēja aizstāvēties, jo tautiešu rokas bija savažotas. Atlika tikai no atklātas cīņas pāriet slepenā pretestībā, un to šī dievestība arīdzan dara.

Dārgi, pārāk dārgi bija maksājais abām pusēm šis ticību karš. Pēc lielmestra Kniprodes 1351. g. sastādītā aprēķina, 84 gadu laikā cīņiņos pret mūsu senčiem bija krituši 2 bīskapi, 6 ordeņa mestri, 28 firsti un grāfi, 49 augsti muižnieki, 11 100 bruņinieku un muižnieku, 4000 pilsoņu, 8000 dzimtļaužu, kopā 117 000 kristīto. Neapbrīnāti paliek kritušie otrā pusē, kur viņu skaits ir vēl daudz lielāks.

Bet asiņu plūdi vēl nav izbeigušies. Mūsu zeme ir tapusi asiniskārīga un nevar atdzerties arī turpmākos gadsimtos.

8. PIECPADSMITĀIS GADSIMTS

«Laujiet prūšiem par prūšiem palikt!»

Muižnieki garīdzniekiem 1428. gadā*

Vācu ordenis, kā jau minēts, kārī tvēra pēc Zemaitijas, šīs baltu tautu vēl dzīvās reliģiskās sirds. Bet notika tā, ka, šai sirdij pukstēt stājot, bija jāapklust arī tam, kas pēc tās tik ļoti tikoja, t. i., baltu dievestības nāvīgākam ienaidniekam — Vācu ordenim. Garīgā bruņinieku brālība, kas bija par savu svēto uzdevumu spraudusi baltu pagānības izdeldēšanu, šai pagānībai mirstot, arī pati krita, pēdējo pagānu šķēpu ievaiņota. Tas notika 1410. g. 15. jūlijā Prūsijā, pie Tannenbergas.

Šā gadsimta sākumā vācu ordeņvalsts bija spēcīgāka kā jebkad. Iekšējās nesaskaņas bija kaut cik nokārtojušās, manta savairojusies, krustnešu pulku nekad netrūka. Gan ordeņa īstais uzdevums šķīta jau paveikts, jo pagānu vairs nebija ko kristīt, bet toties vēl varēja laupīt, atņemt zemi un kalpināt iedzīvotājus.

* Indriķa Beringera vēstulē, ko tas raksta ordeņa lielmeistram Rusdorfam.

Vislielāko ērtību ordeņvalstij atnesa tikko ieņemtā Zemaitija, jo nu reiz bija pārņemta laipa no vienas valsts daļas uz otru. Nu Livonija un Prūsija patiesi bija vienota valsts. Bet Lietuvai Zemaitijas atņemšana bija pārāk sāpīgs zaudējums, un leiši nevarēja ar to samierināties, tamdēļ notika tā, ka šis pēdējais vācu ieņemtais baltu zemes gabals bija tas kumoss, ar kuru beidzot aizrijās negausīgais ordenis. Ieņemtā Zemaitijā vācieši rikojās tik nežēlīgi, ka iedzīvotāji tūdaļ vairākkārt sacēlās pret tiem, un ordenis vainoja Vitautu, ka tas esot kūdījis leišus uz sacelšanos un slepeni atbalstījis dumpiniekus. Tā aizvien jo tuvāk nāca veco rēķinu galīgās nokārtošanas brīdis.

Visu 1409. gadu abas puses nadzīgi posās izšķirošai kaujai. Kad beidzot 1410. g. karavīri sāka lasīties kopā, tad izrādījās, ka tik liels karaspēks šais zemēs vēl nekad nebija redzēts. Vācu ordenim sanāca ap 90 000 vīru, un to vidū bija arī pulki no Livonijas. Ordeņa ļaudis bija lieliski bruņoti, un viņiem bija pat lielgabali, kas tai laikā vēl bija jaunums. Bruņinieki jutās lieliski, jo nekad vēl tiem nebija bijis tik liels un lielisks karaspēks.

Pretinieku pusē Vitauts un Jagailis bija savākuši kādus 150 000 karavīrus un ar šo milzīgo karaspēku nāca uz Prūsiju. Starp Grinvaldes (Žalgīres) un Tannenbergas ciemiem abi karaspēki sastapās un sakārtojās kaujai. Vācieši, nevarēdami sagaidīt kauju, par kuras lābo iznākumu tie bija pārliecināti, ar ziņnešiem atsūtīja Jagailim un Vitautam divus kailus zobenus un pasniedza tos ar zobgalīgu runu. Vitauts zobenus pieņēmis, sacīdams: «Ļoti labi! Naidnieks pats mums dod dunci, ar kuru lai to kauj!»

Kauja iesākās un turpinājās visu dienu. Vitauts leišu pusē bija karaspēka dvēsele un rikoja vīrus drīz vienā, drīz otrā vietā, briesmas nebēdādams. Leišu—poļu karaspēks uzvarēja, un šis uzvaras gods pilnā mērā piederēja Vitautam. Kauja beidzās ar vācu karaspēka galīgu sakaušanu. Krita pats ordeņa lielmestrs, visi ordeņa amata vīri, 200 ordeņa bruņinieki, 400 laicīgi bruņinieki un 40 000 kareivju. Bez tam vēl gūstā krita kādi 15 000 vīru. Leišu un poļu zaudējumi nebija mazāki. Šinī kaujā galu dabūjuši pavisam kādi 80 000 karotāju. Pagānu un kristīto, zemnieku un augstmaņu asinis plūda jo varenā straumē pa to asins upi, kurai sākumu deva svētā Adalberta nāve. Žemaišu pagāni te pēdējo reizi atklātā cīņā lējuši kristītās asinis savu virsaišu vadībā.

Sai Tannenbergas dienā uz visiem laikiem norietēja ordeņa varēnība un slava. Tūdaļ jau nākošās dienās Vidzemes mestrs Hermanis griezās pie Vitauta un visa ordeņa vārdā atsacījās no Zemaitijas, piedāvādams mūžīgu draudzību. Kaut gan uzvara netika līdz galam izmantota, tomēr Vitauts atkal atguva savu vēl pagānisko Zemaitiju. Viņa joprojām palika kā vadzis starp abām or-

deņvalsts daļām, pasargādama latviešu zemi no kolonizēšanas un pašus latviešus no pārtautošanas.

Pēc Tannenbergas kaujas ordeņa gods bija sabojāts uz visiem laikiem, un tūdaļ izbeidzās arī karavīru pieplūdums no citām valstīm. Ordeņa ārējais un iekšējais stiprums bija salauzts, un pret vājo ordeni sāka sacelties apspiestās pilsētas. Arī vienīgā latviešu brīvības pils Rīga līdz pašam gadsimta galam cīnās ar ordeni savas patstāvības dēļ. Baznīcas lāsti krit gan uz Rīgu, gan ordeni, jo strīdiem pa vidu jaucas arī pāvests un bīskapi. 1482. g. pāvests uzkrauj ordenim baznīcas lāstus un aizliedz katoļu garīdzniekiem lūgt Dievu ordeņa baznīcās. 1484. g. rīdzinieki ieņem ordeņa pili Rīgā un trijās dienās to nojauc. Atriebdamies Rīgai, ordeņa bruņinieki nodedzina daudzas apkārtējās arhibīskapa pilis — Krustpili, Ikšķili, Cescvaini — un daudz ciemu.

Valdošā loma pamazām pāriet uz muižniekiem un pilsētām. Ordenis nespēj vairs atspīrgt un velk savu dzīvību līdz tam brīdim, kad lielmeistrs Albrehts to 1525. gadā pārvērš monarhiskā valstī zem Polijas aizbildniecības. Bet gals pienācis arī baltu tautu pēdējam dievestības cietoksnim Žemaitijā. Jau drīz pēc slavenās kaujas dievbijīgais katolis Jagailis līdz ar Vītautu atnāca uz Žemaitiju, lai to kristītu. Aukaimes svētnīcu iznīcina, svētuguni nodzēš, svētbirzes izcērt. Pēdējais uguns vīcējs Ģintauts nomirst 1414. g.

Vislielāko dalību pēdējo žemaišu kristīšanā ņem Bohēmijas mūks Hironims no Prāgas. Viņš divdesmit gadus bija pavadījis, dzīvodams Campus Maldoli vientuļnīcā pie Areco pēc stingrajiem svētā Romnalda priekšrakstiem. Tad to apņēma viņa ordeņa dibinātāja gars, un Hironims, tāpat kā viņa priekšteči, citi šī ordeņa mūki Brūns, Jānis un Benedikts, dodas uz Poliju pie Jagaiļa, lai nodotos pagānu atgriešanas darbam.

Pēc Toruņas miera līguma, 1411. g., divus gadus vēlāk tika apstiprināta Horodlā Lietavas un Polijas ūnija, pēc kuras noteikumiem Romas kristietība visā Lietuvā jāpadara par valsts reliģiju, bet grieķu pareizticībai un pagānu dievestībai tika noliegta visas tiesības. Katoļu ticīgiem tika aizliegts doties laulībā ar pareizticīgiem un nekristītiem. Tā kā nākošā Konstances koncilā vajadzēja pārrunāt strīdus lietas starp krustnešiem un leišiem, tad Vītauts un Jagailis, lai noskaņotu sev par labu koncila prātu, ar lielu cītību ķērās pie Žemaitijas kristianizēšanas. Svētais Hironims te nāca palīgā kā saukts. Ar gluži ārējiem panākumiem apmierinājušies, tie 1416. gadā svinīgi rāda sapulcētiem baznīcēviem veselu pulku jaunkristīto leišu. Savus piedzīvojumus leišos Hironims vēlāk, 1431. g., izstāsta humānistam Enejam Silvijam Pikolomīni, vēlākam pāvestam Pijam II. Tas ir garāks stāsts par svētozolu ciršanu un leišu dievekļu iznīdēšanu, kurā daudz vērtīgu ziņu par

leišu seno pagānību, bet vēl vairāk aplamību un nevalodu.* To pašu dara arī otrs Zemaitijas kristīšanas aprakstītājs Jānis Dlu-gošs, Krakovas domkungs.**

Tūdaļ pēc žemaišu pavīršās kristīšanas viņiem tiek celtas pirmās baznīcas un Varņos (Medeninkos) ierīkots bīskapa sēdeklis. Bet, tā kā lielākā ļaužu daļa vēl turējās pie savas sentevu dievestības, tad 1418. g. žemaiši saceļas pret katoļiem, noposta saceltās baznīcas un padzen no Varņiem bīskapu ar visiem viņa garīdzniekiem. Ar lielām pūlēm Vitautam izdodas savus ļaudis atkal savaldīt un piespiest tos turēt kristiešiem doto solījumu.

Tādā kārtā tikai 15. gadsimtā izdodas kristīt pēdējos mūsu senās dievestības atklātos turētājus un piespiest tos vismaz āriņi pado-ties kristīgās baznīcas noteikumiem. Bet, tā kā katoļu garīdznieki neprata baltu tautu valodu, tad tiem nekā nebija iespējams pārvei-dot baltu reliģisko priekšstatu pasauli. Viņi to arī sākumā necen-tās darīt un apmierinājās ar tīri āriņiem panākumiem. Labi ņe-mot, lietišķā dzīvē starpība starp abām dievticībām nemaz nebija tik liela kā teorijā. Katoļu garīdznieki nebija mazāk māņticīgi kā viņu jaunkristītie zemnieki. Viņi tāpat nododas pūšļošanai ar svē-to ūdeni, sāli un vasku. Baznīca tur tos pašus svētkus, ko senāk svinējuši pagāni, tikai ar pārgrozītu nosaukumu un citu, kristie-tībai pielāgotu jēgu. Katolisms, caur Eiropas pagānu tautām sūk-damies, pats bija kļuvis pagānības pilns. Viņš bija vēl nesen pieņē-mis pat seno veļu kultu — kā Visu dvēseļu dienu, ar visām pagānu parašām. Arī Marijas kults bija izveidojies no agrākās zemes un auglības dievību cienīšanas. Pat ārējā kultā senāk aizliegtie ele-menti, kā sveču dedzināšana*** un krusta zīmes lietošana, pama-zām tapa par katoļu kultiskām sastāvdaļām.

Leišu pagānības zīmes, senās križas, līdz pat šim laikam redza-mas Lietuvā pie krustcelēm un sādžām. Tagad tās stāv tur kā kris-tietības zīmes, bet senāk baznīca uz tām raudzījās pavisam citādi. Tā Zārijas bīskaps Miķelis 1426. g. izdod pavēli, kurā starp citu sacīts: «ut nullam crucem circa sepulcra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindant sub poena III marc», t. i., «lai tie nekādus krustus neliktu pie nomirušo kapiem un jau ierīkotus no-vāc pie triju marku naudas soda. Tas nozīmē, ka krustiem bijis tāds veids, kas nesaderējās ar kristīgā krusta formām. Patiesi, vēl šodien mēs redzam leišu križās saules, mēness un zvaigžņu attē-lus. Zem križu jumtiem glabājās izgriezti simboli, kas norāda uz

* Script. Rerum Prussicarum, IV, 228. lpp.

** Jānis Dlu-gošs savu Polijas hroniku sarakstījis laikā no 1455. līdz 1480. g., un tanī ir plašāka nodaļa par atgriešanas darbu Zemaitijā.

*** Par svecēm baznīcēvi teikuši, ka kristietībā tumsas neesot un tāpēc sveču gaismu nevajagot.

ļoti seniem priekškrīstīgiem laikiem. Latvijā šādi krusti un kapelas iznīcināti reformācijas laikos, piedraudot ar jo bargiem sodiem.

Leišu karš un citādas likstas vairāk kā divus gadsimtus bija tik ļoti aizņēmuši ordeņa valsts bruņniecības un garīdzniecības uzmanību, ka, cīņām atslābstot, šī gadsimta otrā pusē, vēl daudziem īstiem kristiešiem ar sāpēm nācās atzīt, ka ordenis nemaz neesot gādājis par to, lai katoļu baznīcai pakļautos apgabalos notiktu arī iedzīvotāju sirds atgriešana pie Jēzus Kristus. Pati garīdzniecība bija tā palaidusies, ka šajā gadsimtā sākās dzīva rīkojumu, priekšrakstu un noteikumu došana par baznīcas dzīves nokārtošanu. Šais rīkojumos un citos senrakstos redzams, ka pat Prūsijā dažos prūšu vēl apdzīvotos apgabalos netraucēti zeļ senā pagānība. Vidzemē šī senā pagānība vērs' uz sevi dažu apzinīgāku dvēseļu ganu vēribu, un tiem ir daudz iemeslu žēloties par to, ka slepena «elku kalpība» vēl joprojām pastāv, neraugoties uz to, ka slepena kā simts gadu atpakaļ iedzīvotāji tikuši aplacīti ar svēto ūdeni. Jau 1428. g. Rīgas arhibīskapam Heningam Šrapenbergam nācās sapulcēt visus savus garīdzniekus, lai pārrunātu šo neciešamo lietu. Šai apspriedē neieradās četri Prūsijas bīskapi, kas jau 1426. g. paši bija sapulcējušies, lai pārspriestu tamlīdzīgas lietas. Rīgas koncila slēdzieni un lēmumi tomēr bija saistoši arī Prūsijas bīskapiem, un ilgāku laiku pie tiem turējās visa ordeņvalsts garīdzniecība. Jo interesanti šajā Rīgas lēmumā ir 19., 27. un 42. panti, kas runā par seno pagānu kultu un dažādiem viņa aizliegumiem. Rīgas koncils laikam ierosināja jau minēto Zārijas bīskapu Miķeli Jungi (1425—1442) savai draudzei dot īpašus brīdinājumus, kuros piedraud ar bargiem baznīcas sodiem. Šai garajā brīdinājumā jo sīki uzskaitīti visi tie «nedarbi», ko, savu seno dievestību joprojām piekoptdami, dara prūši. Arī pēc tam turienes bīskaps Nikolajs izdod vēl jaunus rīkojumus pagānības apkarošanai, un aiz viņa to turpina dažādie valdības rīkojumi (Landesordnung).

Visi šie rīkojumi ļauj dziļi ielūkoties toreizējo baltu dvēseles stāvoklī un nākt pie atziņas, ka zemes senie iemītnieki sīkstī turējušies pie savu senču ieskatiem un ierašām. Viegli bija izdot rīkojumus, bet grūti nācās garīdzniekam tos dzīvē izpildīt. Lai kaut cik veiktu priekšrakstos uzliktos pienākumus, mācītāji sāka izlietot tulkus (interpretes, Tolken) savu runu pārtulkošanai. Šie tulki tika izraudzīti no nemācītiem zemniekiem, un tiem vajadzēja pa teikumam atstāstīt baznīcēniem savas tautas valodā to, ko svešā valodā tikko bija izteicis garīdznieks. Viņu pārtulkojumi bijuši ne vien kļūdaini, bet pat aplami, kā to dzirdam dažkārt tai laikā žēlojamies. Tulkiem tika ierīkota zem kanceles īpaša vieta.

Garīdzniekiem tika piekudināts katru svētdienu lasīt draudzei priekšā iedzimto valodā «Tēva reizi», «Eņģeļu sveicienu» un «Ti-

cības apliecību», lai to paturētu prātā. Grāmatu vēl nebija, un arī ļaudis visi bija lasīt nepratēji, bet lauztā valodā priekšā sauktos ticības gabalus tauta iegaumēja pārāk grūti, kaut gan visiem bija piedraudēts, ka nemācēšanas gadījumā tos nelaidīs pie vakarēdiena, nelaulās un neapbedīs. Tā kā tā bija vienīgā mācīšana, tad visi kristīgās ticības pamatjēdzieni joprojām palika ļaudīm nezināmi.

Grūtā kungu darbā visu nedēļu nostrādinātiem ļaudīm bija pavēlēts, sākot ar divpadsmit gadu vecumu, ikvienam katru svētdienu nākt baznīcā un vismaz vienu reizi gadā grēkus izsūdzēt ar tulka palīdzību. Kas no tā atrāvās, tos sagaidīja dažādi sodi. Bet pēc tam izdarītās baznīcu un draudžu pārlūkošanas uzrāda, ka ļaudis pretojas baznīcas noteikumiem, neapmeklē dievkalpojumus, neatmet aizliegtos svētkus, negavē, svētdienās strādā savus lauku darbus, nomazgā kristību upēs un strautos, pārkrustā kristītos bērnus, dodami tiem vecos pagāniskos vārdus, rok mirušos savās pagānu kapsētās utt. Arī savā māju dzīvē nevāci ziedo senām dievībām (daemones) un piekopj veļu kultu. «Prūsijas pagāns piecpadsmitā gadsimtā vēl apzinājās sevi kā tāds, kas atšķiras no kristīgiem ar savu reliģiju kā citādi ticošais, un sajuta baznīcas jūgu kā netaisnību, kas nodarīta viņa citādi, bet šķietami labākai ticības pārliecībai. Cik varbūt tā arī nebija piesēta ar svešiem elementiem, tomēr, savā kodolā nesalauzta, prūšu pagānu ticība ne gluži mazā slepeni piekritēju skaitā dzīvoja tālāk ne tikai kā māņticība, bet arī kā reliģiska sistēma.» Sos vārdus gan saka V. Manharts* par prūšiem, bet jo vairāk tie var zīmēties uz vēl attālākiem apgabaliem latviešu galā.

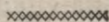
Mēs redzam, ka šajā gadsimtā, kad izbeidzas pagānības apkarošana ar šķēpu un zobenu, izveidojas citi, jauni apkaršanas paņēmieni, kas līdz tam netika lietoti. Tie ir sodi un spaidi no baznīcas puses, kas vēlāk izkopjas kauna stabu pielietāšanā un ļaužu pēršanā par nepaklausību baznīcai. Nobriest arī paņēmieni, kā vārdzināt ļaudis ar baznīcas galvas gabalu iekalšanu. Te palīgos nāk Gūtenberga jaunatradums, kā ātri pavairot grāmatas. 1450.—55. g. tiek iespiesta pirmā Bībele. «Melnā māksla» ātri izplatās, vairodama svētos rakstus u. c. baznīcai nepieciešamas grāmatas, kas kristīgās ticības izplatītājiem drīz vien nāk palīgā apkarot arī baltu seno dievestību.

Piecpadsmitais gadsimts pieder jau atdzimšanas laikmetam. Gara gaisma ir uzaususi pār katoļu baznīcas tumsonību. Garīgā vadība no garīdznieku rokām jau pārgājusi humānistu rokās. Eiropa atdzimst uz grieķu un romiešu pagāniskās kultūras pamatiem. Cil-

* V. Manharts. Latviešu—prūšu mitoloģija, 163. lpp.

vēka pašvērtība sāk sacensties ar debesu valstības vērtību. Katoļu baznīcas dogmas un rīcību vairs neuzlūko par nemaldīgām. Atpirkšanās no grēkiem par naudu un tamlīdzīgas lietas sāk apgaismotiem prātiem likties nejēdzība. Katoļu baznīcā nobriest vajadzība pēc reformām. Aizvien vairāk parādās visādas mācības, kas runā preti katoļu baznīcas dogmām un iestādījumiem. Ar sārziem un moku kambariem katoļu ticība cenšas savu grūto stāvokli saglābt. Beidzot tā sadedzina Viklifa rakstus, kurus par maldīgiem neatzina Jans Huss. Kad Huss protestē pret šādu baznīcas rīcību, tad pāvests Husu nolād. Huss sadedzina pāvesta lāstu bullu, bet arī pats drīz pēc tam tiek sadedzināts. To nolemj tai pašā laikā, kad baznīcēviem tika priekšā stādīti pēdējie atgrieztie žemaišu pagāni. Pagānība te sastapās ar reformāciju.

Husa sadedzināšana aizdedzināja troni, kurā sēdējama valdīja katoļu baznīca. Nākošā gadsimtā visa kristīgā baznīca jau stāv revolūcijas liesmās. Nebija paguvis vēl necik kristiānisms iesūkties baltu sirdīs, kad jau viņu pašu ķer liels pārbaudījums, kas to atrauj ilgāku laiku no Dieva valstības sludināšanas darba.

9. SEŠPADSMITĀIS GADSIMTS

«Viņiem ir kristiešu vārds, bet tie neko nezina pateikt par Kristu.»

Sebastjans Minsters par latviešiem
1550. g.

Kā jau pieminēts, divus varenus garīgās dzīves ieguvumus manto 16. gadsimts no iepriekšējā: grāmatu un reformāciju. Abi šie sabiedrojas, lai turpinātu mūsu dievestības tālāko apkarošanu.

Gadsimta sākumā katoļu baznīca bija kaut cik jau ierīkojusies baltu zemēs. Pilsētās tā bija uzcēlusi savas baznīcas, bet laukos mazas lūgtaviņas. Savās vietās sēdēja padotības kārtībā novietotie arhibīskapi, bīskapi un priesteri. Katrs no tiem pildīja dvēseļu glābšanas labad noliktos baznīcas priekšrakstus. Neko vairāk kā ārējo priekšrakstu pildīšanu garīdznieki nevarēja prasīt arī no savu draudžu locekļiem. Pietika, ja tie neatsacījās no sv. sakramentiem, iemācījās dažas lūgšanas un pildīja baznīcas klausas. Vispār, katoļu ieskats bija tāds, ka debesu valstība iegūstama ar Dievam patīkamu darbību: lūgšanu skaitīšanu, baznīcā iešanu, dā-

vanu došanu un grēku sūdzēšanu. Pilsētnieki to arī darīja, jo, bieži kopā dzīvodami, cits citu uz tam vedināja un arī garīgā uzraudzība bija vieglāk izdarāma. Bet gluži nepiemērota katoļu baznīca izrādījās mūsu laukiem. Balti no laika gala dzīvoja izklaidus savrupos ciemos un sētās, kurās svešinieks tikai retumis dabūja ielūkoties.* Bet arī šādās reizēs tam palika apslēpta sētas iemītņieku intīmās dzīves puse. Ārpus šās sētas pilsētās un pie pilīm bija saceltas baznīcas, bet latvietim un leitim pašam savas sētas slepenā stūrī atradās sava, svešiniekiem nezināma svētvieta. Savus mirušos viņi vēl pa vecam aprok savos kapkalnos pēc senas parašas, nevis baznīcas iesvētītā zemē.

Arī katoļu garīdznieku rīcība dažā ziņā daudz neatšķīrās no tās zintniecības, ko piekopa paši iedzīmtie. Senā zintnieka — labdara vietā bija stājies katoļu mūks, kurš neatteicās izdalīt svētītu ūdeni, appūstu sāli, no vaska darinātus amuletus. Viņš arī izdzina velnus, dziedēja ar svētiem vārdiem, aizsargāja pret burvjiem un raganām. Par šādu savu darbību labā apziņā vēsta jezuiti savam priekšniekam.** Katolisms pie mums bija forma, kurai nebija kristīgā satura, un to mūsu zemēs vēl joprojām aizvietoja senie ticējumi un ieradumi, jo baznīca to daudz nekavēja.

Kad ieskatās sešpadsmitā gadsimta grāmatās un rokrakstos, tad redzama pārsteidzoša aina: visa baltu zeme ir senās pagānības pārpildīta. Svētās katoļu baznīcas klēpī ir apmeties neticams daudzums nekristīgu ticējumu un ierašu. Lai gan Vidzemē un Prūsijā jau 200 gadus agrāk nekā Lietuvā kristietība bija tapusi par valsts reliģiju, šai ziņā viņas ne ar ko neatšķīrās no nesen Svētai Baznīcai pieskaitītās Zemaitijas.

Šai nekristīgai «negantībai» pie pašas saknes tad nu ar lielu dedzību ķērās jaunā, uz evaņģēlijiem atjaunotā baznīca, apbruņojusies ar katķismiem un dziesmu grāmatām, ko tai deva grāmatu iespiešanas māksla.

Katoļu baznīcai nepatīkamu mācību dēļ kā ķeceri 1415. g. sadedzināja čehu mācītāju Janu Husu. No šī brīža sašutums pret katoļiem vairs nerimās, un visās zemēs radās kustības, kas prasīja, lai nejdzībās iegrimusī katoļu baznīca atkal atgrieztos atpakaļ pie evaņģēlijiem. Šī kustība 16. gs. sākumā plūda vairākās strāvās, un vienu no tām iedvesmoja vācu mūks Mārtiņš Luters, kas 1517. g. atklāti pašludināja savus iebildumus pret pastāvošo baznīcu. Tā kā Luters prasīja, lai pāvestam un biskapiem tiktu atņem-

* Victor Jungfer. Alt-Litauen. — Berlin, 1926. Šī apercerējuma autors 11. lpp. apgalvo, ka Sigismunds Augusts 1562. g. pavēlējis leišu zemniekiem dzīvot sādžās un no šī laika Lietuvā sākušās sādžas.

** Dr. phil. Eduard Kurtz. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat, 1583—1614. — Riga, 1925.

ta viņu laicīgā vara un lielie zemes īpašumi, tad Lutera mācība patika valdniekiem un muižniekiem, kas to arī visādi atbalstīja.

Lutera pierunāts, arī Vācu ordeņa lielmeistrs Albrehts 1525. g. pārvērs savu katolisko ordeņa valsti pasaulīgā hercogistē zem Polijas virskundzības un tūdaļ dedzīgi ķeras pie aizkavētā ticības iesakņošanas darba. Kaut gan lielākā Prūsijas iedzīvotāju daļa bija vācu ienācēji, kas apmetās izkauto prūšu ciemos, tomēr zemē atlikušie prūši jo siksti turējās pie sentēvu dievticības, jo nebija kas tiem viņu valodā mācītu kristīgo ticību. Un tieši šeit viņš visvairāk gribēja pabeigt katoļu iesākto kristianizēšanas darbu. Līdz tam par kristietības iesakņošanu prūšos gan nerūpējās neviens ordeņbrālis. Nebija arī vēl nekādas iespējas to darīt, jo, patiesi, neviens garīdznieks neprata kaut cik ciešami prūšu valodu. Nepieciešamie baznīcas rikojumi un baušļi vēl vienmēr tika pateikti caur tulkiem, kas baznīcās bija novietoti kanceles tuvumā. Vēl 1567. g. hercogs Albrehts savā «testamentā» saka: «Ir gandrīz neiespējami atrast prūšu valodu protošus dvēseļu ganus.»

Sis pirmais Prūsijas hercogs (1525—1568) visu savu mūžu nerimās izplatīt visādiem līdzekļiem prūšos un leišos evaņģēlisko mācību. Karaļauču universitātē viņš skolo ne vien prūšu bērņus par mācītājiem, bet nodibina astoņas stipendijas arī leišu jaunekļiem. Uz sava rēķina tas iespēž prūšu un leišu valodās katķismus un citas baznīcai nepieciešamas grāmatas. Viņš pavēl arī baznīcās sprediķus noturēt prūsiski un leitiski. Insterburgā* to pirmo reizi sāk darīt 1537. g. Ar maz izņēmumiem gandrīz visas Prūsijas baznīcas ir celtas Albrehta laikā.

Arī leišos sāk iespieties «Lutera ticība». Ticības atjaunotāji arī tur izdod pirmās grāmatas. Mārtiņš Mažvids (Mosvidius) 1547. g. izlaiž savu luterāņu katķismu ar vienpadsmit garīgām dziesmām un īsu ābeci. Dažus gadus vēlāk parādās viņa tulkotā dziesmu grāmata un 1559. g. kristības formulārs. Baltramejs Vilents 1579. g. atkal izdod Lutera katķismu un Jauno Derību. Jānis Bretkūns 1590. g. pārtulko arī Bībeli, bet tā paliek neiespiesta. Visi šie pirmie leišu grāmatu sarakstītāji bija luterāņi, un protestantisms jo plaši izplatās pa Lietuvu, iekarodams dažāda laba leiša sirdi.

Latvijā luterānisms no Vācijas pārsviežas 1521. gadā, jo tad Lutera mācību sāk Rīgā sludināt no Vācijas iebraukušais priesteris Andrejs Knopkens. Pilsētas un muižnieki tūdaļ pieslējās luterānismam, jo ar to cerēja tikt vaļā no bīskapu virskundzības. 1522. g. viņš notur Rīgas Pētera baznīcā disputu ar katoļu mū-

* Kopš 1946. g. Čerņahovska. — Red.

kiem, nežēlīgi kritizēdams viņu mācību un baznīcas iekārtu. Viņa 24 tēzes sagrauj katoļu baznīcas ilgi saglabāto cieņu:

«XIV. Pastarā tiesā Kristus neatzīs nekādu (ārēju) dievbijību, nekādu mānticīgu gavēni, nekādas mūžīgas dziesmas, ne aizlūdzēju Olimpū, ne memorijas (piemiņas svinības), brālības, dalību labos darbos, ne indulgencijas (grēku atlaižas), ne vikāriju dibinājumus, ne tempļu un altāru celšanu, ne svētceļojumus, bet mīlestības darbus, kas izriet no ticības.

XVIII. Romas vilks ir aptumšojis Kristus slavu ar savu vārdu, apgalvojot nekaunīgā kārtā, ka viņš esot klints, Pētera vietnieks un baznīcas galva, un, izrāvis evaņģēliju no cilvēku sirdīm, sēd Dieva svētnīcā kā «izpostišanas negantība», it kā būtu lielāks grēks noziegties pret viņa nekā pret Dieva bausli.

XX. Kristus negrib, lai viņa mācekļi tēlotu valdnieku lomas un lietotu varmācību pār avīm, kas izpirktas viņa asinīm... Kristus atzīst par apustuļu pēcnācējiem tikai kalpotājus, kam viņš aizliedzis būt par valdniekiem.

XXII. Lai trīs Romas antikrists, kas citu priekšā piesavinājis Dieva kalpa titulu un tomēr nemaz kā tāds neizturas, jo viņš tikko pielaiž ķeizara majestāti skūpstīt viņa netirās, mūžīgās podagras cienīgās kājas un nolādē viņu, ko Dievs atzinis par savu kalpu, un atkrauj lāstiem.»

Luterānisms palaida vaļā kristīgā pasaulē spriešanas brīvību, un līdz ar to iesākās laikmets, kurā cilvēka veselais prāts vairs netaupīja nekādas dogmas un svētos aizspriedumus. Četrsimt gadus vēlāk Lutera ievadītā kristīgās ticības un baznīcas kritika bija radījusi apstākļus, kuros atkal varēja atdzimt pirms 1000 gadiem apspiestās nacionālās reliģijas.

1561. gadā arī Livonijas ordeņvalsts, tāpat kā pirms tam Prūsija, izbeidz savu pastāvēšanu un tiek pievienota Polijai. Viņas pēdējais mestrs Gothards Ketlers 1562. g. saņem no Polijas lēnī Kurzemi un Zemgali kā hercogvalsti. Jaunās valsts hercogs tūdaļ ķeras pie tās valsts lietu kārtošānas, kas tam šķita visbēdīgākā stāvokli, un viena no tādām bija baznīca. Lai iegūtu skaidru ainu par baznīcu stāvokli savā zemē, viņš uzdod savam galma mācītājam Bīlavam 1565. g. izdarīt pirmo vispārējo baznīcas pārlūkošanu (vizitāciju). Bīlavs šo uzdevumu gan izpildīja, bet no visa pieredzētā bija tik satriekts, ka nekādi neizdevās to pierunāt palikt savā vietā, lai savestu kārtībā paputējušās Kurzemes baznīcas lietas. Viņš atzinās, ka viņa spējas un spēki esot par niecīgiem, lai to izdarītu, un steidzīgi aizbrauca uz Vāciju.

Tiešām, Kurzemē un Zemgalē kristietības vairs tikpat kā nebija. Reformācijai izplatoties, katoļu garīdznieki bija zemi pametuši, tiklīdz muižnieki bija pārgājuši luterānismā. Katoļu celtās nedau-

dzās baznīcas un lūgtaviņas jau četrdesmit gadu stāvēja tukšas, un daudzas jau bija pa šo laiku sakritušas. Nedaudzie luterāņu mācītāji, kuriem krita katoļu mantojums, tāpat kā viņu priekšgājēji, neprata ļaužu valodu un bija aizņemti ciniņā ar katoļu garīdzniekiem. Zemi bija piemeklējuši karapulki, bads un mēris.

1567. g. hercogs Ketlers izlaiž savu slaveno priekšrakstu par 70 baznīcu ierīkošanu Kurzemē un Augšzemē, lai ļaudis turpmāk vairs nedzīvotu kā «nesaprātīgi lopiņi savā pagānu būšanā». Īpašai komisijai tiek uzdots rūpēties par pavēles izpildīšanu, un jau 1570. g. Jelgavas landtāgā viņa varēja ziņot, ka zeme tagad pietiekoši apgādāta ar baznīcām.

Pirmie katķismi kroplotā latviešu valodā tiek iespiesti tikai 1585. un 1586. gados. Gadu vēlāk parādās pirmais garīgo dziesmu krājumiņš un arī mācītāju rokasgrāmata «Enchiridion». Tā kā latvieši vēl nebija mācīti lasīt,¹¹ tad šīs grāmatas viņu ticību neskāra, bet noderēja vairāk vācu mācītājiem pašiem. Arī baznīcu dziesmas nekādā ziņā sava neritmiskuma un domu neskaidrības dēļ nevarēja sacensties ar senām dainām. Pazīstamā luterāņu dziesma «Gods Dievam vien ar pateikšan'» tolaik skanēja šā:

«Venam Devam exkan auxte gir Goodtez
Unde patteicczibe par vinge sseelestibe
Tapeetcz ka nu vnd nee proyam
Mums aizkaert var vene greeke.
Vene labbe prate Devs py mums tur
Nu gir lels Mers bes mitteschen
Vuessam Karyam gir nu vens Gals.»

Vēl daudz smieklīgāki izklausās baušļi un «Tēva reize». Kā arī nepūlētos mācītāji, šādas lietas latviešu galva nespēja prātā paturēt, un tamdēļ nav jābrīnās, ka vēstures liecības pauž par pilnīgu kristietības trūkumu attālākos Kurzemes un Vidzemes novados. Nav iespējams šeit pievest visas tās vietas hronikās un citos aprakstos, kas runā par vēl nenobeigto un spirtgo senču dievestību latviešos šai laikā.

Vācu ģeogrāfs Sebastjans Minsters 1544. un 1550. g. raksta: «Mūsu dienās evaņģēliju Livonijā sludina brīvi un atklāti... Vienkāršās tautas vidū ir daudz tādu, kuriem nav nekādas jēgas par vācu valodu, un tādēļ tiem nav arī kristīgu ganu; tie pielūdz sauli, mēnesi, zvaigznes, kokus un putnus. Viņiem ir kristiešu vārds, bet tie neko nezina pateikt par Kristu.» Kādā 1570. g. ar Heninga palīdzību sastādītā rīkojumā par Kurzemes, Zemgales un Vidzemes reformāciju rakstīts: «Nabaga zemnieki... uzaug bez kristības un sakramentiem savā pagānu būšanā kā nesaprātīgi lopiņi un tā arī nomirst ar vislielākām briesmām savai dvēselei, bez vi-

suverenā Dieva un viņa svētās gribas atzīšanas.» Turpat tālāk: «Šī nabaga zemnieku piegriešana (Kristum) ar mutes vārdiem daudzās vietās vēl nemaz nav notikusi, un daudz ir to, kas savā mūžā dievvārdus nekad nav dzirdējuši un arī no saviem kungiem nekad nav tikuši uz to pamudināti vai piespiesti. Bet viņu vidū, kā teikts, ir daudzi nekristīti nomiruši, un, ja tie arī tikuši kristīti, tad tālāk tie auguši bez jebkādas mācības, līdzīgi nesaprātīgiem meža kustoņiem un kokiem, bez kādas reliģijas un dievkalpojumiem, tikvien ar to, ko pats velns tiem iedabājis jau caur viņu sentēviem, ar pagānību birzīs un mežos, un citādām burvībām un raganībām, ko tie dzinuši un turējuši.» Tam visam valdība esot nodomājusi darīt galu. «Vēl mazāk uz priekšu ciešama šīs zemes lielā pagāniskā elku kalpība, kuru viņi parasti savās sētās piekopj no Miķeļiem līdz Visu svēto dienai, nekristīgā, mānticīgā un pagāniskā kārtā dēvēdami par dvēseļu mielošanu...» Tādā pat garā par latviešiem raksta Rusovs, Vunderers, Lubenaus, Fabricijs u. d. c.

Kādā Rīgas jezuītu ziņojumā 1589. g. rakstīts:

«Tagad runāsim sevišķi par latviešiem. Kad katoļu ticība Livonijā sāka sagraut, tad zemes kungi nemaz nerūpējās par apakšniekiem, tā ka tiem tikko bija iespēja iemācīties ticības pamatmācības. Un tādēļ nav nekāds brīnums, ka viņu vidū tagad gandrīz nekas nav atrodams, izņemot kristību, no kā varētu pazīt tos par kristiešiem. Pa lielai daļai viņi slēdz laulības pēc pagānu parašām, kas nav nekādas laulības. Katķisms guļ novārtā vai nu nicināts, jeb aizmirsts. Kas dzīvo attālāk no pilsētas, no tiem tikai nedaudzi prot Kunga lūgšanu («Tēva reizi»). Tādēļ vienam pašam priesterim ir uzdevums apstaigāt novadus, no vienas muižas uz otru, divdesmit jūdžu atstatumā, aicināt kopā novadniekus un zemniekus, sniegt visiņiem baznīcas sakramentus — grēku sūdzi, sv. vakariņu, laulību, kaut gan ir lielas pūles un grūtības pierunāt uz vakariņu un pēdējo svaidīšanu lielāko iedzīvotāju daļu, proti, kas nekad visā savā mūžā nav bijuši pie dievgalda. Tomēr viņi kāri klausās kristīgo mācību un vecos katoliskos ritus. Kur vien viņi dabū zināt mūsējos ceļā pārnakšņojam, tur pulkiem steidzas klāt un lūdz katrs sev kādu apustuli par sargpatronu un sāli, ko mūsējie iesvētījuši, un dažas citas tamlīdzīgas lietas. Šādos gadījumos viņus skubina pievienoties lūgšanām un klausīties sprediķus. Dažādās vietās viens otrs, kam, liekas, ar buršanu bij uzlaistas slimības jeb kas apburtu lopu un lauka augļu dēļ bij piedzīvojis lielu ļaunumu, tika no tam vaļā ar svētas velna izdzīšanas spēku un dievišķu labdarību.»

Līdzīgas ziņas atkārtojās arī vēlākos jezuītu biedrības ziņojumos.

Nav citāds bijis stāvoklis arī Lietuvā, par ko lasām jezuītu ziņojumā no 1600. g.:

«Citur prāvus akmeņus ierok zemē saslaukās un augšējā pusē nogludināto virsmu uzglabā aplātū ne ar zemi, bet salmiem, viņi tos sauc **Deyves**¹² un bijīgi ciena kā labības un lopu apsargātājus. Pavardu viņi uzmana tik godbijīgi, ka neviens tam neuzdrošinās tuvoties; jo viņi tic, ka, ja kāds to aizskars, tas aizies postā. Viņi nokauj gluži veselu sivēnu, kuru apēd izvāritu nama tēvs un māte kopā ar vecu vīcēju.¹³ Daļu no sivēna un citiem ēdieniem, ja tādi būtu gatavoti, vecā kopā ar trejdeviņām maizes druskām nes skaidienē, kur, kad visi ir attālinājušies, samierina minēto **Deyves**.

Kādu slimu zemnieku apmeklēja dēmons dieva izskatā; viņš to pierunāja, ka, ja tas vēlētos atgūt zaudēto veselību, tam katru gadu jāupurē kauss alus un jāatturas 6 dienas no katra darba. Kāds cits katru gadu upes krastā upurēja vistu, tamdēļ ka kādreiz, pārejot upi, bija nokļuvis nopietnās briesmās: caur šo upuri viņš centās upi noskaņot sev labvēlīgi. Daži, kad viņiem piedzimst bērns, noved buku ezera malā, nogriež galvu un kājas un rumpi iesviež ezerā. Ar šo ceremoniju viņi pateicas Dievam, ka bērns laimīgi ieraudzīs šīs saules gaismu. Vispār tic, ka sievietē, kas iepriekš neieguvusi **Deyves** labvēlību, apprecas ar kristīgo, kas viņu neciena, aiziet bojā dilonī; ka lopi, ko viņa ienes līdz vira mājā, bez kā iepriekš būtu ziedots, aiziet postā.»¹⁴

Šādu Zemes Mātei svētītu akmeni krustneši esot jau 1250. gadā nosūtījuši pāvestam Innocentijam III par pierādījumu, ka Rusnas svētvieta izpostīta un pagānība šai apvidū iznīdēta. Bet, kā dzirdējām, ar zobinu un postīšanu vien to nav bijis iespējams izdarīt.

Apustuliskais nuncijs Aleksandrs Kumulejs (Cumuleus), kad tas 1595. g. revidējis Viļņas draudzi, nav atradis pie toreizējiem baznīcēniem ne mazāko kristietības pamatmācību prašanu, kas tiem būtu jāzina, lai pieņemtu sv. vakariņu. Viņš tos apzīmē par nesaprātīgiem dzīvniekiem (inmenta insipientia), kuri tikko nojauš Dieva esamību.

Visi leišu garīgie rakstnieki 16. gs. apliecina, ka viņu laikos leiši vietām gluži atklāti pielūguši savas pagānu dievības. Jezuītiem Vegam un Knišķiusam nācies vēl gadsimta beigās nocirst vecus ozolus, kurus leiši esot dievinājuši, un izdzēst svētās ugunis. Populārais baznīckungs Daukša ar jezuītu palīdzību visādi esot pūlējies izdeldēt pagānu ticības atliekas Zemaitijā.

Arī Prūsija vēl nebija atmetusi savas senās zintes un svinīgās parašas. Lūkass Dāvids savā Prūšu hronikā, kas sarakstīta 16. gs. pēdējā pusē, plaši atstāsta gadījumu, kur kāds brīvcilvēks Valtīņš

Suplīts 1520. g. bur, ziedo un izglābj ar to savu tēvzemi no liela posta. Šai svētdarbībā piedalās daudz ļaužu, kas rāda, ka to vēl atzinuši arī pārējie prūši.

Par prūšu dievestību 16. gs. daudz raksta Erasms Stella, Simons Grunaus, lai gan abi šie rakstnieki nav daudz turējušies pie patiesības. Pirmais no tiem izgudro teiku var Videvutu, otrais darina Rāmavu ar Pērkonu, Pikolu un Potrimpu.¹⁵ Taču daudzām citām prūšu pagānu būšanām tie bijuši vēl aculiecinieki.

Arī Prūsijas baznīcas rīkojumi 1525. gadā piedraud ar sodiem visiem vīriem un sievietēm, kas burs, pestēļos, ziedos nedieviem un zilēs. 1526. g. galma mācītājs Pauls Speratuss dara draudžu pārlūkošanu, un starp citu viņa uzdevums ir tuvāki iepazīties ar zāmiešu pagānību. Bet šī un citas vizitācijas bija par iemeslu tam, ka vēlākos viņa rakstos parādās vesela rinda prūšu dievu un dievību, kas, šķietas, tapušas par tādām aiz pārpratuma un sameklēšanas kāres.

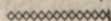
Vispār piebilstams, ka šajā gadsimtā sākas visādu seno baltu dievu un dievību sameklēšana. Baltu tautās grib saskatīt vismaz tikpat daudz dievu, cik grieķos un romiešos, ja ne vēl vairāk. Maleckis sastāda veselu dievu katalogu, ko vēlāk izpušķo ar savām kombinācijām un spriedumiem daudzi citi rakstnieki. Novārtā tiek pamests tiešais novērojums uz vietām un etnogrāfiskais apraksts. Nekad nevalodas par baltu dievestību nav bijušas tik kuplas kā šajā vēlajā Renesanses gadsimtā.

Vēl viena lieta nevar palikt neminēta, kas arī šajā gadsimtā tiek piekopta senās dievestības apkarošanas dēļ, proti, raganu, burvju un vilkaču dedzināšana. Georgs Sabins raksta: «Kad 1588. g. ceļoju no Prūsijas uz Livoniju, mani ieaicināja pa ceļam kāds bagāts un pārticis muižnieks savā pili. Viņš bija notiesājis sārta nāvei uz nākamo dienu kādu raganu milzīgo noziegumu dēļ, ko tā ar savu magisko un velnišķīgo mākslu bija pastrādājusi.»

Bet jau pirms tam, ap 1557. g., Rīgā tiek sadedzināts kāds vilkacis. Šie ir smagākie gadījumi, bet daudzos citos vainīgie tika sodīti ar miesas un baznīcas sodiem. Tā kā ikvienu slepena senās dievestības turēšana un parašu izpildīšana varēja tikt iztulkota par buršanu, tad šo sodu iebiedētai senču dievestībai nācās arvien jo dziļāk ievilkties savu sētu klusākos stūros.

Visas 16. gs. liecības rāda, ka kristīgās ticības atgriešanas darbs bijis veltīgs jeb vismaz neizdevies. «Tikai retais zina, ka viņš ir kristīgais,» saka par šo laiku hronists Rusovs. Ordeņa valsts galīgi nobeidzās 1561. g., neizpildījusi savu uzdevumu: viņa nebija izdeldējusi pagānību mūsu zemē. Lutera ticība, kas nāca ordeņa vietā, lai turpinātu nepabeigto darbu, ar savu evaņģēliju panāca vairāk nekā ordeņbrāļi ar zobinu, kuriem balti gan atdeva

zemi, bet ne dievestību. Bet Lutera atvērtam evaņģēlijam atnāca līdz arī kristietībai pašai bīstams mēris, proti, brīvdomība un svēto rakstu kritika, kas jau nākamā gadsimtā padara šaubīgas daudzas līdz tam neapšaubītas un svētas lietas.

10. SEPTIŅPADSMITĀIS GADSIMTS

«Viņi ir gan kristīti,
bet tomēr pagāni.»

Brands par latviešiem
1673. g.

Kā nelaiemes nesējs latviešu zemei nāk šis gadsimts. No 1600. līdz 1629. g. pa Latviju plosās poļu—zviedru karš. Polijā par karali bija kļuvis Zviedrijas ķēniņdēls Sigismunds III, un, kad tēvs nomira, tas gribēja būt arī Zviedrijas ķēniņš. Bet Sigismunds bija katolis un muižnieku draugs, tāpēc luterāniskie un brīvie zviedri tam pretojās un panāca Sigismunda atcelšanu no Zviedrijas troņa. Sigismunds tad sāka karu pret Zviedriju, kas tika izkarots mūsu dzimtenē. Kara laime svārstījās drīz vienā, drīz otrā pusē līdz 1621. g.; tad Gustavam Ādolfam izdodas ieņemt Rīgu un Vidzemi. 1629. g. noslēdza mieru un Latviju sadalīja trijās daļās. Kurzeme palika arī turpmāk luterāniska hercogiste, Vidzeme nāca zviedru rokās, kas arī bija luterticīgi, bet Latgale palika katoļticīgiem poļiem.

Karaspēki šai laikā postīja Latviju kā ienaidnieku zemi. Pēc laupīšanām, dedzināšanām un slepkavošanām zemē iesākās bads un mēris, kuros apmira veseli pagasti un pilsētas. Puse no visām lauku mājām bija aizgājušas postā. Pagāja ilgāks laiks, kamēr zeme atkal kaut cik atkopās.

Šādos apstākļos labāk neklājās Kurzemei, un arī to pārstaigāja bads, mēris un karaspēki. Bet pēc tam, līdz gadsimta beigām, latviešu zemes kaut cik atpūšas no kariem, un šo laiku kristīgā ticība steidzas izlietot enerģiskam senticības apkarozāšanas un izdeldēšanas darbam, jo šis darbs uz ilgāku laiku bija atkal pamests novārtā. Nu bija pienācis laiks iesākt darbu turpināt. Iepriekšējā gadsimtā luterānisms bija vēl savā izveidošanās stāvoklī un ne-

varēja daudz spēku atlicināt cīņai ar veco dievestību. Bet 17. gs. tas jau bija tik tālu apkopies un nostiprinājies, ka varēja sākt apkarot to, kas bija atlicis no katoļiem un pagāniem.

Bīskapi un bruņinieki katoļu laikos seno dievestību apkaroja ar karaspēku un ieročiem, bet luterāņu mācītāji to darīja ar ķestiem, katķismiem un kauna stabiem. 17. gs. visi šie līdzekļi tika darbā laisti, lai galīgi izvajātu nekristīgos ieskatus un ierašas. Baznīcu noteikumi, priekšraksti, rikojumi, vizitācijas, kas vērstas uz pagānības iznīdēšanu, seko viena otrai. Reizē ar tām parādās dziesmu grāmatas, sprediķu grāmatas un beidzot arī Bībele. Visas šīs lietas gan bija vairāk domātas kā ieroči mācītāju rokās, kas bez tiem tomēr jutās nevarīgi kristīgo uzskatu iesakņošanā.

Sajā gadsimtā luterāņu baznīcas pārvēršas it kā par pārmācības iestādēm, kas rikojas ar kauna stabiem, rīkstēm, naudas sodiem, kakla dzelzīm un ugunssārtiem. Savā nežēlībā un cietsirdībā šie atgriešanas darbi nestāvēja pakaļ zobenbrāļu asinsdarbiem. Vizitācijas stingri raugās uz to, lai pie baznīcām būtu sodīšanai vajadzīgie stabi, bet pie stabiem kakla dzelzs. Pie šiem stabiem ar dzelzīm tika piestiprināti tie, kas domāja un izturējās citādi, nekā mācītājiem patika. Tur viņi tika pērti līdz asinīm un ļaužu priekšā apsmieti. Sos sodus izpelnās ne vien burvyji, laitiņāji, zīlnieki un ziedotāji, bet arī svētdienas nesvētītāji, baznīcā nenācēji un veļu mielotāji.

Un tomēr ļaužu pretestība kungu bargai baznīcai bija tik liela, ka, neraugoties uz bargajiem sodiem, ļaudis tomēr neiet baznīcā, aprok miroņus ārpus kapsētām, ziedo savās svētvietās, piekopj savas svinīgās ierašas utt. Nelīdz arī pavēles, ko laiku pa laikam izlaiž valdīšana šīs pagānības izskaušanas dēļ. Tā, piemēram, 1630. g. zviedru ģenerālgubernators pavēl: «Ja top zināms, ka zemē kaut kur ir tādas ēkas, kapličas un krusti, pie kuriem zemnieki ar pagāniskiem ziedojumiem, veltēm un citādiem ērmiem savu elka kalpību dzen, tad ar šo tiek visiem iedzīvotājiem un priekšniekiem pavēlēts, lai tie, tiklīdz viņiem tas no viņu mācītājiem vai citiem top zināms darīts, ne vien pie stingra soda zemniekiem to aizliedz un no tam attura, bet arī šādas kapličas un krustus pavisam nojauc.»

1633. gadā Zviedrijas konsistorijas vizitācijas noteikumos teikts: «Lai ļaudis, it īpaši tie, kas vēl nezina pareizo ceļu, nedzīvotu kā mēmi lopiņi bez kādas saprašanas un goda pagāniskā tumsībā, apkaunojošā elka kalpībā, ar citīgu mācīšanu jāved pie dievišķās gribas atziņas, un tamdēļ . . . sievu zagšana pēc pagānu paraduma pie miesas un nāves soda aizliegta . . . Pie vizitācijām jājautā, par cik veci un jauni nākuši pie Dieva atzišanas, kā tie apmeklē dievnamu, kā lieto svētos sakramentus, vai visu pagānisko elka kal-

pību, burvību, māņticību atmet... Jo visas vizitācijas mērķis ir vērsams uz to, lai ļautīņi arvien jo vairāk nāktu pie Dieva atzišanas un sāktu godīgu kristīgu dzīvi, un iznīdētu velna darbus, ar kuriem tie apstulboti...» utt.

Zviedru ķēniņienes Kristīnes laikā (1632—1654) izdeva rīkojumu, lai katrai baznīcai būtu savs ķesteris, kas apbraukātu zemnieku mājas un mācītu bērniem katķismu un baznīcas dziedāšanu. Arī Kurzemes lielkungs Jēkabs atgādina saviem mācītājiem viņu pienākumu vismaz vienu reizi apmeklēt visus draudzes locekļus, lai pārbaudītu, ko tie zina no katķisma un vai neturas pie pagānības atliekām un māņiem. 1650. gadā viņš izdod rīkojumu par to, ka mācītājiem vajag itin pilnīgi izglītoties latviešu valodā, papildināties savās zināšanās un no kanceles nerunāt aplamas lietas. Viņa laikā caur Kurzemi ceļo vācu zinātnieks Brands, kas sīki savās ceļojuma piezīmēs apraksta arī kurzemnieku dzīvi. Tur lasāms, ka veļu mielošana un citas pagānu parašas vēl nepavisam nebija gājušas mazumā. Raganas un burvjus nākas joprojām dedzināt uz sārtiem.

Lai kaut cik labāk saprastu to, kas notiek mūsu zemē šajā gadījumā, jāieskatās kaut brīdī baznīcu vizitāciju aprakstos.*

1643. g. Gulbenē. Atrod, ka kakla dzelzs nav ierīkota.

1644. g. Gulbenē. Pēteris Rinsams lādējis mācītāju par to, ka tas no kanceles bāris burvjus. Tamdēļ tas arī aizliedzis savam dēlam baznīcā iet.

1663. g. Salacē. Tiem, kas nav ilgāku laiku pie dievgalda bijuši, piedraudēts, ka ķēniņš šādus bezdievīgus ļaudis savā zemē necietīs un tiem, kas neatgriezīsies, liks plecos musketi vai arī sūtīs uz kalnraktuvēm.

1669. g. Krimuldā. Mācītājs ziņo, ka vēl daudzi nenākot pie dievgalda. Tiem tiek aizliegts piedalīties it visos godos. Jaunieši nav laulājami, kamēr tie nav bijuši pie dievgalda. Ja kāds mirst, kas tišām atturējies no baznīcas un dievgalda, tad tāds nav apbedāms kristīgā kapsētā. Kāds zemnieks no Vēmaņmuižas, vārdā Mērnieks, apsūdzēts par to, ka svētdienā strādājis, tiek sodīts ar vienu dālderu par labu baznīcai. Vēl Krimuldas zemniekam Mellu Andrejam, kas svētdienā līdis līdumu, jāmaksā baznīcai viens dālderis. Tā kā sabāta, lūgšanas un grēku nožēlošanas dienas tiekot maz svinētas, tad turpmāk kā vāciešiem, tā nevāciešiem jāraugās, lai svētdienas, svētku un lūgšanas dienas netiek darītas nesvētas ar aizliegtiem darbiem. Ja kāds to neievēros, tad vācietis sodāms ar 10 dālderiem par labu atraitnēm un bāriņiem, bet zemnieks ar

* K. Breģžis. Baznīcu vizitāciju protokoli, izraksti par jautājumu: «kristīgās ticības ciņa ar latvju tautas reliģiju». — R., 1931.

vienu dālderi jeb rikšu pāri, pie kam nevācu baznīcu pērminderiem un ķesteriem tas cītīgi jāuzmana un jāziņo mācītājiem un baznīcas priekšniekiem, kuriem šādi noziedznieki jāsoda.

1669. g. Turaidā. Loga kalnā vēl slepeni ziedojojt, un šos upurus zaldātiem jānovācot. Šāda pagāniska ziedošana esot jāizdeldē, un, ja kāds tikšot pieķerts, tad ar miesas sodu sodāms. Arī kareivji, kas ziedojumus uzlasot un upurētājus nepieteicot, bargi sodāmi.

1671. g. Rūjienā. Mācītājs Kaspars Martenss ziņo par ziedošanu, zilēšanu, pūšļošanu un citām velna mākslām. Tiek pavēlēts vainīgo, ja nelabojas, ar kakla dzelzi pieslēgt baznīcas sētā pie staba, kur tam trijas svētdienas jāstāvot. Tālāk mācītājs stāsta, ka bērēs tiekot piekoptas visādas māņticīgas izdarības un runas, kapā metot naudu un virs kapa lejoj alu.

1679. g. Vietalvā. Priekš kādiem gadiem tur esot iznīdētas 80 zemlētes un velna mitekļi.

Plašāku rakstu «Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē» publicējusi Marija Lācis.* Baigi paliek ap sirdi, šo rakstu lasot.

Par Latgales apstākļiem un viņas seno pagānību var spriest pēc jezuītu ziņojumiem. Tā, 1606. g. jezuītu pāters Stribings ziņo savai priekšniecībai: «Vasarā kāds no mūsu priesteriem apceļojis apvidu ap Rēzekni un Ludzu, kas ir gandrīz pie pašām Maskavijas robežām, kas divdesmit jūdžu plašumā savu biezo mežu un staigno purvu dēļ gandrīz necaurejams un kura iedzīvotāji kopš seniem laikiem nodevušies elku kalpībai un burvībām. Viņi godā, skatoties pēc radīto lietu dažādības, visādus dievus zināmos, par svētiem turētos kokus, it īpaši ozolu un liepu, no kuriem vienam tie piedēvē vīriešu kārtu, otram sieviešu; viņi godā kādu debesu un kādu zemes dievu. Zem tiem atrodas zivju, druvu, labību, dārzu, lopu, zirgu, govju un visādu vajadzību dievi. Zirgu dievu viņi sauc **Useling** (Ūsiņš), govju dievu **Moschal** (Māršala), druvu un labības dievu par **Cereklicing**¹⁶.» Tālāk tiek plaši stāstīts par vīcēju jeb svētnieku, kas zināmās vietās liek ziedojumus. Par godiem un svētkiem, par buršanas paņēmieniem utt. «Kad viss tas bija noklausīts, viņiem tika izskaidrots katķisms, turēti sprediķi par kristīgās ticības patiesībām...»

Vēl ziņojums par Latgales seno dievestību tiek nosūtīts 1608. g., kurā ir ziņas par piektvakara svinēšanu u. c. Bet jezuīti šīs parādības, kā redzams, apkarējuši tikai ar pamācībām un sprediķiem.

Kurzemē par senās dievestības stāvokli un viņas apkaršanu sniedz ziņas superintendents Pauls Einhorns. Tas bija visai izglītotots teologs un labs latviešu valodas pratējs. Viņš bija pirmais, kas

* Valsts arhīva «Pētījumi», I. 1936. g. M. Lācis: «Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē».

sācis ieklausīties latviešu tautas dziesmās un no tām sapratis, cik daudz vēl senās dievestības mīt latviešu galvā un sirdī. Savas atziņas tas uzticējās saviem apcerējumiem par latviešu elku kalpību, vēsturi un reformāciju.

Divos no saviem rakstiem viņš latvju dainas nosauc par īpašām dievu dziesmām (peculiāres hymnos Deorum)*, kas esot īstas Hymni Deorum jeb viņu dievu dziesmas.** Viņš aprakstījis diezgan pareizi visus latviešu ticējumus un ierašas, žēlodamies, ka «vēl līdz šim laikam palikušas daudzas pagānības atliekas un māņu ticība». Kādā citā vietā viņš sūrojas par jezuītiem, kas ne mazākā mērā neesot spējīgi pagānu ticību izravēt, latvieši esot «kā bijuši, tā palikuši pagāni», jo viņi neko vairāk nedarot, turot savas meses, piesaucot svētos un peļot ķecerus (luterāņus). Latviešus viņš vairākas reizes nosauc par ļoti stūrgalvīgu tautu, kas sīkstī turoties pie sava.

Visu gadsimtu cauri tiek dedzināti uz sārziem arī apslēpto dievišķo zinību pratēji. 1613. gadā jezuīti ziņo, ka uz ugunsnāvi notiesāti daži Limbažu burvji, kas nopratināšanā atzinušies, ka uzturējuši sakarus ar pašu nelabo.*** Uz hercoga Jēkaba pieprasījuma 1679. g. tiek spīdzināts un notiesāts par viņa apburšanu Ikšķiles mežsargs Toms Bērziņš. Liecinieki stāsta, ka viņš ienesis hercoga istabā beigtu bezdelīgu, piesaucis savu dievu un teicis: «Lai viņa gaišība Kurzemes hercogs paliek tik melns un dzeltens kā šī bezdelīga un nekad vairs Vecmuižā neierodas!**** Nūrmuižā tiek apsūdzēts 1697. g. Lāču Jēkabs par burvību. Apsūdzētais neatzīstas, un to nodod bendēm spīdzināšanai. Kad viņš spīdzināšanā atzīstas, tiesa nospriež burvi sadedzināt.***** Visi šie briesmu darbi tika darīti kristīgās baznīcas vārdā, kas ar to gribeja sadedzināt pašu Pasaules Kungu Velnu.

Gadsimta beigās, 1694. g., ieveda Vidzemē Zviedrijas baznīcas likumus, kas paliek spēkā līdz pat 1832. g. Šie likumi noteica šādus sodus: «Kas pa baznīcas laiku iet mežā medīt vai brauc jūrā zvejot, sodāms ar 40 markām sudraba jeb ar 8 dienām cietumā; tāpat amatnieks vai laukstrādnieks, kas svētdienās strādā. Kas pilsētās nāk par vēlu baznīcā, maksā 6 markas soda; kas uz laukiem — dabū pirmo reizi rājienu, otru reizi maksā vienu marku. Kas nāk pie dievgalda piedzēries jeb bez grēku sūdzēšanas, sodāms ar 100 dālderiem, bet, ja nespēj maksāt, ar miesas sodu. Kas

* P. Einhorn. Reformatio Gentis Letticae.

** P. Einhorn. Historia Lettica.

*** Prof. A. Spekke. Latvieši un Livonija 16. gs. — R., 1935, 209. lpp.

**** A. Kāpostiņa referāts par Valsts arhīvā esošiem prāvas dokumentiem, 1936. g.

***** I. H. Woldemar. Ein Hexenprozess in Curland vom Jahre 1697.

ienāk baznīcā piedzēries, sodāms ar 50 dālderiem, bet, ja nespēj maksāt, dzenams sešreiz caur garām rīkstēm vai liekams uz mēnesi cietumā.»

Kā redzams, šie likumi bija pilnīgi pieskaņoti tam kristīgās ticības iesakņošanas darbam, kāds tika darīts jau visu gadsimteni.

Lielu pakalpojumu saviem vācu amata brāļiem izdara Kurzemes galma mācītājs Juris* Mancelis. Visu mūžu viņš raksta kādu sprediķa grāmatu, kas beidzot iznāk no spiestuves viņa nāves gadā — 1654. g. To viņš rakstījis, lai, ar valodas grūtībām mocīdamies, vācu mācītāji beidzot varētu nolasīt draudzei priekšā saprotamus sprediķus. Līdz šim, kā pats Mancelis kādā vietā saka, zemnieki, noklausījušies vācu mācītāju sprediķi, sacījuši: «Kas zina, ko tas Vāczemes kaķis saka?!» Tagad turpretim, pēc dažu domām, arī ārzemnieki, neprazdami valodu, varēšot sprediķus celt ļaudīm priekšā.

Kādi šie Mancela sprediķi izklausās, lai katrs spriež pats:

«Klausais tu aridzan, tu vella kalps, kas tu bez mitēšanās tīšām grēko, baznīcā neej, Dieva vārdu neklausī, jeb, kad tu baznīcā kādu brīdi esi, tad tomēr tavš prāts citur nesas. Klausais tu, saku es, kas tu tādus grēkus dari: kad tie Dieva bijātāji augšāmcelsies ar prieku, tad tu arīdzan augšāmcelsies, bet ar sūrām vaimanām, jo Jēzus Kristus tevi nodos tiem velliem, tiem būs tevi elles ugunī mūžīgi mūžos mocīt, in tie dūmi tavas mocības uzkāps mūžīgi mūžos, in tu, kas tu, mājās būdams, saulē gozījies, kad citi ļaudis pa svētdienām baznīcā bija, Dieva vārdu klausījās in pātārus mācījās, tu tapsi elles dibenā gozīts. Ellē tu tapsi noguldīts ar taviem biedriem kā avis, in, kā viens suns uz maitas guļ in krent, in vārnas vienu maitu plūkā, tā arīdzan tie velli virs tevis gulēs in tās elles vārnas tevi plūkās mūžīgi mūžam, in tu bez mitēšanas kliegsi.»

Mūsu dainas, kuras Einhornš dēvēja par dievu dziesmām, Mancelis nosauc par «blēņu dziesmām» un viņu dziedāšanu pielīdzina vislielākajai nekrietnībai: «... Ciek reizes esi tu bāries, tam Velnam to pavēlējis, jo zobus par to griezījis un visu nelaimi tam uzvēlis. Ja tu neesi m-kos gājusi, nedz m-kas meklējis, domā, ciek reizes esi tu bezkaunīgus vārdus runājis un blēņu-dziesmas dziedājis?»**

Beidzot 1689. g. iznāk latviešu valodā tulkota Bībele, kuras iespiešanai Kārlis XI bija devis 7500 dālderus. Bībele tika iespiesta tikai 1500 eksemplāros, un ķēniņš to lika par velti izdalīt baznīcām un skolām. Zemnieku rokās Bībele vēl nenonāca un bija tur arī

* Georgs. — Red.

** Mancelius. Lettische Postill. — 1654, II, 223. lpp.

vēl lieka, jo lasīt prata tikai retais. Šo trūkumu saprata vislabāk pats Bībeles tulkotājs Alūksnes prāvests Ernests Gliks, kas sauc pēc skolām, 1686. g. tā rakstīdams:

«Cik bēdīgi šē stāv ar nevācu ticību, tas vairāk apraudams nekā aprakstāms. No desmitiem viens prot tēvreizi un no simtiem viens to mazumiņu, ko viņi mēdz skaitīt no pieciem katķisma gabaliem. Tādēļ baznīca un altāris stāv tukši, tāpēc ka nepatik ne Dieva vārds, ne sakraments. Pret šādu postu var līdzēt vienīgi skolas.»

Tā nu luterāņu baznīcai beidzot bija viss nepieciešamais pie rokas. Bija katķisms, dziesmu grāmata, sprediķu grāmata un Bībele. Nu nekas vairs netrūka sekmīgai kristietības iepotēšanai. Tomēr dzīvē izrādījās citādi. Nelīdzēja vēl ilgi ne kauna stabi, nedz sprediķu grāmatas — latvietis joprojām palika tas pats stūrgalvīgais baznīcas nedraugs.

Kad pametam acis uz Lietavas pusi, tad arī tur redzam seno pagānību vēl samērā sveiku un veselu. Visilgāk arī tur uzturas veļu mielošana.

No kāda bīskapa Ābrama Vojnas aizlieguma 1663. g. noprotam, ka viņa draudzes iedzīvotāji zināmās dienās sanākuši kopā kapsētās, lai noturētu tur mielastus mirušiem par godu. Tur tie dzēruši un nodevušies izlaidībām. Šo aizliegumu vēl atjauno 1710. g., un vēl 19. gs. dzirdām šur un tur par to atkal runājam.

Becenbergers stāsta, ka 1657. g. Pilskalna apriņķī, starp Laugaliem un Rudžiem, leiši jūdžēm attālu nākuši pie kāda svēta ozola, lai tur atrastu dziedināšanu savām miesas vainām.

Frīdrihs Vilhelms I (1640—1688) pārcēlis soda dēļ Juzes baznīcu uz Kalnigkiem (abas vietas atrodas Kuršu jomas tuvumā, ziemeļos no Gilges), tādēļ ka ļaudis Pērkonam zem kāda ozola bija izrikojuši nakti upurēšanas svētkus.¹⁷

Jau minētais Brands ziņo par leišu ierašām un starp citu arī par senām bērū izdarībām:

«Kad mironis nonāk tai vietā, kur tas jāapbedī, to liek zemē, atver un, kā agrāk, sāk necilvēcīgi gaudot un klaigāt, un, ja pakāļalicējs ir atraitnis vai atraitne, tad izvāra lielu podu gaļas, liek to blakus mironim un, uz ceļiem nometušies, to apēd, pie tam sauc un lūdz dvēselei sekošo: dvēselei tomēr jāpaliekot debesis un neesot jāklīstot zemes virsū.»

Blakus veļu kultam un svētvietām leišu dievestības kultam raksturīga ir svētuguns. Laukis stāsta, ka Palangas svētuguni izdzēš 1700. g., kad zviedri iebrūk Lietuvā. Tie meklējuši Palangā pēc apslēptām mantām un iznīcinājuši seņo templi, kad vicējs atteicies viņiem tās uzrādīt.

Var teikt, pēc šiem īsiem piemēriem spriežot, ka arī Lietava savā pretestībā kristietībai turas cieši mums iebīakām. Bet, tā kā ka-

toļu taktika bija piekāpīgāka kristietības izplatīšanas lietās nekā luterāņu, tad leišu pagānība padodas vieglāk kristietības ietekmei. Par katoļu garīdznieku paņēmieniem liecina kāds novērotājs sekošo:

«Pagāņu ierašas, pagāņu svētki tika piemēroti kristīgiem, dabūja jaunu nosaukumu, un ar to katoļu garīdznieki apmierinājās. Tā, piemēram, tauta cienījusi vītolu, kurā esot pārvērtusies auglības dieviete. Katoļu garīdznieki pie vītola uzkāruši svētbildi, un tauta arī turpmāk pielūgusi vītola priekšā. Tas esot noticis vēl 16. gs.»*

Kas zīmējas uz prūšiem, mūsu trešo brāļu tautu, tad šajā gadsimtā tie pazaudē vēlēšanos tālāk dzīvot. Vācieši tiem bija atņēmuši asinis un zemi, tagad viņi tiem atdeva arī savu tautību un vārdu. 17. gs. prūši atmet savu valodu un pāriet vāciešos. Vienīgi viņu vārds paliek pāri, un to sāk valkāt sveša tauta.

No četrām baltu tautām tāpat 18. gadsimtu sasniedz vairs tikai divas. Jātvingi un prūši neztur smago kristietības slogu un mirst kā tautas. Pavisam mazs vairs paliek varenās āriešu pirmtautas un aistu sentautes pēcteču pulciņš, kas vēl cīnās par āriskās dievestības pastāvēšanu.

11. ASTONPADSMITĀIS GADSIMTS

«Starp tūkstošiem grūti atrast pat divus, kas no kristīgās būšanas kaut ko sajēgtu.»

Hupels par latviešiem 1777. g.

Šis gadsimts sākas vēl nelaimīgāk nekā iepriekšējais. No 1700. līdz 1721. g. visu laiku turpinās postošais Ziemeļu karš. Zviedrijai, kuras rokās bija visas Baltijas jūras piekrastes, uzbruka kā sabiedrotās Krievija, Polija un Dānija, kas arī tikoja pēc mūsu jūras. It īpaši zvērigi plosījās pa mūsu zemi krievu karaspēks, par kura rikošanos hronisti stāsta visšausmīgākās lietas. Pats krievu armijas pavēlnieks Šeremetjevs toreiz ziņoja cāram Pēterim:

«Man Tev jāziņo, ka Visuvarenais Dievs un Vissvētā Dievmāte piepilda Tavu vēlēšanos: ienaidnieka zemē nav vairs ko postīt... no Pliskavas līdz Tērbatai... no Rīgas līdz Val-

* E. d. B(aumanis). Leiši. — R., 1902, 143. lpp.

kai viss ir izpostīts, visas pilis sagrautas. Nekas nav atlicies, izņemot Pērnavu un Rēveli un šur tur pa muižai pie jūras.»

Zviedru karaspēku 1709. g. smagi sakauj krievi pie Poltavas, un gadu vēlāk karavadonis Seremetjevs ieņem Vidzemi un Rīgu. Šai pašā laikā visā zemē izceļas mēris, kuram izbēg tikai viena piektā daļa iedzīvotāju. Viss gadsimtenis paiet tuvos un tālos karos un muižnieku cīņās par savām priekšrocībām. Gadsimtam uz galu ejot, ģenerālis Suvorovs ieņem Varšavu, un ar to Polijas valsts bija iznīcināta. Viņas zemes sadalīja starp Krieviju, Austriju un Vāciju. Tā visa tagadējā Latvija un Lietava tika pievienota Krievijai, bet senā prūšu zeme palika Vācijai.

— Eiropas garīgā dzīvē astoņpadsmitais gadsimts ieguvis apgaismības laika nosaukumu. Prāta gaisma un cilvēcības domas bija apņēmušas labāko ļaužu galvas. Vienīgi Latvijā un Lietuvā nekas negrozījās uz gaišo, labo pusi, gluži otrādi — zemnieku stāvoklis kļuva vēl tumšāks un grūtāks nekā līdz tam, un garīdznieku uzmanība kļuva vēl nepanesamāka.

Padodoties Krievijai 1710. g., Rīgas pilsēta un Vidzemes muižniecība lūdza atstāt arī turpmāk spēkā līdzšinējo baznīcas iekārtu līdz ar visām patronāta tiesībām. Šīs prasības tika izpildītas, un viņas ievēroja arī visi vēlākie Krievijas valdnieki. Salīdzinot ar iepriekšējo gadsimtu, reliģiskās lietās tātad nekas daudz būtībā nebija grozījies.

Virskonsistorija, kuras sēdeklis bija Rīgā, 18. gs. izdarīja trijas reizes vispārīgo baznīcas vizitāciju. Pirmā pārlūkošana notika 1739. g. un nākošās 1765.—1768. g. un 1774.—1775. g. Bez tam ik gadus notika arī vietējās pārlūkošanas. Tā kā karos un mēri draudzes bija palikušas bez mācītājiem, tad mācītāju muižās iesēdās savam uzdevumam nesagatavoti un neatbilstoši ļaudis. Piecdesmit gadu laikā virskonsistorijai simtām reižu bija jāsoda mācītāji par dažādiem pārkāpumiem, un trīsdesmit gadījumos tie tikuši atcelti no saviem amatiem, piem., par dzeršanu, piedauzīgu uzvešanos, netiklību, vardarbību, zemnieku apspiešanu utt. Šajās baznīcu vizitācijās, kurās, kā parasts, vaicāja arī par pagānības stāvokli, mācītāji visai atturīgi par to ziņo, jo viņiem tas nedarīja godu, ja draudzē vēl piekopa elka kalpību. Taču bija lietas, ko nevarēja noklusēt, un par šādām atrastām nebušanām mācītājiem tiek piekodināts stingrāk raudzīties, lai viņas neatkārtotos. Baznīcu priekšnieki par to bieži tiek atcelti no saviem amatiem un pērminderi pērti ar rīkstēm. Lai gūtu pilnīgāku ainu par baznīcas rīcību un pagānības stāvokli, paraudzīsimies pašas vizitācijas protokolos.*

* K. Bregžis. Baznīcu vizitāciju protokoli.

1713. g. Ērgemē. Daži taisa iežogojumus un pie tiem ziedo, it īpaši no pirmiem augļiem. Kad tie labību pļauj, viņi atnes tur pirmo (kūli) un trauku alus.

1726. g. Ikšķilē. Vai pagānība tiek vēl piekopta? — Diemžēl vēl daudz. Zemnieki tika nopietni aicināti, piedraudot ar smagiem sodiem, atmest veco māņu būšanu.

1729. g. Ropažos. Kā tie pārklaušinašanu izturējuši? — Visbiežāk ļoti vāji, jo no tiem, kas kādus katķisma vārdus zinājuši, tikai 4 vai 5 bijusi kāda jēga par viņu saturu.

1731. g. Piebalgā. Mācītāja kungs iebilst, ka zemnieki bijuši tik stūrgalvīgi (halsstarrig), ka pārklaušinašanā pusstundas laikā nav atbildējuši viņam neviena vārda.

1732. g. Kalsnavā. Vai uzmanīti un sodīti laiskie baznīcā nācēji? — Kalsnavas un Sausnējas novados esot tādi, kas nekādā veidā neesot pie tam piedabūjami. Tiek pavēlēts, ka tādus, kas nīcina dievvārdus un kas, neraugoties uz visiem aicinājumiem, paliek savā negantībā, jāsasien, jāatved uz skolu un tur tik ilgi jāpatur, kamēr tie nāk pie atzišanas. Un, kad viss tas nelīdz, tie beidzot jāsoda ar rikstēm citiem par biedināšanu.

1739. g. Valmierā un Valmiermuižā. Garāks izmeklēšanas apraksts. Vairāki zemnieki tiek apvainoti elka kalpībā un ziedošanā īpašās iežogotās vietās. Vainīgiem tiek piespriestas rikstes u. c. sodi, bet svētvietas pavēlēts izdeldēt.

1739. g. Ropažos. Tā kā šeit nav kauna staba, tad tiek ieteikts turpmāk tādu ierīkot ārpus baznīcas sētas.

1739. g. Limbažos. Tiek sodīts laītītājs Berens, kas pūtis sāli, sacīdams:

«Kauliņi, miesiņi,
Griežas vietā
Ar Dieva palīgu.»

1740. g. Dzērbenē. Mācītājs G. Baumgartens ziņo, ka saimnieks Viļumu Jānis ziedo pie kāda koka esošiem akmeņiem. Arī Milakšu saimniekam esot akmens, pie kura viņš nododoties pagānībai. Tiek pavēlēts kokus nocirst, akmeņus saspridzināt, zemi uzart un saimniekus sodīt.

1748. g. Tirzā. Tā kā šeit vairs nav kauna staba, tad tiek uzdots Tirzas pārvaldniekam, lai izvairītos no atbildības, pagatavot baznīcas stabu līdz ar tam piederīgo kakla dzelzi un to ierakt ārpus baznīcas sētas.

1767. g. Rūjienā. Šeit draudzē bijuši zemnieki, kas turējuši īpašus mājas elkus. To apstiprinājuši pērminderi. Tiek pavēlēts: pērminderiem, piedraudot ar pieciem pāriem rikšu pie kauna staba,

šos dievus uzmeklēt un iznīcināt, bet saimniekus pie kauna staba sodīt ar 10 pāriem rīkšu.

1773. g. Ergļos. Rīkojums: «Piedzīvojumi māca, ka tā sauktā zīlnieku krāpšana un mānīšanās un arī citi rupji netikumi, kurus baro mānticība, ar vajāšanām un stingriem sodiem nav apslāpējami. Ļaudis ar to tiek vēl vairāk uzkūdīti meklēt palīdzību pie šādiem māksliniekiem, un, tā kā tas notiek slepenībā, tad ne vien mānticība paliek neaiztikta, bet arī dažs varbūt derīgs līdzeklis paliek pasaulei nezināms. Tamdēļ jāuzmudina šie zīlnieki savas mākslas atklāti parādīt, apsolot tiem atlīdzību...»

1774. g. Apē. Baznīcas vizitācijas komisija nopratina 14 zīlniekus un soda tos: vīriešiem galvai nogriežot pusbārdas un sievietēm pusi matu. «Bet, tā kā viņi ar šo māžošanos apvainojuši Dievu un draudzi, viņiem tiek norādīts nākošā svētdienā šejienes baznīcā ar apcirptiem matiem un bārdām pa dievkalpojuma laiku ceļos stāvēt...»

Arī pārējo draudžu vizitāciju aprakstos lasām to pašu un vēl vairāk. Visur mācītāji sūdzas, ka ļaudis pātarus nemācās, baznīcā nenāk, izturas necienīgi pret baznīcu un mācītājiem, stūrgalvīgi turas pie saviem senču tikumiem.

Šie stūrgalvji (Halsstarrige) tur savās mājās svētvietas, piekopj seno nekristīgo kultu, tur veļu mielastus, rok miroņus ārpus baznīcas kapiem. Zintenieki joprojām zilē, bur, laita, dziedina, pūšļo un ziedo.

Vizitāri, kā dzirdējam, uz stingrāko pavēl sodīt stūrgalvīgos, atvest ar varu uz baznīcu, pērt rīkstēm, kārt pie kauna staba. Kur pie baznīcām stabu vēl nav vai kara laikā nopostīti, tie no jauna jāierīko un jāapgādā ar kakla dzelzīm. Svētvietas liek iznīcināt; akmeņi jāsasīt, koki jānocērt un zeme jāuzar pašiem vainīgiem. Veļu mielošana sodāma visbargākiem sodiem. Pie jau esošiem sodu veidiem gadsimteņa beigās nāk klāt vēl viens — vainīgiem nogriež pusi bārdas un pusi matu. Šā izķēmotiem tiem jāstāv baznīcas kauna vietā citiem par apsmieklu.

Bibliofils J. Misiņš kādā savā rakstā* atstāsta aculiecinieku ziņas par šiem baznīcu sodiem:

«Atklāti sodot, vainīgais tika soda vietā piesiets pie staba un tad pa pliku miesu, skatoties pēc nozieguma, ar rīkstēm vai spieķiem briesmīgi sists. Laicīgo tiesu soda vieta bijusi Tirzā tā sauktais «Rata kalns», starp muižu un dzirnavām, bet baznīcas sods izpildīts baznīcas tuvumā, visai draudzei par biedināšanu. Kauna stabs stāvējis uz to pusi, kur atrodas muižas kaļķu ceplis, un vēl ilgu laiku vēlāk gulējis pūdams Ievu gravā, aiz tagadējās Tirzas ap-

* J. Misiņš. Tirzas baznīca 1826.—1926.

tiekas. Kādu sodīšanu, varbūt pēdējo, redzējusi mana vecmāte. Sodīta meita Māriņa, kas piedzīvojusi ārlaulības bērnu, un arī viņas mīļākais Kairis. Māriņa, līdz nāvei sasista, asinīm pārplūdusi, rāpojusi pie staba pa zemi un ar pirkstu uz savu mīļāko rādīdama, teikusi: «Uz tevi, Krustiņ, tie grēki!» — Jā, zviedru likumi bija ar asinīm rakstīti!» — tā savu stāstījumu beidz Misiņa tēvs.

Arī J. Straumīts apraksta kāda Kalniņa mocīšanu pie šāda kalna staba:

«No Rīgas bija atvests bende; viņam mugurā sarkans krekls, viņš ir liels un plecīgs vīrietis ar zvēra ģīmi. Latvieši viņa priekšā noņem cepures, sievietes viņam skūpstīja rokas. Paegļa nūjas arī bija atvestas no Rīgas. Kad spriedums bija nolasīts, tad notiesāto izģērba; tikai biksās viņu pieveda pie staba, abās rokās uzmauca cilpas un pievilka... Kas tālāk bija, es neaprakstīšu, mēs visi raudājām un nevarējām skatīties, bet kungi bija klāt, skatījās.»*

Daudz sīkākas ziņas nekā vizitāciju protokolā par kristietības stāvokli 18. gs. un ļaužu attiecībām pret luterisko baznīcu sniedz māju apmeklēšanas grāmatas. A. Vītols publicējis mācītāja G. Mītele piezīmes par Cesvaines draudzi, no kurām šeit pievedam dažus izrakstus.**

1762. g. Kaļķa Sklaubās Ancis nenāk ne reizi baznīcā un neļauj to darīt savējiem un saimei. Viņa sieva gribējusi sākumā turēt mājā rīta lūgšanas, bet Ancis teicies grāmatu iemest krāsni.

Kalna Kūrānu saimnieks Pēteris maz ko zina un vēl tiši nepareizi atbild uz visvienkāršākiem jautājumiem.

1765. g. Kaļvu saimnieks Anšs ne tikvien atziņā pilnīgi akls, bet liekas arī viltīgs un kristīgai ticībai naidīgs.

1766. g. Biemelšu 1. saimnieks un saimniece ir garīgi akli. Jāpastrīpo viņu vienaldzība un bezrūpība; šīs divi īpašības ir vai visu zemnieku (latviešu) dabā.

Komsaros nav robežu šausmīgai tumsai, nezināšanai un drošībai. Var tik noskumt par to, ka šie ļaudis palikuši pie savas pagāniskās tumsas, lai gan 16 gadus Dieva vārds tiem skaidri sludināts (no Lenca laikiem).

Rīteņu 2. saimnieks Pēteris negrib pats nekā par Dieva vārdu dzirdēt un nepieradina pie tā arī savas saimes.

Kujpāpenu saimnieka tēvs Andrievs no savas jaunības ir bijis sātana vergs un izdaudzīnāts burvis. Viņš nezina pat pirmo vārdu no «Mūsu Tēvs».

* J. Straumīts. Pareizticīgā latvieša piezīmes, 49. lpp.

** A. Vītols. Mācītāja G. F. Mūtele piezīmes par Cesvaines draudzi 1762.—1804.

1767. g. Kalna Diļaku saimē nav neviena, kam būtu puslīdz pietiekoša Dieva un Pestītāja atziņa.

Kristeniekos piedzīvotāja Ģeda uz mācītāja jautājumu: «Vai mēs tos desmit Dieva baušļus esam turējuši vai pārkāpuši?» — smiejamās atbildējusi: «Mēs esam turējuši.» Pušelnieks Pēteris zinājis tik pusi no «Tēva reizes».

1770. g. Skrulēs piedzīvotājs Birnis — Dieva nicinātājs: ne reizi mūžā nav bijis pie dievgalda.

1774. g. Ežkalnu saimnieka mātei Annai baznīcas vizitācija pierādījusi sāls pūšanu. Vārdi, ko tā, sāli pūšot, teikusi, skanējuši pēc viņas pašas stāstījuma tā:

«Saulīt, māmiņ',
Sikās zvaigznītes,
Dieviņ, tētīt,
Laimes māmiņ',
Nāc tu palīgā, Jēzus Kristus.»

Par šiem māņiem Annai nogriezti no pusgalvas mati un nākošu svētdienu tai bijis ceļos, kailu galvu jāizcieš baznīcas sods.

1776. g. Pēter-Priekuļu 1. saimnieks Juris burvības nolūkos ieracis zemē divi olas, četras gaiļu kājas un kādu gabalu maizes. To noskatījusies gane un ar visu to ierakto mantu ieradusies pie mācītāja.

1781. g. Dālderu 2. saimnieks un saimniece — tīri pagāni; 3. saimnieka pamāte un patēvs atziņā tīri pagāni.

1793. g. Ukšķu piedzīvotājs Jānis, savu slimo kāju ārstējot, ir meklējis palīdzību pie daždažādiem burvjiem un sāls pūtējiem un pūšlotājiem. Viņš ir lepns un spītīgs. Utt.

Palaiķam paceļas kāda balss, kas nav mierā ar baznīcas rīcību attiecībā uz zemniekiem. Pēc 1739. g. baznīcas vizitācijas kāds vietējais muižnieks Kampenhauzens par patreizējo stāvokli žēlodamies rakstīja:

«Pātāga, rikstes un cietums... nerada kristīgus cilvēkus — to liecina visi laikmeti, — ja neviens nemēģina iemantot ļaužu sirdis un dēstīt tanis istu Jēzus Kristus atziņu. Tas ir, zināms, mācītāju pienākums — griezt ļaužu apziņu uz labo pusi. Bet kad apdomā, ka mācītāju mums nekad nav trūcis un mēs neko labu no viņiem vēl neesam sagaidījuši, ka daudzi no viņiem viegli un pavirši izpilda savu pienākumu, kā amatnieki savus roku darbus, apmierinās tik ar sprediķošanu un priekšā rakstītām katehizēšanām un arī to pašu vēl izdara diezgan neuzticīgi, — tad jāatzīst, ka vēl daudz vairāk ir darāms.»

Par ticības un neticības lietām Kurzemē 18. gs. mēs gūstam ziņas no Jāņa* Kanolda, Breslavas medicīnas doktora, kuram pie-sūtītas dažādas ziņas par latviešu ticējumiem Kurzemē.** Viņš tos laiž klajā 1728. un 1729. gadā, un tajos lasāms, ka pret seno pa-gānību cīnās ne vien ar baznīcas sodiem, bet arī ar galvas ciršanu un sārziem. Savos slēdzienos Kanolds, starp citu, saka, ka Kurze-mes zemniekos esot vāji kristīgie, kam vislabāk varot ticēt, ja tie zvērot, lai viņu māja ar zāli apaugot. Gandrīz visās mājās esot veci ļaudis, kas «Tēvreizi» neprotot, bet ap Daugavpili pat bērnus nekristījot. Kurzemes zemnieki pieturoties stingri pie pagānu para-šām. Tālāk viņš atstāsta dažādas parašas un gadījumus, pieminē-dams arī tautas dziesmu dziedāšanu.

Tādu pat spriedumu kā Kanolds par vidzemniekiem nodod A. Hupels, rakstīdams 1777. g.: «Veci un jauni ātri iemācās ticī-bas gabalus, bet es nesaprotu, kā tas nāk, ka starp tūkstošiem grū-ti atrast pat divus, kas no kristīgās būšanas kaut ko sajēgtu.»*** Kāds cits tā laika mācītājs, pazīstamais Juris**** Eizens, raksta par latviešiem: «Viņiem var sprediķot, ko vien grib, viņi paliek sa-vā apziņā bez kāda iespaida.»*****

Lai kaut cik ietekmētu stūrgalvīgo latvieti, mācītāji citīgi apgā-dājās ar rokasgrāmatām. Manceļa sprediķu grāmata gandrīz visu gadsimteni vēl ir mācītāju neatsverams palīgs sprediķošanā, un 1769. gadā tā iznāk jau piektā izdevumā. Lietošanai mājā ķeste-riem, pērminderiem un Dieva vārda mīļotājiem 1705. g. parādās Dundagas mācītāja Jēkaba Frīdriha Bankava «Pie Dvēseles Uztaī-sīšanas derīgi Sprediģi». Grāmatas priekšvārdā autors saka uz latviešiem: «Tu zini, kas tu bijis esi, viens pagāns, tu zini, kas tu tagad esi, viens kristīts cilvēks. Tāpēc dzīvo, kā kristītam cilvēkam klājas, un atstāj to vecu raugu tās elku dievības.» Bet vecais «el-ka dievības raugs» bija tik stiprs, ka Bankava sprediķu grāmatas pieci astoņpadsmitā un otri pieci deviņpadsmitā gadsimtā izdotie izdevumi nespēja to izdeldēt.

Bankavs savas grāmatas ievadā vēl sarunā visādas nevalodas gan par latviešu izcelšanos, gan arī par mūsu seno dievestību. Ar to viņš jo citīgi turpina nekad nepārtraukto latviešu dievticības graušānu, ceļot tai nepelnītu neslavu. Viņam šai ziņā palīdz Ve-cais Stenders un Lange ar savām vārdnīcām.

Simts gadus lietoto Manceļa sprediķu grāmatu grib aizvietot

* Johana. — Red.

** Retās Kanolda grāmatas saturu atstāstījis prof. K. Straubergs «Brīvās Zemes» literāriskā pielikumā 1935. g.

*** A. Hupel. Topographische Nachrichten, Bd. II, 1777. g.

**** Georgs. — Red.

***** Samml. Russ. Gesch., IX, 502. lpp.

1764. g. iznākusi prāvesta Lenca «Sprediķu-Grāmata», kuras ievadā viņš saka, ka Manceļa grāmata vairs nederot ne valodas, ne pareizrakstības, ne arī pamatīguma ziņā «latviešu spirdzināšanai». Taču nekādu citu vainu viņš šai vecai grāmatai neatrod un pats savus sprediķus raksta ne mazāk rupji kā Mancelis. Viņš nekrietni lamā latviešus un runā prastības: «... Citi ir jēlas pasaules cūkas un tāpēc uz baznīcu neiet, ka tie nebedā ne par Dievu, nedz par viņa vārdiem, nedz par debesī, nedz par elli.» Šāds Manceļa-Lenca runāšanas veids raksturīgs arī visiem citiem tā laika mācītājiem. J. Misiņš savās atmiņās par Tirzas draudzi raksta: «Mana tēva māte, kura bija dzimusi 1794. gadā, pastāstīja dažus teikumus no tā laika mācītāja sprediķa, ko bija no savas mātes dzirdējusi. Runādams par draudzes locekļu vienaldzību pret viņu mācībām, mācītājs teicis līdzībā: «Kā kaza, stāvēdama uz liela akmeņa, birdina savas spiras, tā birst mani vārdi pār jūsu galvām, bet, tāpat kā spiras nevar iesist robus akmenī, tā mani vārdi nespēj kustināt jūsu cietās sirdis.»*

Lai latvieši varētu sekmīgāk uzņemt baznīcas mācības, iemācīties baušļus un dziesmas, tos vajadzēja iemācīt lasīt. «Kad tie bērni lielāki tiek, tad būs jums tos skolā sūtīt, ka tie paši Dieva vārdus lasīt mācās,» — tā pamāca vecākus jau minētais Lencs. Beidzot, sakarā ar 1765. gada landtāga lēmumu, ģenerālgubernators Brauns pavēl nodibināt latviešiem trejādas skolas: draudzes, muižu un māju. Pavēlē bija arī pateikts, ka skolas jāapgādā ar visu vajadzīgo un jārūpējas, lai viņās būtu skolotāji. Bet divdesmit gadus vēlāk, 1785. g., ģenerālgubernators Brauns atzīst, ka muižnieki nav valdības rīkojumu par skolām pildījuši jeb «atstājuši gandrīz pilnīgi novārtā un par nabaga zemnieku bērniem ne baznīcas priekšnieki, ne muižu īpašnieki nav pienācīgi rūpējušies». Tas, kas interesēja mācītājus, nebija nepieciešams muižniekiem, un līdz pat zemnieku brīvlaišanai skolu jautājums vairs netika landtāgos ciļāts.

Neraugoties uz visām grūtībām, var teikt, ka 18. gs. mācītājiem izdodas latviešus daudz maz iemācīt lasīt, vismaz tik daudz, cik tas bija baznīcai nepieciešams. Rakstīt prasana vēl neietilpa lauku skolu programmās. Bet arī šī lasīšana paliek tikai par prasmī, kas latvieti neved tuvāk baznīcas mācībām, kā par to žēlojas Lencs savā sprediķu grāmatā: «Nemiet to labi vērā jūs, grāmatnieki, mūsu starpā. Citi no jums jeb Svētā grāmatā, jeb rokas-dziesmas-grāmatā gan lasa, tie ir baznīcā Dieva vārdus gan dzird, bet tomēr tumši un akli paliek, nemācīdamies to Kungu Jēzu atzīt. Ja tie daudz dara, tad tie maģķenīt no Viņa ar galvu mācās, bet sirdī

* J. Misiņš-Dosts. Tirzas baznīcas un draudzes pagātnē.

žēlastības nevoid, gaišuma nevoid, dzīvības nevoid.» Var teikt, ka skola mācītāju rokās ir jauns spēcīgs līdzeklis kristīgās ticības iesakņošanai un senās dievestības iznīdēšanai. Tikai pateicoties šādu skolu izplatīšanas neveiksmēm, vēl latviešu sirdis un galvā varēja turēties senie reliģiskie ieskatī un atziņas. A. Svābe savā Latvijas vēsturē pareizi raksta: «Vēl 18. gs. sākumā vairākās draudzēs no 1000 draudzes locekļiem prata lasīt tikai pieci seši. Pat pagasta amata vīrus vajadzēja zvērināt pēc pagānu parašas, jo tie nekad savā mūžā nebija bijuši pie dievgalda. Tauta vēl dzīvoja ar sava paša gara mantām: dainām, teikām, pasakām un miklām. Bez tam Ziemeļu karš iznīcināja visus zviedru pasākumus skolu lietās.»

Visu 18. gs. mācītāji pūlas latviešus padarīt par grāmatniekiem. Bet tauta neieredzēja skolu tāpat kā baznīcu un muižu. Visur viņu sagaidīja tā pati bardzība un sodi. Skolas kungs bija tāds pats kungs kā baznīcas kungs un muižas kungs. Skolā, baznīcā un muižā gāja tikai spiesti un dzīti, jo tās nebija latviešu pašu iestatītas.

Milzīgo latviešu pretestību redzot, vāciešu starpā radās ļaudis, kas iesāka ar citādiem līdzekļiem lauzt latviešu stūrgalvību un cietību. Tie stājas sakaros ar grāfa Cincendorfa ārzemēs dibinātām brāļu draudzēm, dibina Valmierā skolu, kur sagatavot latviešu skolotājus, kas «sludinātu Jēzu Kristu ar siltu sirdi»: 1739. g. Valmierā sākas pirmās hernhūtiešu sapulces latviešiem, kur sirds runāja uz sirdi. Ar šo brīdi sākās vēl latviešos nepiedzīvota jūtība, ko daži nosauca par «atmodu». Pirmo reizi latvieši pamanīja kristietībā viņas reliģisko dzirksti, un tikai tagad varam runāt par pirmiem īsti kristīgiem latviešiem. Šādu kristīgu latviešu 1743. g., kad ķeizariene Elizabete uz kādu laiku aptur brāļu draudžu darbību, ir jau 2700. Iesā laika sprīdī hernhūtisms nodarīja latviešu dievestībai vairāk posta nekā visa iepriekšējo gadsimtu apkarošana. Ja agrāk cieta tikai latviešu miesa, manta un gods, tad tagad tika aizskarta sirds, aizsniegta reliģiskā vieta latvieša dvēselē. Par laimi, šai kustībai bija tikai vietējs raksturs — tā paguva izplatīties vienīgi Vidzemē un arī tur nepastāvēja ilgi. Muižnieki un baznīckungi gādāja par to, lai šī viņiem nepatīkamā zemnieku aizraušānās atkal izbeigtos.

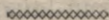
Hernhūtisms latviešos bija mēģinājums tikt garīgā ziņā vaļā no vācu virskundzības. Gluži kā kādreiz Romas vergos izcēlās kristīgā ticība, tā šoreiz latviešu vergus aizrāva hernhūtisms. Psihologiskie motīvi abos gadījumos bija vieni un tie paši.

Ar hernhūtismu kā Kristus naglu savā plaukstā mūsu senā dievestība piedzīvo 19. gadsimtu, visbīstamāko laikmetu savā pastāvēšanā. Latviskiem darbiem nederīga paliek latviešu tautas labā roka, bet kreisā nezina, ko viņa dara.

Arī Lietuvā kristietība iesakņojas gausi. Gadsimta pirmā pusē,

1737. g., bīskaps J. M. Karps piekodina kādā vēstījumā, ka viņa draudzes priesteriem rūpīgi jāraugās uz to, lai draudzes locekļi savus mirušos apraktu svētītā zemē un atmetu dvēselei kaitīgos darbus. Vēl citi sūdzas par veļu mielošanu. Bet gadsimta beigās stāvoklis nav daudz citādāks kā iesākumā. To redzam no kāda vēstījuma, ko bīskaps Korvins Kozakovskis izlaiž 1800. gada 1. janvārī. Viņa draudzes locekļi atrodies tumsībā un nezināšanā. Starp viņiem esot ļaudis, kas ne reizes neesot dzirdējuši svētās ticības pirmos pamatus.

Taču, salīdzinot leišu un latviešu izturēšanos pret kristietību, šai gadsimtā redzama liela starpība. Ja Lietuvā vēl pastāv pagānības atliekas, tad nevis tamdēļ, ka leitis neieredzētu baznīcu vai mācītājus kā latvietis, bet gan savas vai baznīcas nolaidības dēļ. Visumā leiši šai laikā sāk pieķerties kristietībai ar dedzību, kas nākošā gadsimtā jau līdzinās fanātismam.

12. DEVIŅPADSMITĀIS GADSIMTS

«Muižnieki novārdzināja latvieša miesu, garīdznieki novārdzināja viņa dvēseli.»

Indriķis Straumīte, 1840. g.

Zviedru laikos izdotie baznīcas likumi paliek Latvijā spēkā līdz 1832. g., kad iznāca jauns baznīcīkums, kopīgs visiem Krievijas luterāņiem. Līdz tam laikam vēl turpinājās 17. un 18. gs. piekoptā baznīcas izturēšanās pret latviešiem, kaut gan varbūt mazāk skarbā veidā. Vēl 1802. g. baznīcas pārlūkošanā Olainē tiek jautāts: vai pie baznīcas ir stabs ar kakla dzelzi? Uz to ticis atbildēts: stabs gan esot, bet bez dzelzs.

Kungu baznīcas nepārvaramais tālums latvieša sirdij nāca par labu brāļu draudžu kustībai, kas jau pagājušā gadsimtā bija iesākusies. Šī kustība rādīja, ka simtiem gadu ilgā latviešu pretošanās kristietībai, vairīšanās no kristīgo iestādījumiem nav vis cēlusies no kādas latvieša dabā iedzīmtas reliģiskas kūtības vai nepatīkamības. Hernhūtisms rādīja, kā reliģiski pacilāts latvietis laužas uz saiešanām, dzied dziesmas, organizē draudzes, ceļ svētnamus. Un visa šī rosme cēlās tikai tamdēļ, ka tā vairs nebija

kungu baznīca, bet pašu latviešu lieta. To pašu šai gadsimtā parādīja arī leiši, kas bija tapuši par dedzīgiem katoļiem, ka senā pagānība tur mirst uz visiem laikiem.

1832. g. iznākušie baznīcas likumi nodeva visus atklātos dievkalpojumu konsistorijas pārziņā, un luterāņu mācītājiem radās atkal iespēja šā vai tā dabūt saiešanas namus savā zināšanā. Beidzot vāciskai luterāņu baznīcai izdodas panākt, ka 1860. g. atceļ brāļu draudžu ipatno iekārta, un no šī brīža hernhūtisms panīkst un vairs nekad neatkopjas.

Par latviešu hernhūtiešiem droši var teikt, ka viņos nekas vairs nebija pāri palicis no senās dievestības ieskatiem un ierašām. Brāļu draudzes bija pirmās īsti kristīgās draudzes latviešos, un viņu locekļi, kā īsti kristieši, noraidoši izturējās pat pret dainām, kas visu laiku bija palikušas tuvas latvieša dziesmotai sirdij pat visgrūtākā verdzībā. Dainas tika saukātas par blēņu dziesmām un katra laicīga dziedāšana uzlūkota par kristīgam cilvēkam nepiemērotu izturēšanos. Labi, ka hernhūtisms neguva plašākas sekmes un norobežojās tikai ar Vidzemi, citādi mūsu reliģiski vērtīgās dainas būtu gluži izzudušas, kā tas nomanāms Vidzemē tais apvidos, kur ilgāku laiku pakavējušās brāļu draudzes.

Ar 1818. un 1819. g. iesākās jauns laikmets latviešu garīgos centienos. Šie gadi ir latviešu brīvlaišanas gadi. Dzīves apstākļi ar šo brīvlaišanu latvietim tapa vēl grūtāki, bet viņš bija kļuvis brīvs cilvēks, tāds pats kā viņa vācu kungi. Viņš varēja iegūt mantu un zemi, varēja pārvietoties, viņu nedrīkstēja vairs pārdot un pērt kā līdz šim. Gadu simtos sakrājies pazemojums un apslāpētās brīvības ilgas nu varēja piepildīties, un latvietis tās piepilda gluži negaidītā virzienā — viņš tiecas kļūt līdzīgs saviem kungiem vāciešiem. Viņš atmet savus tautiskos apģērbus un atdarina vācu modes, atmet savas senču ierašas un ieskatus, pie kuriem tik ilgi bija turējies, atmet savu valodu un sāk lauzīties vācu mēlē. Visu ipatno, kas līdz šim nebrīvo latvieti šķīra no brīvā kunga, to latvietis aizsviež, lai vismaz no ārienes būtu tāds kā citi brīvie ļaudis.

So latviešu tieksmi labi saprata un izmantoja mācītāji. Jau 1817. g., īsi pirms brīvlaišanas, mācītājs Vatsons Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā cilā plānu, kādā veidā ievadīt latviešu politiskās un kulturālās intereses vēlamā virzienā. To, pēc viņa domām, vislabāk varētu panākt ar īpašu laikrakstu, kas sauktos, piem., «Mēnešu Avīze jeb Padomdevējs pie tās jaunās brīvestības būšanas». «Ņemot vērā latviešu saspilētās gaidas šajā lielajā notikumā, ir no vislielākā svara viņu ieskatus pārlabot un noskaņot tos pienācīgā virzienā» — tā toreiz sacījis Vatsons. Mācītājs Zontāgs piekritis latviešu laikraksta dibināšanai un turklāt ieteicis dibināt vēl īpašu latviešu biedrību, ko vēlāk arī nodibināja un no-

sauca par «Latviešu draugu biedrību». Kā redzams, vācu mācītāji meklēja jaunus līdzekļus, kā iespaidot latvieša garīgo pasauli vietējai kristietībai vēlamā virzienā. To darbu, ko sāka ar ieročiem, ko turpināja ar rīkstēm, to tagad vajadzēja pabeigt ar iespiestu vārdu. Jaunie likumi noteica, ka zemniekiem ik uz 1000 dvēselēm jāceļ viena skola. Tātad lasīt pratēju netrūks un vajadzēja tikai pastiegties šīs skolas un lasīt prašanu izmantot baznīcai vēlamā virzienā.

L. Adamovičs savā «Dzimtenes baznīcas vēsturē» raksta: «19. gs. trīsdesmitos gados sāka rosīgāk attīstīties arī skolu tīkls, kas līdz tam atradās ļoti bēdīgā stāvoklī. Pagastskolas un draudzes skolas paturēja joprojām noteikti konfesionālu luterisku raksturu. ... Līdzīgi noteikumi bija spēkā arī Vidzemē. Arī pārkrievošanas laikā pēc 1885. g. skolas nezaudēja savu konfesionālo raksturu. Mācītāji bija skolotāju tuvākie un tiešie priekšnieki un skolu lietas tika izlemtas ne vien muižnieku landtāgos, bet arī mācītāju sinodēs. Skolotāju sagatavošanu mācītāji turēja sākumā pilnīgi savās rokās un atraidīja prasības dibināt seminārus. 1839. g. atvēra Valkas draudzes skolotāju semināru Valmierā un 1840. g. nodibināja skolotāju semināru Irlavā, bet galvenais iespaids uz skolotāju sagatavošanu palika joprojām mācītāju rokās.»

Kad 1834. g. sinodē mācītāji bija nākuši pie slēdziena, ka jādibina skolotāju seminārs, mācītājam Valteram tiek uzdots izmeklēt vīru, kas derētu par semināra direktoru un ko varētu sūtīt uz ārzemēm sagatavoties savam amatam. Mācītājs Valters izrauga Cimzi. Sis apdāvinātais vīrs tad nu arī darīja to, ko no viņa gaidīja, un 1839. g. sāka savu darbu. Viņš izaudzināja simtiem skolotāju, kas izklīda pa visām mūsu dzimtenes malām un veidoja latviešu bērnu dvēseles, iepotēdami viņās tos uzskatus, ko Cimze bija viņos ieaudzinājis. Kādā runā, ko Cimze tur sakarā ar savu 25 g. darbības atceri, viņš pats aprāda, ka bruņniecība gluži dibināti saukusi semināru par ķesteru skolu, jo ieskatījusi, ka viņa uzdevums esot sagatavot ērgelniekus, ķesterus, turoties pie ieskata, ka skola ir baznīcas kalpone un skolotājs baznīcas kalps. Viņš tālāk aprāda, ar kādām grūtībām nācies šos baznīcas kalpus sagatavot, jo bruņniecība neesot tam ilgi devusi ērģeles. Savā plānā, kuru tas bija izstrādājis Vidzemes latviešu semināram, viņš raksta, ka nav jāizglīto «gudri, apķērīgi, bet dievbijīgi, saprātīgi kristīgie skolotāji, kuru augstākais uzdevums ir un paliek darboties priekš Dieva valstības virs zemes». To Cimze arī dara un izdara. Ja iepriekšējā gadsimtā skolotājs bija tikai amatnieks, kas sagatavoja grāmatniekus, t. i., lasīt pratējus, tad tagad viņš tapa par algādzi kristīgās baznīcas nolūkiem.

Blakus un roku rokā ar mācītājiem un skolotājiem darbojās jaunais «māņu ticības» izdeldēšanas līdzeklis, proti, avīzes. 1817. gada ierosinājums par latviešu laikraksta dibināšanu piepildījās 1822. g., kad Vatsons sāk izdot «Latviešu Avīzes». Sī avīze aicina, «lai paši māņu ticībai un nelietībām atsakām», «jo tas ir un paliek taisnība, ka dievamžēl vēl daža muļķība un māņu ticība latviešu starpā gadās un maz skolu un maz īstas zināšanas un mācīšanās ir» (1822. g., nr. 38). Kāds Zvārdes vagars raksta tai pašā gadā: «Bet mans prāts uz to nesās, ka mēs, latvieši, iekš visādas labas zināšanas, iekš labas lauku uzkopšanas un iekš skolu apgādāšanas Vāczemes zemniekiem varam līdzīgiem tapt, ja tikai gribam.» Esot jāatmetot tikai māņticība un veltīga ķildošānās.

«Latviešu Avīzēm» desmit gadus vēlāk piebiedrojas vēl cits garīga virziena laikraksts: «Tas Latviešu Laužu Draugs». No šo avīžu slejām mēs šodien redzam, kāda «māņu ticība» vēl pastāvējusi latviešos 19. gs. pirmajā pusē un kā tā tikusi apkarota. Daudz interesantu ziņu gūstam no mācītāju sašutušiem rakstiem par budoļos iešanu, bluku vilkšanu, svētku svinēšanu u. c. svinīgām ierāšām. Vēl vairāk, protams, tur rakstīts par latviešu «pagānu dieviem», pie kam atkārtotas maldīgas iepriekšējo gadsimtu «mitologu» domas, aizņemoties daudz no Stendera un Langes vārdnīcām.

Citos avotos esošās ziņas rāda, ka gadsimta sākumā senā dievestība vēl ir kopīga sirds veldze lieliem ļaužu vairumiem. Pievedsim tikai dažus raksturīgākos piemērus. Tā, mācītājs Šillings raksta jaunnodibinātās Latviešu draugu biedrības «Magazīnā» 1834. g. par latviešiem: «Viņi kristīgu mācību nepieņem tāpēc, ka tā viņus aprāj par viņu neticību. Svēti Dieva baušļi viņu prātam nepatīk, jo pats pirmais tiem piekrodina: tev nebūs citus svešus dievus turēt priekš manim. Bet šie tiem dieviem un elkiem negrib atsacīt, kuriem no bērnu kājām iesākuši ticēt, no kuriem svētību un palīgu mācījušies gaidīt, kā arīdzan tēvi un tēvu tēvi uz tiem ir paļāvušies. Kristus svētais ēvangelijums viņiem ir par gēķību un piedauzīšanu... Tie paši savus grēkus neatzīst un nesaprot, par ko tiem pestītāja un atgriešanās no grēkiem vajagot.» Tirzas baznīcas hronikā tas pats mācītājs Šillings apraksta notikumu, kas rāda, ka senās svētvietas vēl nebija aizmirstas un gluži iznīcinātas: «24. jūnijā 1827. g. man bija izdevība kā aculieciniekam noskatīties tais māņu ticības nelietībās, kādas Jāņu-nakti un Jāņu-dienā no šejieniēšiem un svešiem tapa izdarītas pie avotiņa leļpus vecās baznīcas. Māņu-ticība, kas viņa ūdenim piešķir dziedinošu spēku un pašu avotiņu par svētu uzskata, tāpēc ka viņš iztektot no kapsētas un baznīcas apakšas, ir no vecu veciem laikiem pārgājusi uz vēlākām paaudzēm un ir avotiņam piešķirusi tādu svētuma slavu, ka pat no attālākiem Vidzemes novadiem un kai-

miņu guberņām ik gadus Jāņu-nakti pa daudz simtiem šurp steigdas no viņa dziedināšanu smelt cilvēkiem un lopiem. Pie tam tapa izdarītas tās neglītākās rikošanās: slimnieki tika nogērbti un, izdarot dažādas burvības ceremonijas, ar ūdeni aplieti; izkaltušie lopiņi un vājie zirgi tapa no burvjiem, kuri no svešiem apvidiem arī tie ieradās, ap avotiņu vesti un ar ūdeni, ko no viņa smēla, aplieti. Liela daļa no apmeklētajiem ņēma butelēs un mucīņās ūdeni sev līdzī uz mājām un aiziedami ziedoja avotiņam kādu dāvanu, naudu vai citu kādu nieciņu, ko atkal ubagi, vairāk rindās ap avotiņu sēdēdami, iz viņa izzvejoja.»

Lai šai nebūšanai darītu galu, mācītājs Sillings nākošā gadā lūdzis baznīcas priekšnieku, lai tas gādātu, ka turpmāk tā vairs nenotiktu. Patiesi, no 23. jūnija vakara līdz nākošās dienas naktij pie avotiņa stāvējuši muižas nolikti sargi, kas ļaudis gainājuši projām. Mācītājs pa to laiku ar sprediķi centies pārliecināt draudzi un klātesošos svešiniekus, ka visa avotiņa slava esot tikai tenkas un mānticība. 1890. g. «Tai Latviešu Ļaužu Draugā» rakstīts, ka Sillinga vietnieks Bībeles svētkos esot teicis: «... un Dievam žēl, miļā Tirzas draudze, tavs aizgājušais gans ir darbojies pret šo elka dievu kalpošanu, bet velti ir runājis un pūļejies...»

Par otru tamlīdzīgu gadījumu lasām ķeizarišķās baznīcu pārlūkošanas komisijas protokolā 1814. g. 26. oktobri, kas rakstīts, Raudas draudzi pārlūkojot: «Jautājums 27. Vai šai draudzē vēl ir pareģi, burvji, ziedojumu vietas un citas pagānisma atliekas? Vietējais mācītājs Langevics liecināja, ka kādreizējā tā sauktajā Austrīņas kapelā katru gadu Jurgā (Ušiņa) un Miķeļa (Veļu) dienā salasās apkaimes ļaudis, kas uz kopā saliktiem akmeņiem, pārklātiem ar segu, noliek dažādu pārtiku un naudu, kuru uzlasa nabagi. Arī šai pavasarī, kā stāsta, kāda apsēsta meita no Mārcienas Klubu mājām, vārdā Trīne, ar savām skaitīšanām (Deklamationen) un bridinājumiem, zilās drānās ģēbusies,* sacēlusi lielu traci. Dr. Briknera kungs no Cēsīm gan nosaucis viņu par vājprātīgu ar epilepsijas lēkmēm. Tagad viņa esot no savas slimības atkal izveseļojusies un izturoties mierīgi. Tiek piekodināts baznīcu priekšniekiem norādīt, ka viņiem minētās dienās jāierodas ziedojumu vietās un jābūt atbildīgiem, lai tādi mānticīgi darbi vairs nenotiktu, piedraudot ar sodu. Uz piebildumu, ka tagad tā esot tikai labdarība, ko tur darot, augstākais, ar nolūku, lai dāvanu saņēmēji lūgtu par devējiem, vizitācijas komisija atgādināja: lai ar to netiktu mānticība pabalstīta, tam jānotiek citā laikā un citā vietā.

Rīkojums: ja turpmāk vēl atrastos pareģi, burvji, tad baznīcas

* Zilās drānās latvieši tērpušies par godu Zemes Mātei Mārai. Par šo pašu liecina arī dainas.

priekšnieku kungiem kopā ar mācītāju jāizmeklē, vai šādas personas strādā ar zālēm un dabīgi iedarbīgiem līdzekļiem vai nodarbojas ar tīru māžošanu, krāpniecību vai mānticību. Kad tas atasts, jāziņo baznīcas priekšnieka kungam, citādi tūliņ, sevišķi no mācītāja puses, jāiedarbojas, lai aizkavētu krāpšanas un izlabotu mānticīgos jēdzienus. Gadījumā, ja kaut kur vēl piekoptu pagāniskās ierašas un mānticīgus ziedojumus, garīdzniekiem ir koki jānocērt un jāsadedzina, akmeņi jāsadauza un jāizmētā, bet pēc tam jāliek zemi uzart; arī nelietojamās baznīcas un kapličas jānovāc un pēc iespējas jāraugās, lai šīs vietas netiktu izlietotas mānticībai. Ja vēl kaut kur būtu palicis pagāniskais ieradums mājokļos gatavot mielastus aizgājušām dvēselēm, tad mācītājam tas jāiznīcina un jānodod aizmirstībai, galvenokārt pamācot, it sevišķi jaunatni. Sodus par upurēšanu un citām pagāniskām ierašām jāuzliek pēc apstākļu izmeklēšanas. Cienīgāk un drošāk nekā ar aizliegumiem un sodiem ir iznīcināt šīs nebūšanas ar attiecīgiem izskaidrojumiem.»

Par savām māju svētvietām savā Ērgemes draudzē raksta mācītājs P. Karlbloms «Inlandā» 1836. g.*, diez kāpēc tās saukdams par «mājas kungiem»:

«1836. g. 13. maijā es uzņēmu pirmo lielāko krusta karu pret mājas kungiem (mājas dieviem), kas vēl šeit stāv lielā godā un kuriem divreiz gadā — Jurgos un Miķelos¹⁸ — mājas saimnieks nakts laikā upurus nes. Šos «mājas kungus» tur par ļauniem gariem, kuriem ziedojot grib pielabināties.¹⁹ 14 mājas esu apskatīju. Vienā nebija saimnieka mājās, saimniece aizbēga uz mežu un bērni arī noslēpās pieliekamā telpā. Kāda veca sieviņa vaimanādama un nopūzdamās mani veda uz «mājas kunga» mitekli — dārzā pie sētas, ar ecēšām aizklātu. Svaigas asinis, vistu spalvas un kauli, vecas un jaunas naudas, sarkani dzīpari mēmi liecināja, ka uz mājas dieva altāra Jurgu naktī bija ziedots un gailis kauts.²⁰ Otrā mājā saimnieks bija cīets kā akmens, liedzās un negribēja upuru vietas rādīt, kas arī atradās dārzā un kur 23. aprīļa naktī arī bija ziedots. Elks še nemita koka namā, bet zem akmeņiem.²¹ Kad pēdējos nocēla, no zemes izeļās nelaba smaka no sapuvušām olām un gaļas gabaliem, kas tur pamazām bija uzkrājušies. Arī še bija sarkanās vilnas dzija, vara nauda, elkam dāvātas mantas.

Citas mājas gan bija elkdievība izbeigusies, bet upuru vietas stāvēja neaizskartas tādēļ, ka reviens neuzdrošinājās viņas aiztikt. Tādas atradās zem veciem kokiem, pa daļai uz brīva lauka, bet vairāk gan dārzos ar sētu, arī tūrums vidū.

* Inland, 1836, nr. 39.

Lielākā daļa saimnieku labprāt klausīja un šīs vietas tūlī iznīcināja, kokus nocirta, zemi uzara; bet daudzi palika pie tā, ka viņi savus zirgus caur tādu uzaršanu nebūšot nelaimē grūst, lai darot, ko gribot. Vienā vietā mēs atradām starp upuru dāvanām mazu maizi, pagājušā Miķeļa dienā ziedotu.²² Tas ir izņēmums, jo pēc tautas māņticības mājas dievam jāsarģā tikai dārzi un dārza augļi, arī cilvēku un kustoņu veselība, kādēļ viņam ziedoja tikai no dārza augļiem un mājas kustoņiem, bet ne no lauku augļiem.²³ Zirņus un pupas «mājas kungs» nemīlot, turpretim Jurgā naktī viņam kaisīja kāpostu sēklu, jo viņš veicinot kāpostu izdošanos²⁴, — putraimus gan varot ziedot. No gaiļa dodot tikai asinis un spalvas; citi atkal gaili dzīvu ierokot.

Arī Turnas muižas valstī vēl piekopa «mājas kungus», lai gan daži jau bija atsacījušies no šāda darba, — upuru vietas tomēr stāvēja visas veselās, vai nu dārzos, tīrumos, ar kokiem apaugušās vietās, pa daļai krūmos vai pļavu malās, ar akmeņiem nokrautās vietās, cekulos. Vienā vietā salasīju vairāk kā 2 rubļi kapara naudas, neskaitot vecos vērdņus un dažus sudraba gabalus. Viena no šīm vietām bija cieši aizaugusi, nekad un neko tur necirta un zāli neplēsa. Kad saimnieku uzaicināju izcirst celiņu, viņš to liedzās darīt, viņam esot bailes, un atdeva man cirvi. Es iesāku cirst, un tad viņš turpināja iesākt ciršanas darbu. Es liku atsaukt saimnieci, bet viņa tikai lēnām un ar bailēm tuvojās šai vietai. Kādā citā vietā saimnieks man jautāja, kas nu notikšot ar viņa zirgiem, vai mēs samaksāšot.»

Šis stāstījums norāda, ka, neskatoties uz 200 g. ilgo svētvietu nojaukšanas darbu, tādas vēl pastāvējušas lielā vairumā. Arī Ūsiņi (Jurgā) un Apjumības (Miķeļi), nemaz nerunājot par Jāņiem, vēl tikuši svētīti, ziedojoņ augļus un dzīvniekus. Taču šie gadījumi top aizvien retāki, un 1858. gada baznīcas vizitācijas protokolā uz 86. jautājumu: vai manāmas kādas rupjas māņticības un elka kalpības pēdas? — lasām šādas atbildes:

Slokā: rupjas māņticības pēdas vēl šur tur parādās, bet ne rupjā elka kalpība;

Jaunpiebalgā: rupjas māņticības gadījumi sastopami reti;

Lūdē: māņticība parastā buršanas veidā šur un tur vēl atrodama;

Dzērbenē: atsevišķas māņticības pēdas gan sastopamas, bet ne rupjas, vēl mazāk elku kalpība;

Tirzā: ar Dieva žēlastību māņticība iet mazumā;

Skujenē: elku kalpība ir vēl atrādama, gana arī ir māņticības pēdu;

Alūksnē: māņticība ir dažos apvidos.

Visumā jāatzīst, ka deviņpadsmitā gadsimtā senās dievības atliekas strauji iet mazumā kā mūsu zemē, tā arī kaimiņos Lieta-

vā. Prūsijas leišu mācītājs Jurgšaitis 1884. g. apraksta, kā leiši svin savus svētkus, kā piekopj senās ierašas. Skolotājs Geislers aprakstījis viņu godību parašas — krustabas, kāzas un bedības. Bet šim atlikušām parašām kā leišos, tā arī latviešos vairs nav dzīvo saišu ar senās reliģijas sistēmu. Leišos, tāpat kā latviešos, iesākas gan seno dainu krāšana, bet šis materiāls leišos nebija tik reliģiski vērtīgs, ka varētu uzturēt pie dzīvības izdziestošo dievestību. Tā mūsu dievestības leišu variants šai gadsimtā zūd uz visiem laikiem, tāpat kā tas bija noticis jātvingos un prūšos. Vienīgi kāds senā dižkunigaiša Ģedimina pēctecis Jons Ģedimins-Beržanskis-Klausutis gadsimtena beigās vēl turas pie senās pagānu dievticības, bet bez kāda redzamāka iespaida uz savu apkārtni.

Atšķaidītā, sadragātā un izjukušā veidā senās dievticības atliekas sastop mūsu tautas atmodas darbinieki, kas tās sāk krāt kā «tautas garamantas» un kā «senatnes drusciņas». Vienam, protams, nenāca ne prātā, ka dainas, teikas, pasakas un citi tautas sacerējumi uzlūkojami kā senās dievestības vērtīgākie pieminekļi. Vairums tās turēja par rupjas un smejamās mānticības atliekām, kas skolotos laikos vairs nav nopietni ņemamas. Vienīgi daži dzejnieki izmantoja šīs teikas un pasakas kā vielu saviem dzejas darbiem. Ilgi koptā un sargātā dievestība bija izdzisusi, zelta druva nokaltusi un vārpas izkūluši jauno laiku vēji. Tikai neliels pulciņš nesaprotamu ļaužu noliekušies staigāja pa seno druvu, vārpas un graudus meklēdami, un viņiem visiem pa priekšu Krišjānis Barons.

19. gs. otrā pusē tautas garīgo vadību no vācu mācītāju rokām izņem pašu latviešu rakstnieki un sabiedriskie darbinieki. Bet arī tie visi jau bija kristieši, kas savu kristīgo pārliecību nemaz neslēpa. Daži no tiem pat uzstājās kā īsti kristietības kalpi savā darbā un dzīvē. Ja arī viņi redzēja luterāņu baznīcu savu politisko pretinieku pusē, tad tomēr pret kristietību uzstāties tiem aizliedza likums.

Kā pretspars vāciešu izdotām «Latviešu Avīzēm» 1862. gadā sāk iznākt «Pēterburgas Avīzes», ko izdeva jaunlatvieši ar K. Valdemāru, K. Baronu un Juri Alunānu priekšgalā. Kā nu varēdami izločīdamies no cenzūras žņaugiem, šie jaunlatvieši uzstājās pret baznīcu un mācītājiem, mācīdami kristietībai gluži pretējus ieskatus. Piem., 2. n-rā rakstīts: «Kas tad īsti Dieva valstība un pasaule ir? — Ne sacīt: Kungs, Kungs, un jauki par Dieva valstību runāt, bet — milēt tuvāku — nenicināt šo pasauli — tas būs grēks. Tāpēc tev būs še vīrs zemes mantas sakrāt; tev būs par tavu labklājību gādāt; tev būs tavas miesas veselību un spirtumu, un — ar vēl klāt pieliekot — jaukumu, visu, kas pie viņas pieder, vērā ņemt, un tev būs tava brāļa dzīvē daļu ņemt.»

Par šādu pretkristīgu tendenci mācītāji ceļ sūdzības, un «Pēterburgas Avīzes» drīz vien uz kādu laiku aptur. To panāk Kurzemes mācītāju sinode, kurā pret «Pēterburgas Avīzēm» uzstājas Jelgavas mācītājs Šulcs. Sinodes protokolā lasām: «... Taču mēs vēl neesam, kā pienākas, lūguši Dievu, kārdinātājs nāv atradīs mūs pietiekoši modrīgus... Jaunlatvieši salasījās kopā baros, tapa par naidīgu partiju un tad atklāti sludina to «Pēterburgas Avīzēs», kuru galvenā tendence ir: griezt vietējās iedzimtās tautas vērību uz pastāvošām iedomātām nelādzībām un sēt ļaudīs neuzticību un nemieru pret garīdzniekiem, muižniekiem un vācu pārvaldi, pat nekristīgas mācības.» Kurzemes mācītāji tad lūdza māc. J. Zakranoviču, Valdemāra, Alunāna un Barona agrāko studiju biedru, rakstīt «Pēterburgas Avīžu» redakcijai, lai viņa savalda savus uzbrukumus. Zakranovičs tad arī raksta Valdemāram 1862. g. 14. oktobrī: «Es negribu slēpt, ka «Pēterburgas Avīzes» deva tam iemeslu; pret viņu strauju izplatīšanos garīdzniecība atzina par nepieciešamu nostādīt pretim arī no savas puses rosīgāku piedalīšanos Jelgavas «Latviešu Avīzēs»... «Pēterburgas Avīžu» numuros dveš gars, kuram reliģiskā ziņā vajaga radīt daudzus nesaprašanu... man nācies dzirdēt, ka jaunā avīze ar dārgo baznīcu apejoties taču pārāk nesaudzīgi, kā pamāte, ka tas esot gan savāds jēdziens par Dieva valstību, ko «Pēterburgas Avīzes» sludinot...»

Mācītāju pamudināts, ģenerālgubernators nosūta iekšlietu ministram apsūdzību, kurā starp citu teikts, ka «laikraksts pūlas izplatīt zemniekos idejas, kas spējīgas satricināt zemnieku cienību pret reliģijas dogmatiem un tikumības likumiem». Tālāk sūdzības rakstā ar daudziem izrakstiem pierādīts, ka tiek lietas «šīs nāves zāles iedzīvotāju vidū, kas uzauguši kristīgā ticībā».

Iss bija «Pēterburgas Avīžu» mūžs, «bet pa to laiku jaunlatvieši bija dabūjuši teikt kādus vārdus no sirds, un daudz tūkstoši latviešu bija šos vārdus dzirdējuši. Tā bija sēkla, kas dīga, auga, veidoja mūsu nacionālās atmodas turpmāko posmu garīgo seju,» saka A. Goba.*

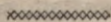
Septiņdesmitos gados ir tikai viens ražens vīrs latviešu gara darbiniekos, kas nekad neslēpa savu nekristīgo latvisko pārliecību reliģijas lietās, tas ir A u s e k l i s. Viņa biogrāfs J. Lapiņš raksta: «Kad es Mieskinu māti Ungurpili lūdzu man kaut ko pastāstīt par Ausekli, tad viņa bez domāšanas kā pirmo un galveno teica sekošo: Auseklis diemžēl ne visai labi ticēja Dievam, bet citādi bija ļoti labs cilvēks. Kungi viņu turēja par nihilistu, bet nihilists

* Alfreds Goba. Pirmās «Pēterburgas Avīzes» un viņu nozīme tautas atmodas gaitā. — 1929.

viņš nebija. Mācītājus un kungus tas neieredzēja, un šito reliģiju tas negribēja, bet domāja nodibināt latviešu nacionālu reliģiju.»* Šos Ausekļa centienus Adamovičs savā baznīcas vēsturē novērtē kā panteismu: «Tautiskie romantiķi, kā Auseklis, jūsmo par latviešu pagānismu un sludina panteistisku dabas reliģiju kristiānisma vietā.» Bet Ausekļa mūžs bija diemžēl pārāk īss, lai pienācīgi spētu izkārtot reliģiskā sistēmā gadsimtenus ilgu nevalodu sajauktos dievestības pieminekļus.

Gadsimtenis beidzas ar deviņdesmitiem gadiem, kas latviešu tautiskā dzīvē bija vistukšākie un nenozīmīgākie laiki. Ja var kādu labumu viņos saskatīt, tad tikai to, ka šajā laikā pieņemas marksisms, kas grauj arī kristīgo ticību un zākā mācītājus, neatzīdams it nekādu reliģiju. Tā vismaz rodas atkal liels pulks ļaužu, kas nebija vairs kristīgie un kas bija sev apkārt arī citus padarījuši vismaz vienaldzīgus pret kristietību un baznīcu. Tā radās tautā tukša vieta, kur varēja krist vecās dievestības sēkla, kas nākošā gadsimtā uzdīgst kā jauns un spēcīgs stāds, kas dod pavēni un krāšņumu latviešu tautai.

19. gs. mūsu dievestībai bija visbīstamākais laiks. Ar avižu, skolu, grāmatu un izglītotu latviešu mācītāju palīdzību tā beidzot bija galīgi apkarota un, var teikt, arī izdeldēta. Senā dievestība bija aizdzīta no dzīves un sastingušā veidā ierāvusies dainās, kuras sāk izdot 1892. gadā un beidz tikai 1915. g., kad pasaule jau dega kara liesmās. Šīs dainas, ko 19. gadsimts paglāba, izrādījās vienīgās uzticīgās senās dievestības glabātājas tad, kad ļaužu uzskati un izpratne par seno dievestību jau bija neiedomājami sašķobījušies. Visu 19. gs., neizslēdzot pat tautiskās atmodas īso laiku — 20 gadus —, valda pār latviešu dievestīgiem ieskatiem triji ērmi: Pērkonks, Pikols un Potrimps.²⁵ Tas turpinājās vēl tad, kad Rīgas X arheoloģiskā kongresā 1896. g. prof. Mieržinskis nolasa savu pamatīgo apcerējumu «Romove», visiem izglītotiem ļaudīm parādīdams, ka Rāmava ar viņas dieviem ir pilnīgs izdomājums.²⁶ Tautas gara vadītāji bija par kūtriem, lai pārbaudītu par jaunu dainas un vēstures dokumentus latviešu dievestības labad. Tie runāja tālāk ierunātu nevalodu, kas atbaidīja ikvienu nopietni domāt par senās dievestības atjaunošanu. Tik «pikolaina» un «pērkonaina» reliģija, kādu to tēloja mācības grāmatas un dzejnieki, nevienam vairs nebija pieņemama.

* J. L a p i ņ š. Ausekļa kopoti raksti, 87. lpp.

13. DIVDESMITAIS GADSIMTS

«Meklēsim atkal zem mūsu Dievanamu sliekšņa pazudušo bauslību, lūkosim mūsu tautas dziesmās, mūsu tautas teikās — un atradīsim tais mūsu tautas seno ticību, mūsu veco latviešu tautas Dievu, kurš vienīgi var tautu atjaunot darbā un tikumā.»

Juris Lecis, 1917. g.

Sis mūsu gadsimts iesākas ar tādām sabiedriskās dzīves parādībām, kas lika bažīties par latviešu tautas pastāvēšanu. Nebija vairs šaubu, ka 20. gs. mazā latviešu saujiņa izkusīs vāciešos un krievos, tāpat kā tas bija noticis ar brāļu tautu prūšiem un kaimiņiem libiešiem. Nevarēja saredzēt it nekādu saišu, kas latviešus vairs turētu kopā kā tautisku vienību. Nevarēja vairs saskatīt nevienu cilvēku, ap kuru tauta vēl pulcētos tautības un latvietības vārdā.

Tā kā apstākļi pašu zemē patiesi nebija nekādi teicamie, jo no teikšana vēl vienumēr bija vācu muižnieku un krievu ierēdņu rokās, tad latvieši sāka laimi meklēt svešās zemēs un svešās tautās. Tas nebija grūti nevienam, jo nebija pat savas zemes robežas jāpārkāpj, tamdēļ ka tādas nemaz nebija un neviens par tādām vēl ī nedomāja. Vajadzēja tik pārkāpt savas mājas sliekšni, un plašā pasaule uzņēmīgajam latvietim bija vaļā. Viņš viegli iemācījās valodas, ātri pielāgojās svešiem apstākļiem, labi patika svešautietēm, aizprecējās projām un viegli aizmirsā, ka bijis kādreiz latvietis. Brīvības un labklājības ilgas, kas tik ilgus gadsimtus nebija guvušas ne mazāko piepildījumu, nu galīgi noslāpēja latviešu tautības instinktu. Tā kā apzinīgam tautismam vēl nebija nekādu dziļāku teoretisku nodrošinājumu, nedz materiālu priekšrocību, tad par to arī domāja un runāja maz, un vēl mazāk ar to rēķinājās dažādu izdevību priekšā.

Sai nožēlojamā laikā kā glābējs nāk briesmīgais Pasaules karš. Tas gluži pārkārto ne vien Eiropas politisko karti, bet arī pašu eiropiešu galvas. Kāda līdz tam tikai šur un tur teoretiski izklāstīta un dzejiski izmantota ideja sāk piepeši veidot arī politiku, kultūru un sabiedrību. Tā ir nacionālā ideja. Pirmo reizi pasaules vēsturē tā uzstājās kā politisks princips, un viņas vārdā uz Krievijas un Austrijas drupām paceļas vesels desmits jaunu, nacionālu valstu. Viņu vidū iz gruvešiem rodas arī brīvā Latvija taisni simts gadus pēc tam, kad bija radies brīvais latvietis. Nu, paldies Dievam, bija radies kaut kas, kas saturēja kopā brīvi izklīstošos latviešus. Vismaz bija zemes robežas, kaut arī trūkst garīgas. Lat-

viešu valstī viss bija gruvešos, kā materiālā, tā garīgā ziņā. Vispirms, protams, ķērās pie saimnieciskās labklājības atjaunošanas. Zeme nekur nebija pazudusi, to vajadzēja tikai atdabūt no tiem, kas to bija kādreiz saņēmuši lēni un pēc tam piesavinājušies. Ar apbrīnojamu veiklību un ātrumu desmit gadus latvietis saveda kārtībā savu izpostīto zemi. Daudz grūtāk sava ķildīgā un individuālā rakstura dēļ tam gāja ar valsts lietām, bet pavisam grūti ar garīgā satura atdabūšanu.

Latviešu valsts nu bija, bet katram viņas apzinīgam pilsonim bija zināms, ka ikviens valsts ir tikai līdzeklis kaut kam augstākam, bet nav tikai pašmērķis. Kam kalpos Latvija? — tā jautāja sabiedriskās domas vadītāji. Protams, atbilde varēja būt tikai viena, latviešu valstij jākalpo latviešu tautai. Bet viņas satversme, ko izstrādāja, sveštautiešiem piedaloties, pieļāva kalpošanu gan Latvijai, nevis latviešu tautai. Latvijas tauta jeb pavalstnieki, lūk, bija arī žīdi, vāci, krievi un poļi. Viņu balsošanai paceltās rokas neļāva valstij kalpot latvietības idejai. Labi ņemot, paši latvieši vēl nemaz nesaprata, ko īsti satur latviešu ideja un latvietība. Par to nekad vēl nebija lauzījuši galvas latviešu inteliģenti, kuriem īsteni pienācās nospraust latviskās kultūras virzienu.

Šādos apstākļos, kad bija aiztecējis mūžības jūrā no 20. gadsimta jau vesels ceturksnis, Latvijā uzdīga mūsu senās dievestības jaunie asni. Daļa latviešu rakstnieku, mākslinieku un sabiedrisko darbinieku, pārcilādami tautas nākotnes problēmas, bija sapratuši, ka jaunai, īpatnai latviešu kultūrai savas vadošās domas būs jānostiprina arī kādās reliģiskās atziņās, jo citādi nekad nav radusies neviena īsta un liela kultūra. Šādas pārrunas notika Viktora Eglīša vadītās inteliģentu grupas «Kamols» sapulcēs. Tur izvirzījās vairāki gluži dažādi latviskās reliģijas panākšanas ceļi. Mācītājs Sanders aizstāvēja kristīgās ticības latviskošanu, atmetot Veco Derību, pārļabojot evaņģēlijus un izveidojot kultu latviskā garā. Rakstnieks Meklērs stāvēja par jaunu, sintētisku reliģiju, kas būtu sastādīta kopā no visu pasaules reliģiju elementiem. Sai reliģijai būtu svētnīca Zilā kalnā un kults, kas darināts pēc latviešu parašam. Filozofs Reiznieks domāja, ka jāizdomā gluži jauna, vēl nebijusi reliģiska mācība. Es turējos pie ieskata, ka svešais aizgūstams un izmantojams tikai tad, kad pašiem nekā savēja vairs nav. Arī reliģijas izdomāšana man šķita lieka, kamēr bija pašiem sava. Noskaidrojot latvju raksta elementus sakarībā ar seno reliģiju un pētot dainas, jau agrāk biju atzinis, ka latviešiem ir nevainojama un lieliska reliģija. Liku priekšā to atkal godā celt.

Tai laikā starp «Kamola» biedriem manis paustai domai nebija piekritēju, un visi četri novirzieni turpināja savu reliģijas veidoša-

nas darbu katrs uz savu roku. Man vēlāk radās pirmais domu-biedrs inženiera K. Bregža personā. Abi 1924. gadā aizbraucām uz Jelgavu pie Jura Leča, kas jau 1917. g. bija izdevis apcerējumu «Senlatviešu dievticība un dvēseles glītums sadzīvē», kurā slavina senās latviešu dievticības priekšrocības. Bija zināms arī tas, ka viņš kara laikā mēģinājis Jelgavā nodibināt nekristīgu latviešu draudzi. Bet, kad ieradāmies pie viņa, lai piebiedrotos šai latviskai lietai, izrādījās, ka viņš savu pasākumu bija atmetis, jo ļaudis nebijis piekrišanas. Vieni palikuši, norunājām senās latviešu dievestības jauno izkārtojumu nosaukt par Dievturību un reģistrēt Garīgo lietu pārvaldē. Lai izpildītu reģistrācijas prasību, steigā sarakstīju vēl līdz galam neizdomātu grāmatīņu «Latviešu dievturības atjaunojums», kuras ievadu lūdzu līdzparakstīt arī K. Bregži.

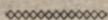
Bet pagāja vesels gads, kamēr 1926. gada 26. jūlijā saņēmām Latvijas dievturu draudzes apstiprinājumu. Ar to Latvijā atkal bija oficiāli atjaunota senā dievestība kā īpaša organizācija, kuru sargāja likums. Drīz vien šai reliģijai radās prāvs piekritēju pulks, bet līdz ar to iesākās arī viņas apkarošana. Mācītāji drīz vien pamanija, ka atjaunotā senču reliģija dievturības veidā var izvērsties par nopietnu traucēkli jau tā grūtībās jeb krīzē esošai kristietībai; un uzsāka nesaudzīgu dievturības kritiku. Jau otrajā dievturības pastāvēšanas gadā pat provinces laikrakstos parādījās nievājošas atsauksmes par atjaunoto latviešu dievestību. Piem., «Kurzemes Vārda» 1927. g. 85. nr. kāds teologs rakstīja: «Kopā saņemot visu to, ko Br. izteicis par latvju reliģiju un kā viņš liek priekšā atjaunot seno latvju dievturību, jāsaka, ka mūsu laikiem tāda reliģija nav piemērota un ar kristietību tā nekādā ziņā nespēs konkurēt. No savas puses uzskatu viņa darbu par pilnīgi neizdevušos. Pēc manām domām, viņš ne vien ir kļūdījis savos uzskatos par seno latvju reliģiju, bet arī tani ziņā, ka nav rēķinājis ar kristietību kā ar to kultūras faktoru, kas visas pasaules un cilvēces attīstībai ir devis jaunu virzienu.»

Bet mūsu dievestības vecam, sen pazīstamam pretiniekam blakus stāvēja vēl kāds cits, līdz šim nepazīstams apkarotājs. Tas bija marksisms sociāldemokrātijas veidā. Tā kā viņš vispār neatzina nekādu reliģiju, tad arī latviskā reliģija viņa acīs neatrada nekādu žēlastību. Tai pašā laikā, kad ar noraidošiem rakstiem sāka uzstāties mācītāji, arī «Sociāldemokrāts» sāk rakstīt tādā garā: «Dažas no mantīgo šķiru aprindām, nojauzdamas, ka vecā kungu baznīca ir pārāk sablamējusies, lai atgūtu tautas uzticību, sāk gudrot par jaunām reliģijām, par jaunām baznīcām. Pēdējā laikā pulciņš reliģisku niekubiļu nodibinājuši kādu «Dievturu draudzi», kurā atjaunošot «senču reliģiju». Nu, vai tā nav dižsvārkos un strupsvārkos

ietērpta ļaužu muļķošana, kura nav ne par matu labāka par to, kādu piekopi jau gadu simteņiem ilgi melnsvārči?» (1927. gada nr. 106.)

Šāda mūsu senās un atjaunotās dievestības apkarošana jo gadus auga augumā. Pieauga arī dievturu skaits, un iznāca dievturīgās grāmatas. Beidzot 1933. g. literatūrvēsturnieks Alfreds Goba uzņēmās vadīt dievturu izdoto mēnešrakstu «Labietis». Šī laikraksta slejās un ārpus tām notika pastāvīga uzbrukumu atsišana. Beidzot uzbrucēju rindās stājās mūsu universitātes spēki prof. L. Adamovičs, doc. A. Freijs, doc. J. Bērziņš u. c., kas uzstājās pret dievturību gan publiskos priekšlasījumos, gan grāmatās, gan laikrakstos. Bet arī dievturu pusē stāvēja lietpratīgi latviešu nacionālās lietas aizstāvji. Kā galvenie minami Viktors Eglītis, Vol-demārs Dambergs, Alfreds Goba, Jēkabs Bīne, Juris Kosa un rinda jauno rakstnieku.

Gandrīz tūkstoš gadu ir pagājuši kopš tā laika, kad pirmie misionāri meklēja takas uz baltu ciemiem. Pēc tūkstoš gadiem apstākļi, kādos atrodas kristietība, līdz nepazīšanai mainījušies. Kristietībai viens pēc otra sabrūk visi par nesatricināmiem turētie balsti. Nesaudzīgā svēto rakstu izcelšanās pētniecība norauj tiem visu nemaldību un svētumu. Redzams, ka kristietības vietā pacēlušās atkal viena pēc otras satriektās āriskās reliģijas un viņu starpā mūsu dievestība kā visāriskākā, skaistākā un gudrākā. Pēc tūkstošgadīgā pārbaudījuma tā atjaunota stāv atkal āriskās cilvēces priekšā un latviešu tautas vidū. Dievs, svētī Latviju!

14. ATSKATS

«Mēs, senie baltī, esam tik daudziem bijuši tikai barbari un mežoņi, lai cik senas un cēlas ir bijušas arī mūsu sakrālās vīzijas. Jā, tik daudz kas atkarājas no interpretējuma, no ļaužu nevīzības un ļaunprātības: vae victis!»

Prof. A. Spekke, 1935*

Šis bija stāsts par latviešu tautu, jo viņas dievestības apkaršanas vēsture ir arī stāsts par latviešu tautas gara un dzīves vēsturi. Dīvaini un neapbrēķināmi šai vēsturē izrādījušies latvieši. Ne-

* Latvieši un Livonija 16. gs.

viens nevarēja iedomāties, ka no 1818. g. brīvajam latvietim līdz 1918. gada brīvajai Latvijai latvieši pazaudēs visu to, ko 10 000 gados bija radījuši un 1000 gadus aizstāvējuši.

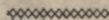
Bet tas lai neatbaida mūs sapņot savas nākotnes sakrālās vizījas joprojām. Senās, cēlās dievestības vērtības lai ir jaunās, atdzimušās Latvijas kultūras spēks. Jāiesākas jaunam tūkstošgadīgam laikam, kurā jāatmaksājas visiem tiem zaudējumiem un pārestībām, kas mums nodarītas pagājušos tūkstoš gados. Jāizlabo arī visi tie maldi, kuros esam alojušies pagājušos simts gados.

Bet vēl vienmēr mūsu tautā ir pārāk daudz tādu ļaunu, kas nevižības, ļaunprātības un arī aizspriedumu dēļ interpretē mūsu dievestību kā barbarismu un mežonību, kurai nav nekādas vēsturiskas un kulturālas vērtības. Šie pārāk daudzie traucē nākošās tūkstošgadīgās latviskās kultūras laikmeta iestāšanos. Zeme ir atbrīvota no svešiem slogiem, bet viena tautas atbrīvošana stāv mums priekšā, proti, gara atbrīvošana.

Patlaban nelielais kultūras gaitnieku priekšpulks meklē virzienu saviem kultūras ceļiem. Nekad tik ļoti nav bijusi viņiem vajadzīga tautas pagātnes atmiņa kā šoreiz. Nav zināms, vai šis atskats vēsturē tiks viņiem pārdomāt nākotni. Līdz šim latvieši bieži sagādājuši daudz vilšanās tiem, kas likuši uz viņiem pārāk lielas cerības. Nav arī bijis daudz manāms, ka viņi būtu kaut ko no vēstures mācījušies. Tomēr patikami ir cerēt, ka vēstures loģika šoreiz pārliecinās mūsu kultūras ļaudis un tie sapratīs, kurš īsti ir latviskās kultūras ceļš un kāda ir latviešu misija cilvēcē.

Dievišķīgais zelta grauds, ko āriešu tautas izaudzējušas, ir atkal uzdīdzis latviešu tautā. Tas ir raženas kultūras un diženas misijas sākums, kas plaukst jaunas dievestības asnos.

Baidos, vai mūsu tauta būs diezgan liela, lai panestu āriešu mantojumu. Vai viņa īsti spēs padarīt savu vienīgo patieso dievestības ideju par visas cilvēces notikumu? Vēl biedē manus prātus arī jautājums, kas uzvarēs. Vai smagas kājas nenobradās jaunos asnus? Bet jātic dievredzīgā Ausekļa vārdiem, ka «Daba ir grozīga, tik dievība nešaubās mūžam».

KOMENTĀRI

¹ «Lūgšana» nebūt nav obligāta un nepieciešama pazīme latviešu dievību noteikšanai. Tā izmantojama vienīgi «Dieva atdalīšanai» no zemākām, pakārtotām dievībām. Lūgts, pielūgts, milēts tika vienīgi Dievs ar savām tuvākajām izpausmēm jeb aspektiem — Laimu un Māru. Šīs trīs būtības sastāda Augstāko Trīsvienību, kas ir visas baltu reliģiskās sistēmas pamatā. Šo Augstāko Trīsvienību, kas pazīstama arī okultajā literatūrā kā Substances Absolūtā Sakne, latvieši dažkārt dēvēja kopvārdā Dievu Dievs. (Tāds nosaukums bija pazīstams arī lietuviešiem kā Dievas—Dievs un prūšiem kā Deivas—Deiws. Līdzīgu būtību pazina arī senēģiptieši un dēvēja to par Taf—Taf (Tf—Tf), no kuras vēlāk izveidojies pāris: Tefns (Tfn) un Tefnuta (Tfn.t.) Augstākā Trīsvienība tomēr nebūt nav vienīgās latviešu dievības. Vēl ir zināmi gan Dieva dēli — Pērkons, Jumis, Jānis, Metenis, Usiņš, Mikalis, Mārtiņš, kuri tika godāti, cieņoti, dievāti, glabāti, dziesmām apjūsmoti (retāk — pielūgti), gan arī Laimas formas — Dēkla, Kārta, Laidene — un Māras formas — Mātes, kā arī tumšā dievība — Jods, kas tomēr netika ne lūgta, ne godāta. Saule, Mēness u. tml. patiešām nav patstāvīgas dievības, taču ne vienmēr ir tikai dabas parādību personifikācijas. Parasti tās kalpo kā īpašas Laimas un Māras izpausmes.

² Seit minētie vārdi nebūt neizsaka vienu un to pašu būtību. Senindu Devā, senāk — Devah, lai arī nozīmēja gan dievību, gan Dievu, tomēr nekalpoja par tā vārdu. Tas ietver nozīmi «debešķīgais», «dievišķais». Tāpat arī vedu Divas un irāņu Daeva. Senindieši Dievu, Debestēvu sauca Dyāus Pitar, bet pirmssanskrita laikā — par Dyāuh (vai: Diyāuh) Pitā. Mūsdienās rekonstruēta arī indoīrāņu forma Djāvs Pitar*, kā arī pat indoeiropiešu (āriešu) vārda pirmforma Djevs (vai: Deivous) Petēr, no kā tālāk izveidojušās visas pārējās. Sen grieķu theós nozīmē vienīgi organizēto Visumu ar savām likumbām jeb dievišķo sfēru pretstatā haosam, nevis pašu Dievu kā konkrētu visaugstāko būtību vai radītāju. Dievu grieķi sauca par Zevu, kas ģenitīvā skanēja Diós — debess,

* Rekonstruētās indoīrāņu un indoeiropiešu vārdu formas ar savām poligrāfiskajām iespējām nespēdami dot pēc visā pasaulē pieņemtā standarta (izmantotot papildu diakritiskās zīmes), dodam tās latīņu transkripcijā. — Red.

Dieva. Savukārt beotieši to sauca **Deús**, bet illīrieši **Deipátiros**. No šiem vārdiem veidojusies veclatiņu forma **Diovis**, kā arī latiņu **Dīvus** un **Diēspiter** (vēlāk: **Deus**). Vissenatnīgākās formas tomēr saglabājušās baltu valodās: pirmbaltu **Deivas**, prūšu **Deiws**, lietuviešu **Dievas**, latviešu **Dievs**, jātvingu **Deuš**. Senslāvu **Djāvol**, lai gan sākumā nozīmējis Dievu, taču jādodomā, ka kalpojies vienīgi dievišķā spēka, enerģijas apzīmēšanai, ne Dieva vārda izteikšanai un bijis tuvāks baltu Pērkonam un Velnam nekā Dievam. Vēl jāpiezīmē, ka plašu Dieva vārdu «arsenālu» uzrāda čigānu tauta dažādos dialektos: **Devla**, **Dēvels**, **Devel**, **Deuvel**, **Deuel**, **Duvel**, **Doovvel**, **Dewel**, **Dēwal**, **Dewäl**, **Däwel**, **Dewol**, **Dewe**.

³ Tamili — dienviddravīdu tauta, kas mīt Indijas dienviddaļā un Srilankā.

⁴ Mūsdienās nav vienprātības, kā īsti saprast vārdu «pirmdzimtene». Kaut arī ar to saprotam, ka tieši tur atdalījās no kādas citas un izveidojās tā vai cita tauta (šīnī gadījumā — ārieši), tomēr šobrīd t. s. baltocentrisma teorija kritiku neiztur. Taču, ja ar «pirmdzimtenes» jēdzienu saprotam teritoriju (vai teritorijas daļu), kurā noteikta (šīnī gadījumā — āriešu) tauta sasniedza savu attīstības maksimumu, pilnbriedu un no kuras sākās šīs tautas sašķelšanās un sadalīšanās par citām, vai arī tādu teritoriju, kurā šī tautā bija mitusi pirms savas pēdējās apmešanās vietas sasniegšanas, tad minētais izteikums nestāv tālu no patiesības. Mūsdienās par āriešu pirmdzimteni atzīst plašu teritoriju Vidusāzijā — Turkmēnijas un Arāla jūras apgabalus un telpu starp Himāļaju kalniem un Kaspijas jūru, — tāpat kultūras maksimuma, pilnbrieda reģionu, nevis sākotnējo izcelšanās vietu, par ko tiek uzskatīta Vidusjūras apkārtnē. Savos klejojumos ārieši (protoindoeiropieši, indoeiropieši, āriešu ciltis) vairākkārt devušies caur Baltijas teritoriju, kur ik reizi atstājuši augstas kultūras pēdas. Sakarā ar speciiskajiem ģeogrāfiskajiem apstākļiem (ļoti tālu uz ziemeļiem) āriskā kultūra šeit varējusi veidoties brīvi un citu cilšu tikpat kā neiespaidota, ko nevar apgalvot par «pirmdzimtenē» dzīvojošajiem āriešiem. Baltijā zināmas āriešu kultūras pēdas jau no 12. gt. p. m. ē. beigām — 11. gt. p. m. ē., t. i., tūlīt pēc ledus laikmeta. Šim pirmajam āriešu ieceļotāju vilnim sekojuši citi — 9., 8., 7. un 5. gt. p. m. ē. Turpretī somugru ciltis Baltijā ienākušas tikai ap 5.—4. gt. p. m. ē., un drīz pēc tam — 3.—2. gt. p. m. ē. — jau noformējušies pirmbalti. 1. gt. p. m. ē. Baltijā vēlreiz ieceļojuši somugri, kā arī vairākas jau daļēji pa ceļam noorganizējušās baltu ciltis — sembi jeb sāmi (nav tie sāmi, kas parādījās vēlāk kā viena somugru tauta), neiri, doli un ķekāji, kūri un sabieši, zemaiši-zemgaļi, idi, tāli, inti, gudi, lati, brigi, pāli, aini, prūši, jātvingi (jātvieši), galindi un leiši. Jau mūsu ērā Baltijā ieceļojuši tauri, sēļi, saki un vendi. Katrs ieceļotāju vilnis baltu kultūrā atstājis kādas savas pēdas, taču praktiski līdz pat m. ē. 11. gs. mūsu senči pilnībā bija saglabājuši seno ārisko kultūru. Tādēļ kultūras ziņā Baltiju nosacīti varētu dēvēt pat par «āriešu pirmdzimteni». Jāpiezīmē gan, ka šis jautājums vēl joprojām nav ne līdz galam izpētīts, ne pierādīts. Sā un citu vēsturisko komentāru sastādīšanai pārsvārā izmantoti *Ataris* dati. (*Ataris*. Pasaules pirmās kultūras veidotāju — āriešu cilšu pirmdzimtene, viņu izvietojšanās pastāvīgās dzīvesvietās un Eiropas tautu un valstu izveidošanās. — Toronto, 1981. — *Ataris*, istajā vārdā Biruta Sen-

keviča, ir skolotāja, pētniece, kura ilgus gadus paralēli savam tiešajam darbam nodarbojusies ar latviešu etnogrāfijas un seno tradīciju pētīšanu, par ko sarakstījusi vairākas grāmatas. Pēdējā laikā pievērsusies plašākai tēmai — āriešu pirmtautas un mūsdienu tautu veidošanās problēmām. Jāpiezīmē, ka viņas sniegtos datus daļēji apstiprina Vītauta Rīmšas āriešu seno rakstu pieminekļu atšifrējums, kas parāda, ka Vidusjūras apkārtnē atrastie raksti (Krētā, Kiprā, Mīnoja) ir līdzīgi gan fonētiski Baltijā atrastajiem, gan tajos lasāmi baltiski īpašvārdi (piem., Festas diskā no Krētas: «karalis Santuris, Savas Visu Lato(s)», «Krivis Paista», «Krivis Leilas», «Kīrnis Krivika»; Enkomas māla tāfelītē no Kipras: «Antine», «Kaune», «Antaja», «Laine», «Anetis», «Latis», «Antina», «Vitis», «Kaunetis», «Anesis», «Anta» u. c.), gan arī rakstuzīmes Vidusjūras un Baltijas rakstu pieminekļos ir līdzīgas.)

⁵ Šo kultūru visā pasaulē pazīst ar nosaukumu «megalītiskā kultūra». Tā raksturīga ar plašu, daudzveidīgu akmeņu un dažādu to krāvumu izmantošanu savu svētvietu (romju) kompleksu iekārtošanā.

⁶ Pirmā lielākā āriešu tautas šķelšanās notikusi jau 4. gt. p. m. ē. Pirmais — Urālu — grupējums devies Urālu kalnu virzienā, kur sajaucies ar somugriem un devies tālāk uz Ziemeļkrieviju. Otrs — ķeltu — grupējums virzījies uz rietumiem un nonācis Viduseiropā. Trešais — indiešu — grupējums devies austrumu virzienā un nonācis Himālaju kalnu Pamīra nogāzē, kur pieaudzis par lielu indoīraņu tautu. No tās atdalījusies ventu-venu-venetu cilts, kas aizceļojusi uz Mazāziju. Pamīra nogāzē indoīraņi pārdalījušies trijās daļās: mazākā palikusi uz vietas, otra aizceļojusi Persijas virzienā, trešā ieceļojusi Indostānas pussalā un sajaukusies ar vietējiem dravīdiem. Ceturtais — baltu-āriešu — grupējums virzījies uz dienvidrietumiem un nonācis Mazāzijā. Mazākā āriešu daļa līdz pat 2. gt. p. m. ē. palikusi pirmdzimtenē. Cilts izveidojušās vienīgi šajos klejojumos. Piemēram, baltu grupējums par ciltīm sadalījies vienīgi Mazāzijā, kur no tiem izveidojušies anatolieši, protobalti, armenoārieši, Irīzi, grieķi un illīrieši. Šeit notiek arī to tālāka dalīšanās un sīkaku cilšu veidošanās. Tepat arī no protobaltiem jau daļēji noformējas gan trāķieši-dāķieši, gan vēlāk Baltijā ieceļojušās baltu ciltis.

⁷ Aisti un neīri nav viens un tas pats. Aistu cilts, kuras nosaukums nozīmē tos pašus baltus vietējā dialektā, veidojās Baltijas teritorijā un bija tur jau pirms neīriem (noformējās jau ap 4.—3. gt. p. m. ē.). Turpretī nairi-neīri kopā ar apakšciltīm — doliem un ķekājiem — Senlatvijā ienāca tikai 1. gt. p. m. ē. no Mazāzijas. Āriešiem vēl dzīvojot pirmdzimtenē, tagadējās Afganistānas ziemeļdaļā veidojies nogrupējums ar īpašas cilts iezīmēm, kas sevi dēvējis par nairiem jeb neīriem. Viņi tur izveidojuši savu valstiņu Nurdistānu. Neliela viņu daļa aizceļoja uz Altaja kalniem, taču lielākā daļa pievienojās baltu-āriešu grupējumam un aizceļoja uz Mazāziju, kur Vana ezera apkaimē kopā ar doliem un ķekājiem nodibināja savu Naharinas valsti ar galvaspilsētu Libiju. Uzcēluši arī pilsētas: Batarīgu, Pitarīgu, Divrīgu un Babīti. Ienākot Senlatvijā, nairi-neīri daļēji sajaucās ar vietējiem aistiem un jau agrāk šeit ieceļojušajiem sāmjiem (t. i., sembiem). Viņi apmetās Kurzemes ziemeļos gar Baltijas jūras piekrasti,

bet par centra vietu izveidoja Rīgas pilsētu. Doli un ķekāji apmetušies tālāk Daugavas krastos: doli — gar Doles salu un Ikšķili, bet ķekāji — gar Ķekavu un Vidzemē līdz Ķečiem. Paši nairi-neiri vēlāk izkļiedējušies no Narvas līdz Klaipēdai. Nairi-neiri izveidojuši pilsētiņas: Dundagu, Libagus, Taurogu, Nariņus, Nurmižus un Babīti. Vēlāk Daugavas grīvā līdz Rīgai ieklejoja kūri, vendi, kā arī pie Ventas un Abavas grīvām dzīvojošie somugri, kuru senais nosaukums nav uzglabājies. Nairi-neiri tos pārņēma savā virsvaldībā un nosauca par libiešiem.

⁸ Epitets Džisnu, kas nozīmē «uzvarām bagātais», nav kaut kas tikai Krišnam piederīgs. To tikpat brīvi pievieno Višnu, Indram, Ardžunam. Par Krišnas prototipu tagad tiek atzīts lielais iesvētītais Vjasa Krišna Dvaipajāna, kas dzīvojis ap 3100. g. p. m. ē.

⁹ Džaini, džainisti — induisma sekta, kuras specifikas pamatprincips ir pilnīga neievainošana, ļaunuma nenodarišana dzīvām būtnēm, itin nekādas dzīvības neiznīcināšana (Ahimsa). Kopā ar askēzi tas viņiem ir viens no galvenajiem dvēseles atbrīvošanas ceļiem. Mācība radīta ap 6. gs. p. m. ē.

¹⁰ Lutiči nebūt nav uzskatāmi par vendu cilti. Lutiči ir āriešu slāvu cilts, kas kopā ar poļiem, čehiem, morāviem, slovākiem un budričiem no savas izcelsmes vietas — Karpatu kalniem un Poļesjes purvājiem — m. ē. 525. g. devās ziemeļrietumu virzienā uz Ziemeļvācijas Baltijas jūras piekrasti, kur vēl bija palikusi neliela uz Britānijas salām neaizceļojusi neārisko ģermāņu — angļu un sakšu daļa. Lutičiem sajaucoties ar poļiem, budričiem, morāviem, ģermāņiem, galindu un jātvingu cilšu atliekām, veidojusies poļu tauta. Vendi-vendi-veneti ir daudz senākas izcelsmes cilts, kas atšķēlās no indiskā āriešu grupējuma Himālaļu kalnu Pamīra nogāzē un devās uz Mazāziju, kur pievienojās baltiskajam āriešu grupējumam un ziemeļdaļā nodibināja savu valstiņu. Sākoties tur semītu arābu ekspansijai, vendi pameta savu valsti un ieradās Balkānu pussalā, kur jau priekšā bija illīriešu un trākiešu ciltis, ar kurām tie daļēji sajaucās. Tur vendu tautas lielākā daļa sadalījās un izceļoja uz visām pusēm — Itāliju (Venēciju), Dienvidfranciju (Vienu), Ziemeļvāciju (Vagriju), Donavas vidusdaļu (Vindelonu jeb Vendabonu), un tikai neliela daļa palikusi uz vietas, kuru serbi vēlāk aizspieda uz dienvidiem un saplūda ar tiem, izveidodami albāņu, tosku un gegu tautas. Itālijā ieceļojušie vendi kļuva par seno romiešu tautas sastāvdaļu. Dienvidfrancijā ieceļojušie vendi nostiprinājās Gallijas-Francijas ziemeļrietumu Bretaņā, kur viņu pēcteči vēl tagad dzīvo. Kad Roma šo teritoriju pakļāva savai varai, daļa vendu pārcēlās uz Spāniju un Britu salām, kur tie ar laiku kļuva par vietējo tautu sastāvdaļām. Donavas vendi kopā ar citām tur mītošām baltu un somugru cilšu daļām iekļāvās slāvu, varjagu un rusu cilšu federācijā un kļuva par vikingiem. Ziemeļvācijā ieceļojušie vendi priekšā atrada sākumā minētās ģermāņu un slāvu ciltis, ar kurām daļēji sajaucoties nodibināja Vagrijas valsti ar galvaspilsētu Libeku. 1147. g. sakši uzsāka Vagrijai ekspansijas uzbrukumus, līdz beidzot pēc deviņiem gadiem tā tika pakļauta. Līdz ar to vācieši iespiedās Baltijas jūrā. Daļa vendu glābās Ruģu salā, ko apdzīvoja ruģu cilts, un saplūda ar to. Otra vendu daļa iebēga Senlatvijā Ventas grīvā, kur

viņu stipri atšķirīgās valodas un jauktās kultūras dēļ tika atstumti. Daļa vendu šeit asimilējās, sajaucoties ar vietējiem neiriem, kuršiem un lībiešiem. Tie vendi, kuri nevēlējās asimilēties, apmetās pie Rīdzenes upītes Smilšu kalnā. Tomēr arī šeit apkārtējās ciltis pret viņiem izturējušās naidīgi. Tad tie atraduši patvērumu pie tālu cilts, kur Cēsu pils Riekstu kalnā uzcēluši savu pili. Kad šeit uzbrukuši zobenbrāļi, tie iznīcinājuši vietējos tālus, taču vendi uzskatījuši par labāku pārspēkam nepretoties un kādu laiku sadzīvojuši kopā ar zobenbrāļiem. Sākoties vietējiem kariem, vendu atliekas pametušas Cēsu pili, nokļuvušas Latgalē, sākušas dzīvot izklīdēti starp latiem-latgaļiem un ar laiku pilnīgi asimilējušās.

¹¹ Ar to saprotams «lasīt latīņu rakstu». Mūsdienās ir pietiekami daudz pierādījumu, ka latvieši, kā arī citas baltu tautas zinājušas vairākus savus rakstības veidus. Piemēram, par baltu tautu mezglu rakstu nozīmīgākie pētījumi ir E. Jundzim, E. Šimkūnaitei un A. Celmai. Plašu materiālu par to dod J. Briņķis. Mums zināmi arī trīs līdz šim saglabāti mezglu raksta kamoli. Par dažādu seno zīmju rakstu (rūnu, līnijraksta, slepenraksta u. c.) šifrējumiem nozīmīgākie pētījumi ir M. Siliņam, J. Bīnem, J. Basanāvičum, K. Būgam, A. M. Račkum, Ģ. Ebelim, E. Gudāvičum, R. Matulim, Č. Gedgudam, P. Janulim, M. Gimbutienei, V. Rimšam un V. Seimijam. Paši pierādījumi aplūkojami brīvā dabā, dažādos muzejos un privātās kolekcijās, daļa — zuduši. (Par baltu seno rakstību komentāru autors gatavo plašu, apjomīgu darbu, kas lasītājus iepazīstinās arī ar visiem līdz šim nublicētajiem pētījumiem un jauniem darbiem par šo tēmu. Tiks dots arī plašs ilustratīvais materiāls.)

¹² Akmeņus senči nekad nav saukuši ne par Dievu, ne dievībām (ko citu vācietis būtu varējis apzīmēt ar vārdu **Deyve**?). Tas ir vai nu pārpratums, vai tišs sagrozījums. Akmeņi kalpoja kā starpnieki sakariem ar Dievu, un tos varēja dēvēt varbūt, augstākais, par «Dieva akmeņiem».

¹³ Acimredzot tas attiecas uz Meteni, kuram vienīgajam reizi katru gadu ziedoja cūku. Minētais liecina par senā rituāla izviršanu. Ārieši pirmsākumos gaļas produktus uzturā nelietoja pilnībā. Ziedoto dzīvnieku dievībai viņi noraka zemē veselu. Āriešiem sajaucoties ar mednieku-zvejnieku somugru ciltīm, viņi daļēji sāka gaļu lietot uzturā, lai gan tikai kā rituālo maltīti svēšu reizēs (par «svētkiem» senči sauca vienīgi Ziemassvētkus, visas pārējās svētāmās dienas sauca par «svētēm»). Piemēram, Metenim ziedoja tikai cūkas galvu, bet pārējo apēda. Vēl vēlāk ziedojums saruka tikai līdz šņukuram un visbeidzot kļuva pilnīgi simbolisks. Visu šo laiku tomēr brasmaņi (priesteri) saglabāja gaļas neēšanas aizliegumu un rituāla tīrību. Pēc brasmaņu struktūras pilnīgas saardīšanas (13. gs.) un to sajaukšanās ar zemniekiem sākās strauja senā rituāla nozīmes aizmiršana un līdz ar to arī viņu izviršana — atsevišķu ārēju formu godināšana. Atsevišķi gaļas gabali bez jebkādas izpratnes tika atnesti dievībai, bet pārējais apēsts, turklāt no gaļas ēšanas bieži vien neatturējās arī vīkšeji. Tā jau 16. gs., pateicoties kristīgo iebrocēju pūlēm, senie rituāli pārsvarā bija ļoti izvirtuši; to patieso nozīmi vairs zināja tikai retais un arī tikai fragmentāri.

¹⁴ Sai rindkopā aprakstītas vienīgi muļķības un māņticība, kas, visticamāk,

ir pašu vāciešu vai vismaz vāciešu ienesta. Ja aprakstītais nav tiši sagudrojumi vai arī no ārpusē ievazāta māņticība, bet gan tautas tradīcijas, tad tās noskatītas ārpus baltu apdzīvotās teritorijas no kādām citām tautām un faktiski tiši vai aiz paviršības sagrozīti.

¹⁵ Šis nav sagudrotas teikas, bet gan vēsturiskas patiesības. Ja runā par prūšu Rāmavu, tad tāda patiešām pastāvējusi un nebūt ne viena vien, tāpat kā Latvijā un Lietuvā. Tā bija viena no daudzajām svētvietām — romēm. Var vienīgi strīdēties par to, vai Nadravas Romoves krīva vara varēja būt sniegusies tālāk par Prūsijas robežām. Noraidāms būtu vienīgi izteikums, ka Perkuns, Pikuls un Potrimps būtu galvenās dievības vispār. Tā kā konkrētā svētnīca bija iekārtota šīm dievībām, svešniekiem, kuri nebija redzējuši citas, tās šķita pašas galvenās. Bez tam hronikās atrodamas ziņas, ka Perkuna, Pikula un Potrimpa kults nav vietējs, bet pārņemts no Skandijas. Protams, pārņemta vienīgi radošās, kosmiskās triādes izcelšana citu dievību priekšplānā, bet nosaukumi, bez šaubām, vietējie. Arī latviešiem pastāvēja līdzīga triāde («Kosmiskā Trīsvienība»), kura vēsturisko apstākļu dēļ tomēr nekad netika izvirzīta pārējo dievību priekšplānā. Tie bija trīs augstākie Dieva dēli — Pērkons (prūšu Perkuns), Jumis (atbilst Pikolam) un Jānis (atbilst Potrimpam). Šie trīs Dieva dēli kopā dainās bieži vien saukti par «Dievu», kur tas ir radītāja lomā. Šāda «Kosmiskā Trīsvienība» bija pazīstama visām āriešu un to kaimiņu tautām. Grieķi, piemēram, šo triādi apzīmēja ar vārdu **Logos**, ko tālāk iedalīja Pirmajā, Otrajā un Trešajā, necenšoties tos apveltīt ar īpašvārdiem.

¹⁶ Seit tekstā it visur vārds «dievs» būtu jāaizstāj ar «dievība». Pārpratum radies tāpēc, ka latvieši nepazīna vārdu «dievs», — viņiem bija tikai Dievs, kas bija tikai viens un bija īpašvārds. Savukārt vāciešiem lietvārds «dievs» (**der Gott**) bija, tādēļ viņi tikpat kā nelietoja vārdu «dievība» (**die Gottheit**). Turklāt «dievs» kā lietvārds kristiešiem bija ļoti ērts, lai uzsvērtu «pagānu daudzdievību». Nav zināma dievība «Cereklicings». Tas, domājams, ir kāds pārpratum, kā rezultātā kāda daļa vēstījuma izlaista. E. Brastiņš šo vārdu uzskata par sagrozītu «cerokli» jeb «cerokslī» — ziedojuma jeb atmešanas vietu. Par to varbūt varētu strīdēties, taču, ka tas nav dievības vārds, šķiet pilnīgi skaidrs. Tomēr, ja gribam būt objektīvi, būtu jāņem vērā, ka Dieva dēlu Jumī, kas pārstāvēja arī auglību un ražību, vārdā drikstēja saukt vienīgi Jumja dienā (2. septembrī). Šis vārds bija svēts, un visā pārējā laikā to nedrikstēja piesaukt, tādēļ aizstāja ar daudziem citiem. Tā zināmi vairāki Jumja vārda aizstājēji, kas katrs izteic kādu savu Jumja aspektu. Kāpēc gan viens no tiem nevarētu būt bijis arī «Cereklītis» vai «Ceroklītis», kas izteiktu Jumja dievišķo spēku likt labībai cerot?

¹⁷ Nav zināmi nekādi «upurēšanas svētki». Latvieši pazina vienīgi Ziemas-svētkus. Upurēšana, t. i., zieda došana, nav svētki, bet gan rituāla sastāvdaļa. Ja upurēšana patiesi bijusi veltīta Pērkonam, tad tā saistīta ar Pērkonu dienu jeb Pērkonu svēti (20. jūliju), par kuru mums šobrīd ir ļoti maz ziņu.

¹⁸ Runa ir par ziedojumu Dieva dēliem Ūsiņam un Mīkalim, kas nav nekādi «mājas kungi». Ūsiņā (9. maijā) un Mīkalī (3. septembrī) minētajiem Dieva dē-

liem par godu jau no tālas senatnes tika ziedoti gaiļi, un šis kults, kā redzams, dažviet pildīts vēl 19. gs.

¹⁹ Tas viss ir tīrais sagudrojums. Pirmkārt, lieta nav grozījies ne ap kādiem «mājas kungiem». Otrkārt, Dieva dēlus neviens saimnieks neturēja par ļauniem gariem, kam vajadzētu pielabināties. Upurēšana bija vienīgi sakrāls, reizē simbolisks un maģisks dievību godināšanas process.

²⁰ Latviešiem nebija nekādu «mājas dievu altāru». Runa ir par individuālajiem upurakmeņiem. Ušiņam, kā jau minēts, tika ziedots gailis.

²¹ Latviešiem nekādi elki nemita ne koka namos, ne uz, ne zem akmeņiem. Tas ir tišs sagudrojums. Starp Dieva dēlu un ziedojumu viņam pastāvēja vienīgi simboliska saistība. Svēšu datumu nesakritība izskaidrojama ar kristiešu cenšanos satuvināt Ušiņa un sv. Georgija (Jura) dienas zem viena kopīga datuma. Tāpat bija arī ar citām vietējām svētēm.

²² Mikalim patiešām ziedots ne tikai gailis vien, bet arī īpašs maizes klaips un alus. Taču īpaši ceptu maizi ziedoja arī Jumim, Metenim un Mārai.

²³ Tas neatbilst patiesībai. Ziedojums katram Dieva dēlam bija citāds. Bez tam labība netika uzskatīta par lauka, t. i., savvaļas, augļiem. Maize un dažādi rauši arvien bija viens no galvenajiem ziedojumiem. Taču, piemēram, Jumim tika ziedotas arī labības vārpas, rieksti, sēnes utt., bet Jānim un Mārai pat pļavas puķes — visistākais zieds.

²⁴ Nav nekādu citu ziņu, ka Ušiņš atbildētu par kāpostiem. Visticamāk, šis process ir sajaukts ar kādu no Lieldienu dienām, kas bija īpaši svētīta Mārai un kas vēlāk kristianisma iespaidā atdalīta kā kāda īpaša pavasara Māras diena.

²⁵ Seit autora nezināšana noved pat pie zaimošanas. Par šo triādi izklāstīts jau iepriekš.

²⁶ Nekas no tā nav pierādīts. Mieržinska «pierādījumi» neiztur mūsdienu kritiku. Dažāda veida «noliedzēju» papildnam ir arī mūsdienās; tomēr agrāk vai vēlāk tie visi tiek atspēkoti.

Andris Mičulis

PAR AUTORU

Ernests Brastiņš, šī spilgtā personība, dzimis 1892. gada 19. martā Lielstraupes «Lapaiņos» lauku amatnieka ģimenē. Viņa tēvs bija kalējs; uz Ernesta personību tas atstāja paliekošu iespaidu. Jau bērnībā veidojās pamats viņa rakstura stingrībai un nelokāmībai. Pēcāk Brastiņu ģimene pārcēlās uz dzīvi Rīgā, kur Ernests agri iepazīnās ar pilsētas dzīvi, taču drīz vien atkal devās atpakaļ uz laukiem Dikļos. Izglītību E. Brastiņš guva Stiglica mākslas skolā Pēterburgā, kur mācījās no 1911. līdz 1916. gadam. To beidzis, dienēja armijā latviešu strēlnieku pulkos un piedalījās Brīvības cīņās. 1919. gadā viņš ieguva virsleitnanta pakāpi un dienēja kā virsnieks līdz pat 1924. gada 2. februārim, kad notika Latvijas armijas samazināšana sakarā ar tās pārveidošanu par miera laika armiju. Ernestu valdzināja viss īsti latviskais, un viņam radīja nepatiku viss svešais un aizgūtais. Jau dienesta laikā viņš bija nolēmis vēlīt savu dzīvi latviskai Latvijai un latviešu tautai — ne tāpēc, ka vērtētu to augstāk par citām, bet tāpēc, ka tieši tā ir viņa tauta. Viņš uzsvēris, ka sava tauta jāmil kā sieviete. Reiz Brastiņš izteicies: «Latvieši jau nu ir maita no tautas, vienaldzīga, nespēj ne aizrauties, nedz sajūsmināties, nedz cienīt, tomēr tā ir mana tauta. Labākas man nav.»

Vēl dienestā atrazdamies, E. Brastiņš sāka savu darbību latviešu kultūras labā. Kad Latvijas senatnes pētītāju biedrība un Kara muzejs kopīgi uzņēmās senatnes pieminekļu apzināšanas un pētišanas darbu, Brastiņš bija viens no aktīvākajiem darboņiem. Tā kā Brastiņš kā virsnieks no 1921. gada strādāja par Kara muzeja pārzini un sabija šajā amatā divus gadus (līdz izstājās no dienesta armijā), viņam šeit bija visas iespējas strādāt Latvijas labā. Tā ar 1922. gadu sākās E. Brastiņa vadītās pilskalnu apzināšanas un uzmērīšanas ekspedīcijas. Vēlāk ekspedīciju organizācijas darbā iesaistījās Pieminekļu valde, tomēr Brastiņš palika par ekspedīciju vadītāju visus sešus gadus, līdz pat 1927. gadam, kad ekspedīcijas, pārstaigājušas visu Latviju krustām šķēršām, darbu beidza. Šī darbība deva Brastiņam ļoti plašu materiālu par Latvijas senatni. Tā kā viņš labi pārzināja vācu un latīņu valodas, tad bieži mēdza studēt arī vecos tekstus.

E. Brastiņš bija ļoti darbīgs un enerģisks. Tie, kas viņu atceras, stāsta, ka

Brastam dzīvoklī Lazaretēs ielas mājā, kurā atradās arī Neatkarīgo mākslinieku savienības mītne, rakstāmgalds vienmēr bijis apkrauts ar dažādiem rokrakstiem, manuskriptiem un grāmatām, kā arī ar zīmējumiem un lapiņām, uz kurām pēc tematiem sarakstīti daļu pantīņi. Uz plaukta goda vietā stāvējuši K. Barona sakopotie «Latvju Dainu» sējumi, bet pie otras sienas — milzīgs grāmatplaukts, piekrauts ar grāmatām dažādās valodās. Zinātnieki stāsta, ka ik dienas šeit kaut kas ticis pēlīts vai gatavots, dažkārt pat ļoti drudzaini, kādēļ ne vienmēr viss ticis līdz galam pārdomāts.

Divdesmitajos gados Brastiņš bija sācis aizrauties ar latviešu ornamentiku, folkloru un senatni, un šī aizraušanās viņu pavadīja visu mūžu. Brastiņš bija ļoti ražīgs. Blakus mākslinieka un skolotāja darbam viņš sarakstīja vēl veselu virkni grāmatu un publikāciju par dažādām tēmām: mākslu, ornamentiku, vēsturi, kultūru, reliģiju, filozofiju un politiku.

Brastiņam dziļi rūpēja latviešu tautas liktenis. Politiski brīvā Latvija nebūt nebija brīva arī ideoloģiski. Tā, 1938. g. Voldemārs Leitis rakstīja: «Vēl mūsina, ka mēs esot bezvēsturisks pūlis, citas tautas piedēklis, bez savas senkultūras...» Brastiņš bija nolēmis šo senkultūru par katru cenu gaismā celt. Viņš saprata, ka to saglabāt līdzētu vienīgi nacionālās ideoloģijas pamats. Tā trīsdesmitajos gados E. Brastiņš kļuva par vienu no vadošajiem nacionālisma ideologiem Latvijā. Laikrakstā «Tēvijas Sargs» viņš regulāri rakstīja bez paraksta domām bagātus ievadus. 1931. gadā tiek izdota Brastiņa grāmata «Latvija, viņas dzīve un kultūra», kurā pamatoti tiek pausts lozungs: «Galvenajai nācijai pieder visa vara savā zemē» — un uzsvērts, ka visām Latvijā dzīvojošām minoritātēm jādod itin visas kultūras brīvības, tikai ne vara. Grāmatā dažviet tiek citētas arī otra tā laika politiskā līdera Gustava Celmiņa domas. Tā, kad 1932. gadā Celmiņam izdevās nodibināt militāru rakstura tautas apvienību «Ugunskrusts», tajā iestājās arī E. Brastiņš (kopā ar J. Bīni). Stāsta, ka vēlāk Brastiņš no tās esot izstājies it kā ideoloģisku nesaskaņu dēļ, jo Gustavs Celmiņš bijis stipri provāciski noskaņots. 1933. gadā šī organizācija tika aizliegta, tomēr tā darbību turpināja ar Brastiņa ierosināto nosaukumu «Pērkonkrusts». Pats Brastiņš tās darbā tālāk nepiedalījās, šķiet, nevēlēdamies sevi sakompromitēt valdības acīs, jo viņam bija tālejošāki plāni, saistīti ar tautas gara kultūru. (Tomēr pēc «Pērkonkrusta» un tā turpinātājorganizācijas «Jaunā Latvija» likvidēšanas Brastiņš atļāvis Celmiņam ar saviem piekritējiem iestāties «Dievturu» rindās un tur savu darbību turpināt konspiratīvi.). 1936. gadā iznāca Brastiņa grāmata «Tautības mācība». Lūk, daži citāti no tās: «Tautiskā apziņa dara tautu par cilvēces apzinīgu virzošu spēku un tautas locekļus par savas dzimtenes kultūras darbiniekiem»; «Cilvēks bez tautības ir neauglīgs koks. Tāds koks, kas ir vispār koks un nav ābele, ne apse, ne priede, tāda koka pasaulē nav. Dabai vajadzīgs vai viens, vai otrs, vai trešš»; «Nekas nav bēdīgāks kā personas atrašanās no tautas. Šāds stāvoklis ir izmisuma pilns. Cilvēks jūtas vārda pilnā nozīmē garīgs klaidonis, kam nav ne cilts, nedz māju»; «Isto izglītību un kultūru savai zemei atnesis ļaudis, kurus būs izauklējusi pati dzimtā zeme, nevis svešinieki... Lielā dzimtenes skola dara tautas gudras ar

to, ko māca viņu vēsture, reliģija, mīti, valoda, ieražas, likumi, tiesības, dzeja, māksla un iedzīve»; «Katrai tautai vajadzīga sava reliģija, lai viņas gars varētu izpausties pats savā veidā neizkropļoti un brīvi».

Tā visi apstākļi vedināja E. Brastiņu kopā ar K. Bregži 1926. gadā nodibināt uz dainām un folkloras balstītu reliģisku kustību, ko nosauca par «dievturību», bet organizāciju — par Latvju dievturu draudzi, ko pēc gada pārdēvēja par Latvijas dievturu sadraudzi (LDS). Organizāciju oficiāli reģistrēja Garīgo lietu pārvaldē. Pats Brastiņš kļuva par kustības dižvadoni. Sakumā viņš vadīja arī Rīgas draudzi, taču vēlāk tās vadību nodeva V. Dambergam un vēl vēlāk — māksliniekam J. Bīnem, pats palikdams par dižvadoni līdz mūža beigām. Aculiecinieki stāsta, ka pēc V. Damberga iebilduma, ka latviskajai reliģijai vēl neesot savas filozofijas, varējis Brastiņa acis redzēt, ka viņa galvā dzimst nodoms pašam sacerēt šo filozofiju. Taču Brastiņš dievturību neradīja. Viņš tikai izvilka to atklātībā, ar īpašas stilizācijas palīdzību pielaikodams to konkrētam laikam, turklāt atzīdams, ka dievturības tā laika pieņemumi nav nekas pilnīgs un negrozāms, bet var mainīties un pilnveidoties līdz ar jauniem zinātnes atklājumiem.

E. Brastiņš tagad pilnīgi nodevās darbam latviskās reliģijas laukā, dvēseles izkopšanai latviskā garā. Taču kristīgajai baznīcai latviskā nacionālā reliģija bija kā gruzis aci. Tā nemitīgi izdarīja spiedienu gan uz pašu kustību, gan arī uz prezidentu K. Ulmani, turklāt viens no aktīvākajiem «spiedējiem» bija teologs L. Adamovičs. Beidzot Ulmanis neizturējās, atsaucis Brastiņu pie sevis un draudējis latvisko kultu aizliegt. Liecinieki stāsta, ka Brastiņš ar asarām acis, ceļos nokritis, lūdzis Ulmani: «Vadoni, neiznīcinī latviešu tautas dievestību! Līdz ar viņu ies bojā latviešu tauta, tā taču ir tautas dvēsele! Dižais Vadoni, nenokauj mūsu dvēseli!...» Brastiņam tikai ar lielām pūlēm izdevies pierādīt latviskās reliģijas nepieciešamību nacionālās ideoloģijas celšanai un tautas saglabāšanai. Tomēr Ulmanis 1936. gadā to līcis pārskaitīt par biedrību. Sis apstāklis 1940. gada 8. augustā, pēc Latvijas okupācijas un pievienošanas PSRS, ļāva minēto biedrību bez pūlēm likvidēt un pašu tās vadītāju Brastiņu apcietināt. Jo, ak, šausmas, okupanti viņu uzskatīja par daudz bīstamāku nekā pašu prezidentu Ulmani...

Tā sākās pirmā dievturu dižvadoņa moku ceļš. Brastiņš tika ieslodzīts Rīgas Centrālcietumā vieninieku kamerā, kur turējuši vienīgi «īpaši bīstamus» uz nāvi notiesātos. Pēc tam Brastiņš sists un spīdzināts gan Maskavas cietumos, gan Rīgas čekas pagrabos, gan no jauna Rīgas Centrālcietumā. Pēc pirmā sprieduma (astoņi gadi lēģeros) pasludināšanas 1941. gada 24. maijā viņu pārvietojuši kopkamerā. 24. jūnija naktī Brastiņš smacīgā lopu vagonā līdz ar pēdējo ieslodzīto ešelonu izvests uz Sibīriju, jūlijā ieslodzīts Kražas cietuma kopkamerā, mēneša beigās kājām aizdzīts līdz kādai Volgas pietekai un kravas liellaivā nogādāts līdz viņa pēdējai apmetnei — Astrahaņas Hanu pils cietuma milzīgajai kopkamerai, kas bijusi gūstekņu pārblīvēta. Decembrī Brastiņa lietu no jauna iztiesāja kara tribunāls, šoreiz piespriežot nošaušanu. Spriedums ticis izpildīts 1942. gada 28. janvārī. Kur apglabātas Brastiņa mirstīgās atliekas, nav

zināms; Visu sociālistiskā terora laiku tie, kuriem vara, pamatīgi piestrādājuši, lai neviens mūsdienās neatcerētos, ka minētajā vietā kādreiz bijusi cilvēkkautuve.

Visas neskaitāmās vienotrai sekojošās spīdzināšanas nebija spējušas salauzt šo garā stipro cilvēku. Visu ilgo sāpju ceļu Brastiņš bijis par uzmundrinājumu un paraugu pārējiem ieslodzītajiem, centies tiem palīdzēt gan ar savu stāju, gan — labu vārdu. Kur vien bijusi iespēja, viņš visiem aizrautīgi stāstījis gan par Latvijas atbrīvošanas cīņās pieredzēto, gan par mākslu, gan — pilskalnu uzmērīšanu, gan — senvēsturi, gan arī par senču dievestību. Liecinieki stāsta, ka Brastiņam pat izdevies nepamanīti noturēt dažus Dieva daudzdzinājumus. Varbūt tieši šis pēdējais mūža posms bija tas, kad Brastiņš tā īsti guva dievatziņu, realizēdams sevi to, ko jau sen zināja teoretiski.

Visiem E. Brastiņš palicis atmiņā kā sarežģīta un daudzpusīga, neapšaubāmi talantīga personība. Brastiņam bijusi stipra loģika un pārlieks racionālisms. No viņa dvesis virsnieka spēks, pašpārliecinātība, karavīra vienkāršība, pat raupjums. Ne visai labā nozīmē var pieminēt to, ka Brastiņš nekad pienācīgi nav ieklausījies savos oponentos, necietis nekādus iebildumus. Viņa rīcībā līdz pat mūža beigām iezīmējies virsnieka gribas kategoriskums. Brastiņam vienmēr patiecis būt uzmanības centrā un izrādīt savu erudīciju dažādās jomās. Visu to viņš vienmēr panācis bez lielām pūlēm. Seit līdzējis arī Brastiņa izskats: viņš bijis stalta auguma, plecīgs, nekad neizrādījis, ka būtu aizņemts, noguris vai nelaimīgs. Brastiņam piemītušas apbrīnojamas spējas iejūsmināt un aizraut klausītājus, pārliecināt tos par savu vārdu patiesīgumu. Brastiņa stingrais gribas spēks un valdzinošā izturēšanās arī bija galvenie cēloņi tam, ka sieviešu vidū viņam pielūdžu nekad netrūka. Ja gribam būt objektīvi, tad jāsaka, ka ļoti daudz sieviešu Brastiņam bijis, pat vienlaicīgi un pat tad, kad viņš bija oficiāli precējies. Taisni brīnums, kur viņš papildus savai darbībai senrelīģijas, senvēstures un politikas jomā vēl atrada laiku daudzo mīlestības vēstuļu rakstīšanai un intīmajām tikšanās. Tomēr viņš visu paspēja, tātad — viscaur dzīvoja tagadnē.

Ne viss E. Brastiņa darbībā šodien šķiet pieņemams, ne viss atzīstams par pareizu. Brastiņa kategoriskums bieži vien tajos laikos neļāva nonākt pie patiesības. Viņš taču bija tikai cilvēks un, kā jau cilvēks, nekad nevarēja pilnīgi visu zināt, taču nevēlējās to izrādīt. Tomēr tai pašā laikā Brastiņš kategoriski iebildis pret viņa personības idealizēšanu un pats uzsvēris: «Es neesmu Dievs, bet simtkārt cilvēks...» Kāpēc gan to vajadzētu aizmirst mūsdienās? Brastiņš sliecās uz šauru nacionālu norobežošanos un sīku, dažkārt pat nenozīmīgu īpatnību izcelšanu, lai pretstatītu latviešu dievestību citām reliģijām, nevis pāceltu tām līdzās. Pārāk maz viņš centās parādīt kopīgo un pārlieku izcēla atšķirīgo. Bieži vien Brastiņš necentās izanalizēt, kāpēc mūsu dievestība būtu pārāka un pilnīgāka par citām, nenorādīja, kur tas uzskatāmi atklātos, bet kaili apgalvoja, ka tā ir labāka tāpēc, ka... latviska. Nereti, polemizēdams ar citu reliģiju pārstāvjiem, viņš senču dievestības pārākumu centās pierādīt, nopeļot tās, ko taču varētu nemaz nedarīt, ja visas šīs dievestības savdabības būtu sīki un smalki izanalizētas. Līdzīgi varam runāt par Brastiņa neiecietību, kas konkrē-

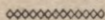
tajā laikā, kad Latviju ar savām ideoloģijām no rietumiem apdraudēja vācu nacisti, bet no austrumiem — PSRS staliniskā boļševīku diktatūra, tomēr bija nepieciešama. Brastiņu taču audzināja laiks. Daudz ko vērtīgu un patiesu E. Brastiņš atradis un saredzējis senču dievestības sistēmā. Daudz ko no tā viņš gaismā cēlis pirmais, taču tas nebūt nav viss, tā nav visa zināšana, visa mācība, ko zināja un saprata mūsu senči. Arī Brastiņa tautasdziesmu un ornamentikas pētījumi vēl ir diezgan zaļi un nepilnīgi, taču apsveicami ir tas, ka viņš šajā jomā bija viens no celmlaužiem, gandrīz vai pirmais. Brastiņa pieņēmumi reizēm ir ļoti patvaļīgi, un bez sīkākas analīzes tie lielākajiem skeptiķiem šķiet pat absurdi. Dievturību Brastiņš balstīja uz dainām, uzskatīdams, ka tajās viss ir skaidri redzams. Protams, skaidri, bet tikai tam, kurš zina seno simbolu atslēgu. Būtībā katra senā daina ir ezoterisks, simboliem aizšifrēts teksts, kas šifrējams vārdu pa vārdam, tāpat kā indiešu vedas. Gandrīz neviena tautasdziesma nav saprotama tieši. Taču Brastiņam seno simbolu atslēgas nebija. Brastiņš bija pirmais, kurš atrada latviešu Augstāko Trīsvienību — Dievs, Laima, Māra —, taču saprata to ļoti virspusīgi un sekli, un šķiet, ka tā «uztaustīta» pilnīgi nejauši. Savukārt šo viņa atradumu nedaudz aptumšo Pērkonā nolīgšana un Dieva dēlu būtības neizprašana. Tāpat mūsdienās ir droši zināms, ka baltiem bija sava svētnieku — brasmaņu kārta, līdzīgi kā visām pārējām tautām. Bez hronikas sniegtajām ziņām, tagad atšifrētām senrakstu liecībām un zintnieku pēcteču atmiņām par to liecina plaši veiktie pētījumi seno svētnieku teritorijās (O. Ozoliņa, A. Gobas, J. Klētnieka, I. Vika dati). Atšķirība vienīgi tā, ka baltiem nebija norobežotas kastu struktūras, kur katrs jau no dzimšanas piederēja kādai noteiktai kastai, bet gan svētnieki par mācekļiem ņēma spējīgākos no tautas. Starp citu, Brastiņš pats to labi zināja, taču, veidodams konkrētajam laikam atbilstošu dievturības variantu, apzināti no tā izvairījās. Pretējā gadījumā rastos nesaprašana par to, kurš tad nu būs tas īstais krīvis, kas driekst izpildīt vai vadīt senču rituālus. Turklāt, ja par krīvu uzņemtos dvēseliski pietiekoši neizaudzis cilvēks, kuru vadītu dažādi savtīgi motīvi, varētu sākties garīgās varas uzurpācija un līdz ar to atjaunotās reliģijas miršana vēl dīgļa stāvoklī. Brastiņš, šķiet, bija sapratis vēl daudz ko citu, ko šādu vai tādu apsvērumu dēļ nepropagandēja. Viņš, liekas, nevarēja būt neiepazīnis ar šē iepriekš citētā vācu pētnieka Hermaņa Virta darbiem, pētnieka, kurš viens no pirmajiem rakstīja par senās megalitiskās kultūras atstātajām akmens būvēm, un nevarēja nebūt aizdomājies līdz tam, kas tad patiesībā ir mūsu senču svētkalnu akmeņu rindas un apli, vismaz no astronomiskā viedokļa (sensitīvu spēju Brastiņam nebija). Tomēr viņš saprata, ka par tiem runāt vēl nav pienācis īstais laiks. Par akmeņiem Brastiņš reiz teicis: «Tie par smagiem. Tos gaismā pacelt nevarēs, varbūt tikai atsevišķus, ievērojamus...». Brastiņa darbībā varētu runāt arī par nepilnīgu cilvēka uzbūves un dvēseles riņķojuma izpratni. Tomēr atcerēsimies, ka, lai ko arī Ernests Brastiņš darījis, viss veikts «latviskās Latvijas labad» (tāds ir nosaukums vienai no E. Brastiņa grāmatām).

Brastiņa nepiepildītais sapnis bija no Latvijas akmeņiem pašā Rīgas centrā, Bastejkalnā, uzcelt latviešu baznīcu, lai tā būtu kā ierosme celt baznīcu katram

savā sirdī. Brastiņš savā laikā pauda domu: «Mēs dzīvojam šajā pasaulē, lai dzīvodami uzceltu sevī jaunu dvēselīgu pasauli, kas pastāvēs arī tad, kad augs būs miris un mūsu acis vairs ārējo pasauli neredzēs,» — kuru mūsdienās dzejnieks un gleznotājs, bijušais brežņeviskā terora septiņdesmito gadu politišlodzītais Valdis Atāls ietērpis dzejā (un mūzikā): «Es vēl esmu un tu vēl esi, un mēs viņpus apvāršņa smeļam. Vai mēs uzspsim, vai mēs spsims uzcelt baznīcu mājupceļam...» (arī viņš, gan nebūdam dievturis, sapņo par latviskas baznīcas uzcelšanu līdzīgam nolūkam kā Brastiņš).

Tāds bija šis cilvēks Ernests Brastiņš — cīnītājs un ideologs, pētnieks un organizators, karavīrs un dievturis, mīlnieks un sapņotājs, kurš, par spīti visiem cilvēciskajiem trūkumiem, bija viens no izcilākajiem latviešu tautas kultūras darbiniekiem. Neidealizēsim viņu un necelsim uz postamenta, ak, dievturi, bet neskatīsimies uz viņu arī ar izsmieklu vai niecīnījumu kā uz nez kādu sektantu un tišu senkultūras falsifikatoru, ak, dievturu galējie pretinieki! Raudzīsimies uz Brastiņu objektīvi, cik vien to spējam, savas personības važu ierobežoti. Pieminēsim šo cilvēku viņa nāves dienā, līdzīgi kā citus kultūras un politiskos darbiniekus. Paturēsim prātā, ka arī pārējie Brastiņa darbi būtu pelnījuši ievēribu un pienācīgu cieņu latviešu tautas acīs.

Andris Mičulis

SATURS

Ievada vietā	3
Priekšvārdi	7
1. Mūsu senā dievestība	9
2. Kristīgā ticība	15
3. Desmitais gadsimts	19
4. Vienpadsmitais gadsimts	26
5. Divpadsmitais gadsimts	30
6. Trīspadsmitais gadsimts	34
7. Cetrpadsmitais gadsimts	40
8. Piecpadsmitais gadsimts	46
9. Sešpadsmitais gadsimts	52
10. Septiņpadsmitais gadsimts	60
11. Astoņpadsmitais gadsimts	67
12. Deviņpadsmitais gadsimts	76
13. Divdesmitais gadsimts	86
14. Atskats	89
Komentāri	91
Par autoru	98

BRASTIŅU ERNESTS
MŪSU DIEVESTĪBAS TŪKSTOSGADĪGĀ APKAROSANA

Redaktors Ivars Tirans

Tehn. redaktors Gunārs Čakšs

Korektore Irēna Paļčevska

Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas valsts uzņēmums apgāds «Junda»,
LV-1050 Rīgā, Muižas ielā 1. Reģ. Nr. 2-0758.

Formāts 60×84/16. 6,05 uzsk. iespiedl., 6,5 fiz. iespiedl.

Līgumcena.

Iespiests apgāda «Junda» tipogrāfijā Rīgā, Muižas ielā 1. Pasūt. Nr. AL-166.

Kontroleksemplārs

4 0.55

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304080881

94-3
315

